

SPÉCIMINA OPUS IUVENUM

Sipos Balázs

Pécs–Kertváros

Egy új városrész kiépülése 1972-től napjainkig

4

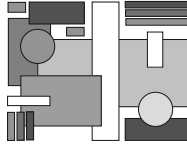
TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI TANÁCS

Sipos Balázs

Pécs–Kertváros

Egy új városrész kiépülése 1972-től napjainkig

Specimina Operum Iuvenum 4.

Sipos Balázs

Pécs–Kertváros

Egy új városrész kiépülése 1972-től napjainkig

Pécs, 2015

Specimina Operum Iuvenum
a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi
Kar Tudományos Diákköri Tanácsának sorozata

A sorozat szerkesztői:
Böhm Gábor és Fedeles Tamás

Az angol összefoglalót fordította: Albert Noémi

Olvasószerkesztő: Czeferner Dóra

A kötet megjelenésére a Nemzeti Tehetség Program „Az Országos Tudományos Diákköri Tanács által elismert TDK-műhelyek támogatása” című pályázat (NTP-TDK-14-0024) keretében kerül sor.

A kötet megjelenését támogatta:

© Sipos Balázs
© Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Tudományos Diákköri Tanács

Tartalom

I.	Bevezetés	7
II.	Országos helyzetkép	9
III.	Az 1950-es évek építkezései Pécssett	24
IV.	Az 1960-as évek módosításai	27
V.	A régi Kertváros	30
VI.	Elnevezés	32
VII.	Kertváros építésének előzményei	34
VIII.	Szerkezeti egységek	38
	1. Megyeri-Kertváros	38
	2. A Siklósi városrész	41
	Az első számú szerkezeti egység	43
	A második számú szerkezeti egység	44
	A harmadik számú szerkezeti egység	46
	A negyedik számú szerkezeti egység	48
	Az ötödik számú szerkezeti egység	49
	3. Málom	50
	A hatodik számú szerkezeti egység	51
	A hetedik számú szerkezeti egység: „Rózsadomb”	52
	4. Tervek	54
	A nyolcadik, kilencedik, tízedik szerkezeti egységek	54
	5. Árpádváros	55
IX.	A rendszerváltástól napjainkig	58
X.	Rövid pécsi paneltörténelem és a Kertvárosban megjelent típustervek	62
XI.	Pécs-Kertváros demográfiai és lakásállomány-változásai	88
XII.	Az építkezések	96
XIII.	Felmérés	102
XIV.	Kertváros közlekedéstörténete	105
XV.	Interjúk	108
XVI.	Konklúzió	115
XVII.	Summary	117

XVIII. Mellékletek	119
Hátszámjegyzék	119
Térképek	144
További képek Kertvárosról	149
XIX. Irodalomjegyzék	164

I. Bevezetés

Miért éppen Kertváros? Többen is nekem szegezték a kérdést, amikor 2012-ben úgy határoztam, hogy e városrész történetéből készítem el szakdolgozatomat. A válasz számomra magától értetődő volt, hiszen Pécssett nőttem fel, s jelenleg is Kertvárosban élek. Pécs fejlődésének, ezzel együtt pedig Kertváros kialakulásának története már hosszú ideje komolyabban foglalkoztatott. Témaválasztásomhoz pedig nagymértékben hozzájárult az is, hogy a mecsekalji település 1945 utáni építészetének számos aspektusa napjainkig feltáratlan. Jelen munkámban tehát egy ilyen problémakört kívánok görcső alá venni.

Kertváros kialakulásának és fejlődésének tanulmányozása mindeztáig egyetlen kutató érdeklődését sem keltette fel, amely természetesen számos tekintetben nehezítette saját munkámat. Fontos kiemelni ezen kívül, hogy a feltárandó anyagok túlnyomó többségét hosszú ideje Budapesten őrzik, hiszen a baranyai megyeszékhelyről 1988-ban, majd 1994-ben a Városépítési Tudományos és Tervező Intézet (a továbbiakban: VÁTI)¹ fővárosi raktárába helyezték át őket. A Pécssett maradt levéltári iratok csupán az 1978-as évig engednek részletes betekintést a városrész történetébe.

Az 1978 utáni évtizedekből származó források kizárólag Pécs Megyei Jogú Város Tervtárában és a Polgármesteri Hivatal raktárában hozzáférhetőek. Az itt fellelt térképállomány gazdagsága a különböző rendezési tervek részletes ismertetését tette lehetővé. A Polgármesteri Hivatal által őrzött iratok a raktár esőzés következtében történt beázása eredményeként sajnálatos módon komoly károkat szenvedtek, s a sok esetben pótolhatatlan források jelentős része elpusztult. E hiátusok kiegészítésében óriási segítséget nyújtottak az évtizedek óta töretlen népszerűségnek örvendő napilap, a *Dunántúli Napló* korabeli számai, amelyek rendszeresen tudósítottak a területen zajló munkálatokról, építkezésekről. A lap hasábjain ugyanis számos hangulatjelentés, riport ismerteti meg az olvasókat a korszak társadalmának gondolkodásmódjával, várostervezéssel kapcsolatos elképzeléseiről. Érdeemes külön kihangsúlyozni azon újságcikkeket, amelyek a korabeli városrendezők, városvezetők elképzeléseit tárják elénk arról, hogy miként nézhet majd ki Pécs az ezredfordulón. Úgy vélték, hogy a város népessége az 1990-es évek végére elérheti a 200–270 ezer főt, amit itt azért emelek ki, mivel e vízióhoz szorosan kapcsolódott az általam tanulmányozott városrész fejlődése is.

¹ Az intézmény mai elnevezése: Lechner Lajos Tudásközpont Nonprofit Kft.

Munkám során sokan segítettek, akiknek e helyütt szeretnék köszönetet mondani. Hálával tartozom témavezetőmnek, Dr. Pilkhoffer Mónika egyetemi adjunktusnak, aki útmutatásával a kezdeti lépésektől támogatott. Ezen kívül fontos kiemelnem Pécs Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatalát, ahol számos – a vizsgálódásom szempontjából értékes – forrásba nyerhettem bepillantást. Hálával tartozom a Csorba Győző Könyvtár Helytörténeti Osztály és a Baranya Megyei Levéltár munkatársainak. A fotókat Tillai Ernő és Laufer László bocsátották rendelkezésemre. Szeretném megköszönni Neményi Rékának, a Kerényi Károly Szakkollégium mentorának munkáját, aki a kéziratra vonatkozó észrevételeivel segített. Végül pedig köszönet illeti a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Tudományos Diákköri Tanácsát a dolgozatom végső formába öntéséhez nyújtott elengedhetetlen segítségért, valamint a publikációs lehetőség megteremtése érdekében tett erőfeszítésekért.

II. Országos helyzetkép

A második világháború Európa-szerte, így Magyarországon is hatalmas pusztítást végzett. Az európai városok közül leginkább Drezda szenvedte meg a modern harcászat vívmányait, hiszen majdnem a földdel tették egyenlővé a szövetségesek a harcok utolsó évében. Magyarországon a legnagyobb rombolással Budapestnek és Székesfehérvárnak kellett szembenéznie. E településeket ugyanis a németek bástyaként igyekeztek felhasználni, hogy lassítsák az előrenyomuló Vörös Hadsereget. Hasonló helyzetbe került Sátoraljaújhely, Komárom, illetve a szovjetek által az utolsók közt bevett Sopron városa. A háború utáni becslések szerint e településeken a lakóépületek pusztulási aránya 47–85% közé tehető.² A lakásproblémák mielőbbi megoldása éppen ezért már közvetlenül a háború lezárását követően – majd később az 1950-es években is – kiemelt helyen szerepelt a mindenkori kormányok programjaiban. A Rákosi-korszak erőteltetett iparosításának következtében azonban a lakáshelyzet javítására jóval kevesebb pénzt fordítottak. Az első öt éves tervben elvileg 180 ezer lakás felépítését vállalta a kormányzat,³ amelyet az 1951. évi II. törvényben 220 ezer lakásra módosítottak.⁴ A lakásberuházások nagy részét a jelentősebb ipari központokra vagy éppen fejlesztésre kiszemelt városokra koncentrálták, többek között pl. Budapestre, Komlóra, Tatabányára, Ózdra vagy az 1951-től épülő Sztálinvárosra.⁵ A terv teljesíthetatlensége azonban már 1953-ra egyértelművé vált. A Nagy Imre-kormány racionalizálási törekvéseinek eredményeként kezdtek újra gyorsulni a lakásépítések az országban, de ezen emelkedés is csak arra volt elég, hogy 1954-ig 103 098 lakás készüljön el.⁶ Ezzel a terv 46,8%-át sikerült megvalósítani.

Az 1956-os forradalom leverése után Pesten és Budán is komoly helyreállítási munkákat kellett végezni. A Kádár-rendszer – szakítva a Rákosi-korszak szociálpolitikájával – megkezdte a háború óta eszkalálódó lakáspolitikai prob-

² FONÁL 1959. 10-11.

³ 1949. évi XXV. törvény a Magyar Népköztársaság első öt éves népgazdasági tervéről, az 1950. január 1-jétől az 1954. december 31-ig terjedő időszakra. (<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8370>, utolsó megnyitás: 2015. március 20.)

⁴ 1951. évi II. törvény az öt éves tervről szóló 1949. évi XXV. törvény módosításáról (<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8380>; utolsó megnyitás: 2015. március 20.)

⁵ Ma: Dunaújváros.

⁶ FONÁL 1959. 12.

lémák rendezését. Az 1950-es évek második felében útjára indított második hároméves tervvel⁷ is jelentős eredményeket értek el, hiszen ebben 110 ezer lakás felépítését vállalta a kormányzat,⁸ amelyet végül 1960-ig majdnem 180 ezerre sikerült növelni. Ez összességében 164%-os eredményt jelentett.⁹

Az igazi áttörést mégsem ez jelentette, hanem 1960. január 10-én meghirdetett 1002/1960. számú kormányhatározat, közismertebb nevén a 15 éves lakásépítési program, melynek bővebb bemutatása alapvető fontosságú a feldolgozott téma szempontjából. A határozat bevezetője az addig elért eredményeket értéke-
li, s kitér az esetleges hibákra, hiányosságokra is. „A kapitalista Magyarországról alapvetően rossz lakásviszonyokat örököltünk. Bár a felszabadulás óta komoly erőfeszítések történtek a lakáshiány csökkentésére, a helyzet nem kielégítő és a lakosság lakáshiánnyal küzd. A Párt és a Kormány a legközelebbi évek egyik legfontosabb feladatának tartja a lakáshelyzet gyökeres megjavítását. Ezért a nem termelés célját szolgáló beruházások között feltétlen elsőbbséget kíván biztosítani a lakásépítéseknek. Erőforrásaink és gazdasági lehetőségeink módot adnak arra, hogy 15 éven belül a lakáshiányt lényegében felszámoljuk és biztosítsuk, hogy minden arra igényjogosult család önálló lakáshoz jusson. Ennek elérése céljából a Kormány 15 éves lakásfejlesztési tervet dolgozott ki. E terv megvalósítását részleteiben az 5 éves népgazdasági tervek biztosítják. A 15 éves lakásfejlesztési terv megvalósítására a Kormány az alábbi határozatot hozta”¹⁰

A bevezetés után a pontos célkitűzésekről olvashatunk: „1) Az 1961–1975-ig terjedő tervidőszakban [...] 1 millió lakás és a települési életformáknak megfelelő járulékos és kapcsolódó létesítmények megépítését kell előirányozni.

1961–1965-ben 250 000 lakást,

1966–1970-ben 350 000 lakást,

1971–1975-ben 400 000 lakást kell megépíteni

2) Az 1 millió lakásnak mintegy 60%-át állami kivitelezésben – elsősorban a fővárosban, az ipari jellegű városokban és a munkásosztály lakta egyéb településeken – kell megépíteni.

3) Az állami kivitelezésben megépülő lakásoknak: bérlakás, szolgálati lakás, szövetkezeti lakás, illetőleg öröklakás céljára kell felhasználni [...].

4) Az épülő új lakások településenkénti eloszlásánál a regionális vizsgálatok eredményeire és a távlati iparfejlesztési tervekre kell támaszkodni. Ezek alapján és a fővárosba való túlzott beáramlás ellensúlyozására négy-öt vidéki centrumot megfelelő színvonalra kell kiépíteni. [...]

⁷ A második hároméves tervidőszak: 1958. január 1-jétől 1960. december 31-ig terjedő időszak

⁸ 1958. évi II. törvény- az 1958–1960. évi hároméves népgazdaság fejlesztési terv irányelveiről (<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8423>; utolsó megnyitás: 2015. március 20.)

⁹ KSH 1963. 306.

¹⁰ 1002/1960. (I. 10.) számú kormányhatározat a 15 éves lakásfejlesztési tervről.

5) [...] Az újonnan épülő lakótelepeket egyidejűleg el kell látni a szükséges járulékos és kapcsolódó létesítményekkel, és megfelelő időben el kell végezni a tereprendezési és fásítási munkálatokat is [...].

6) Az új építési módszerek elterjesztésének elősegítése, és az építőipar magasabb fokú szervezettségének minél jobb kiaknázása érdekében a lakásépítkezéseket általában új lakónegyedek létesítésével kell végrehajtani [...]. A közművesített lakónegyedek építésénél legalább 350 fő/ha és legfeljebb 600 fő/ha laksűrűséget kell tervezni. Az építkezések helyének kiválasztásánál általában kerülni kell a drága alapozási módokat igénylő területek kijelölését. A második 5 éves terv időszakában a 3 emeletes és az ennél magasabb épületeket lehetőleg lapostetővel kell megépíteni. Magastető építése esetén gondoskodni kell a padlástereknek a lakóhelységekkel való célszerű hasznosításáról.

8) A lakásokat – a lakosság fejlődő igényének megfelelően – 5 éves tervidőszakonként növekvő alapterülettel és szobaszámmal kell megtervezni. A második 5 éves terv időszakában állami kivitelezéssel átlag 45 m² alapterületű (átlagosan 1,8 szoba/lakás) lakásokat kell építeni: a lakóépületek emeletmagasságát 3 méterre kell tervezni.

9) A lakások kiegészítő helységeinek (konyha, fürdő- vagy mosdóhelyiség, élskamra stb.) területét a lakóterületek javára a lehetőség szerint csökkenteni kell, de a tervezésnél a lakosság tényleges igényeivel, a kialakult szokásokkal és hagyományokkal számolni kell. A második 5 éves terv időszakában a lakások kiegészítő helységeinek területe nem haladhatja meg a teljes lakás-alapterület 30–33%-át.

10) Az újonnan épülő lakások felszereltsége terén is jelentős haladást kell elérni. A lakások nagy részét egyre fokozódó mértékben fürdőkáddal felszerelt fürdőszobával, a többi lakást pedig melegvízzel ellátott mosdófülkével kell ellátni. A második 5 éves tervben a lakások 65-70%-át fürdőszobával, a többi mosdófülkével kell ellátni.

A második 5 éves terv időszakában épülő lakások 60%-át távfűtéssel, tömbfűtéssel vagy egyedi központi fűtésű berendezésekkel kell ellátni. A központi fűtéssel ellátott lakásokban levő konyhákat gáz- vagy villanytűzhellyel kell felszerelni.

A lakások nagy részét beépített szekrényekkel és beépített konyhaberendezéssel kell ellátni. A második 5 éves terv időszakában az új lakások mintegy 45%-át beépített szekrénnel, mintegy 40%-át beépített konyhabútorral kell felszerelni.

11) A lakóépületek tervezésénél tartózkodni kell minden felesleges vagy nélkülözhető, a lakásépítést drágító, illetőleg az építési időt növelő anyagok és szerkezetek alkalmazásától. Anyagi lehetőségeinkhez mérten azonban biztosítani kell a lakásokkal kapcsolatban fellépő használati igények és esztétikai követelmények kielégítését.

A 15 éves tervidőszak alatt lakóházakat általában három, illetve négyemeletes magasságban – a fohíjteleken megépítendő lakóházak kivételével – csak típustervek alapján szabad építeni.

12) A távlati lakásépítési programot az építőipari technika fejlettebb módszereire való fokozatos áttéréssel, és az építőipar eddiginél jobb szervezéssel kell megvalósítani. Az új építőipari technológiák kiválasztásánál elsősorban azt kell célul kitűzni, hogy segítségükkel az építőipar a lakásépítkezések területén a nagyüzemi lakástermelésre térhessen át.”¹¹

1. táblázat

A lakások száma Budapesten és a megyei városokban

Városok	1966–1970	1971–1975	Ebből				
			1971	1972	1973	1974	1975
Budapest	58 938	77 334	11 704	15 503	14 713	15 498	19 916
Debrecen	6 260	12 141	1 638	2 787	2 614	2 321	2 781
Győr	5 723	7 024	1 486	1 505	1 505	1 154	1 374
Miskolc	7 792	12 140	1 672	1 837	2 334	3 445	2 652
Pécs	7 033	6 181	851	1 632	1 247	1 093	1 358
Szeged	5 154	9 861	1 480	1 833	1 826	1 794	2 918

Forrás: LAKÁSÉPÍTÉS 1976. 11.

2. táblázat

Az épített lakások száma és megoszlása kivitelezők szerint

Évek	Állami építőipari vállalatok által épített lakások száma	Építőipar-, ipari szövetkezetek és építőipari közös vállalkozások által épített lakások száma	Nem építőipari szervezetek által épített lakások száma	Magán-kivitelezésben épített lakások száma	Az összes épített lakások száma	Megszűnt lakások száma
1961-1965	97 120	25 579	3 404	156 253	282 356	54 421
1966-1970	122 857	41 745	9 120	153 708	327 430	82 452
1971-1975	190 203	36 656	19 000	192 279	438 138	95 515
megoszlása (%)						
1961-1965	34,4	9,1	1,2	55,3	100,0	-
1966-1970	37,5	12,7	2,8	47,0	100,0	-
1971-1975	43,4	8,4	4,3	43,9	100,0	-

Forrás: LAKÁSÉPÍTÉS 1976. 8, Ksh 1975. 350.

A program megvalósulása mérföldkövet jelentett a lakáshelyzet javításáért folytatott „harcban”. Sikerességét mutatja, hogy 1975-re megközelítőleg 1 millió 48 ezer

¹¹ 1002/1960. (I. 10.) számú kormányhatározat a 15 éves lakásfejlesztési tervről.

lakás készült el, amivel – még ha csupán csekély mértékben is – túlteljesítették az előirányzott 1 milliós tervet. Lényeges azonban megjegyezni egy – a propaganda által gondosan elhallgatott – tény, mely szerint az ország lakásállományában mindösszesen alig több mint 810 ezres növekedést eredményezett e program, mivel 15 év alatt számos házat szanáltak vagy állapota miatt elbontottak.

Érdeemes kiemelni, hogy bár az egymástól eltérő országos területfejlesztési koncepciók igyekeztek ráirányítani a figyelmet arra, hogy Budapesten vissza kell fogni a beruházásokat és a lakásépítéseket, mégis az új otthonok közel 20%-a a fővárosban épült fel, szemben az öt legnagyobb vidéki várossal, ahol az új lakások alig 10%-át találjuk.¹²

A több mint 1 millió otthon fele magán-kivitelezésben, családi- vagy társasházként épült fel. A másik részét az állami építőipari vállalatok által tervezett épületek tették ki, amelyeknek kivitelezésére javarészt a városokban került sor.

A tervben lefektetett irányelvek döntő többsége teljesült. A fejlődést leginkább az 1950-es évekhez lehet mérni. A lakások kialakítása – mind felszereltségükben, mind pedig méretükben – pozitív irányban változtak a korábbiakhoz képest. Jelentősen növekedett a komfortos és az összkomfortos lakások aránya a komfort nélküliekkel vagy a félkomfortosokkal szemben.¹³ A háztömbök, valamint az új lakónegyedek elhelyezkedésében és kialakításában már számos új szempontot igyekeztek figyelembe venni, mint például a terepviszonyokat, a látképet, a változatosságot, az új megoldásokat vagy éppen a történelmi hagyományokat. A korábbi időszak gyakran ésszerűtlen és hanyag munkáját mind inkább az aprólékos, komplex tervezés váltotta fel, ami ugyan hordozott magában apróbb hibákat, ám ezek nagy részét időben sikerült korrigálni. A lakások méretével kapcsolatos kritériumokat is próbálták az teljesíteni, amelyet nagyméretűben segített, hogy az 1960-as évek végén számos építőipari vállalatnál új paneltípusokat kezdtek el kifejleszteni. Az újításoknak köszönhetően a kislakások aránya drasztikusan csökkenni kezdett, ezek helyén három, vagy annál több szobás lakások kialakítására helyezték a hangsúlyt. Mindezek ellenére az igazán nagy átalakulást a második 15 éves lakásépítési program hozta, amelyre a későbbiekben még részletesen kitérek.

Nem feledkezhetünk meg arról, hogy már a korszakban is számos kritika fogalmazódott meg a panelépítési programokkal kapcsolatban. A kisméretű lakások és lakótelepek sivárságát Valuch Tibor alábbi megállapítása szemlélteti a legjobban: „Többnyire négyzintes fekvő vagy tízszintes álló hasábformával elválaszthatatlanul együtt járt a szerény – átlagosan 53 négyzetméter – alapterületű lakás, a monotonia. A tényleges lakótelepi téren ugyanis olyan alacsony a tárgyak száma, oly kevésbé változatosak az alkalmazott formák, hogy hagyomá-

¹² L. 1. táblázat.

¹³ L. 6. táblázat.

nyos értelemben vett vizuális rendről alig lehet beszélni.¹⁴ A sivárság azonban a falvak építészetén is tetten érhető, gondoljunk csak az 1960-as évektől elterjedő kockaházakra, amelyek végül a vidék jelképeivé váltak.¹⁵

Az épületek tervezése során változatos formavilág megteremtésére törekedtek, de az 1960-as évek hazai paneltechnológiájával lehetetlennek bizonyult a gazdaságilag prosperáló nyugati országok e tekintetben történő megközelítése.¹⁶ Helytállóan bizonyul azon állítás is, mely szerint maradéktalanul a mennyiség elve érvényesült, a minőség pedig csak másodlagos szempontot jelenthetett. A kutatás során rendszeresen bukkantam Pécs vonatkozásában olyan korabeli iratokba, amelyek hosszasan sorolták a lakás átvételekor felmért hibákat, hiányosságokat. Ezek közül a leggyakoribbak a szigetelés elégtelenségéből adódó beázások, a rosszul beszerelt vezetékek, illetőleg a különböző esztétikai problémák voltak.

A lakásépítési program legfontosabb eredményét mindenképpen abban kell keresnünk, hogy 1975-re minden harmadik ember új építésű lakásba költözhetett. Ezek igen sok esetben szűknek és rendkívül egyhangúak bizonyultak, mégis számos – főként a falvakból a városokba költözött családok számára – jelentettek magasabb komfortfokozatot. Rendelkeztek többek között vízöblítéses WC-vel, központi fűtéssel, meleg vízzel.

Az alábbiakban arra igyekszem rámutatni, hogy miben látható az imént tárgyalt program jelentősége nemzetközi viszonylatban.

3. táblázat

Az ezer főre jutó évi lakásépítés alakulása az európai szocialista országokban

Ország	1961–1965	1966–1970	1971–1975
Bulgária	5,5	5,3	5,4
Csehszlovákia	6,5	6,9	8,4
Jugoszlávia	5,9	6,3	6,5
Lengyelország	4,9	5,9	6,7
Magyarország	5,6	6,4	8,3
NDK	4,7	4,3	5,5
Románia	6,9	6,7	7,1
Szovjetunió	10,0	9,3	8,8

Forrás: LAKÁSÉPÍTÉS 1976. 15.

¹⁴ VALUCH 2006. 578–579.

¹⁵ VALUCH 2013. 181–192.

¹⁶ A legtöbb kritikát nem a paneltechnológia, hanem annak kivitelezése kapta. Többnyire a *sivár* és a *paneldzsumbuj* jelzőkkel illették e lakótelepeket, amely a legtöbb esetben helytállóan is bizonyult. A legtöbb kritikát a szovjet házigyári technológiával épített lakótelepek kapták.

A fenti táblázat adatai jól szemléltetik, hogy a kommunista blokk országai között az 1000 főre jutó új lakások építési sorrendjében a középmezőnyben foglaltunk helyet. Magyarországot megelőzte a már korábban házigyári technológiával rendelkező Csehszlovákia, valamint a Szovjetunió az 1971–1975 közötti időszakban, de egészen 1971-ig Románia is kedvezőbb pozíciót foglalt el a rangsorban. Hasonló eredményeket ért el Jugoszlávia, ahol a házigyári technológiát szintén korábban alkalmazták. Hazánknak sikerült maga mögé utasítania Lengyelországot, a Német Demokratikus Köztársaságot és Bulgáriát. Jogosan merül fel a kérdés, hogy vajon a kelet-európai „középmezőny” mit jelentett a nyugat-európai országokkal való összevetés tekintetében?

4. táblázat

Ezer főre jutó lakásépítés Nyugat-Európában

Ország	1961–1965	1966–1970	1971–1975
Ausztria	6,6	6,8	6,3
Belgium	5,1	5,5	5,9*
Dánia	7,6	9,4	9,6
Finnország	8,4	8,2	13,2*
Franciaország	7,3	8,7	10,0
Görögország	8,0	11,9	15,5
Hollandia	7,7	9,7	10,7
Nagy-Britannia	6,5	7,2	5,9
NSZK	10,6	8,9	9,6
Norvégia	8,2	8,5	10,2
Olaszország	7,6	5,7	4,5*
Portugália	4,5	4,1	5,0
Spanyolország	6,6	7,9	10,0
Svájc	9,9	9,6	11,3
Svédország	10,9	13,2	11,5

*Az 1971–1974. évek átlaga.

Forrás: BALLAI 1977. 17.

Az összesített nyugat-európai listán hazánk csupán a mezőny hátsó részében kapott volna helyet, hiszen mindössze Portugáliát és Belgiumot utasította maga mögé. Összességében pozitívnak tekinthető, hogy azonos eredményeket sikerült felmutatnunk a szomszédos Ausztriával, Nagy-Britanniával és Olaszországgal. Tíz ország eredményei bizonyultak jobbnak a magyar mutatóknál. Ezek közé sorolható többek között a Német Szövetségi Köztársaság, Franciaország és Hollandia.

Logikusan fogalmazódik meg az a kérdés is, hogy miként értékelhető nemzetközi szinten az első 15 éves lakásépítési program? Véleményem szerint Ma-

gyarország a lehetőségekhez képest jól teljesített – főleg a 1970-es évek első felében –, s lemaradása nem bizonyult behozhatatlannak sem a keleti blokk országaihoz, sem pedig Nyugat-Európához képest. Természetszerűleg további problémákat vet fel annak vizsgálata, hogy minőségi tekintetben is sikerült-e túlszárnyalni a mögöttünk kullogó, továbbá a velünk mennyiségi vonatkozásban azonos szinten teljesítő államokat? E kérdés megválaszolása azonban kívül esik jelen munka keretein.

Az első 15 éves lakásépítési program „sikere” után vetődött fel a kérdés, hogy folytatódjon-e, és amennyiben a válasz pozitív, akkor melyek legyenek a további célkitűzések. A döntést nem azonnal hozták meg, mint az első 15 éves terv esetében. A második 15 éves lakásépítési projekt törvénytervezete csak 1979-re realizálódott. Ezúttal más nevet kapott, s lezárásaként az 1990-es évet jelölték meg.¹⁷ Lényeges még, hogy e második 15 éves lakásépítési periódust visszamenőlegesen 1975-től datálták. Az első öt év elérendő céljának az ötödik ötéves tervben megállapított 440–450 ezres, míg a maradék tíz éves időintervallumra a 750–760 ezres lakásszám elérését jelölték meg.

A második 15 éves lakásépítési program szövegének tárgyalása előtt fontosnak tartom, hogy néhány elvet megemlítsék azok közül, amelyek hatást gyakoroltak a tervezet készítőire. Ezek közül a legfontosabb, hogy a második terv nyilvánvalóan az első tervezet tanulságaira, s az eredmények feldolgozása során készített statisztikai táblázatokra alapozva született meg.¹⁸ Fontos kiemelni azon tényt is, mely szerint az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium égisze alatt folyó tervezésbe számos állami hivatalt és vállalatot is bevontak. Többek között az Országos Vízügyi Hivatalt (OVH) és az Országos Tervhivatalt, a társminisztériumok közül pedig a Közlekedési és Postaügyi Minisztériumot (KPM), a Nehézipari Minisztériumot (NIM), a Budapesti Városépítési Tervező Irodát (BUVÁTI), a Városépítési Tervező Irodát (VÁTI), az Út-, Vasúttervező Vállalatot (UVATERV), az öt regionális tervezővállalatot, az öt tanácsi tervező vállalatot és a megyei (fővárosi) tanácsok építésügyi szakigazgatási szerveit.¹⁹ A felsorolásból egyértelművé válik az is, hogy igen széleskörű vizsgálat folyt 1977–1978 között, amelynek végén minden hivatal és vállalat elkészítette saját jelentését. E jelentések érintették a lakásfejlesztési politikát, a költségvizsgálatot, a műszaki fejlesztéseket, a kivitelezői kapacitások fejlesztésének lehetőségeit, az ipari háttér megteremtésének lehetőségeit, illetve a városok és várossá váló települések (Budapest és 129 további település) általános fejlesztési terveit.²⁰

¹⁷ Az MSZMP Központi Bizottsága 1978. október 12-én határozatot hozott a lakásépítés, a lakásfenntartás és a lakásgazdálkodás 1990-ig szóló tervéről, amit az Országgyűlés azonban csak 1979-ben fogadott el.

¹⁸ FARKAS–GYÖRFFY–JAKAB–KISMARTY–LECHNER–MECHTL 1979. 29.

¹⁹ BALOGH 1979. 12.

²⁰ Uo. 11.

Hangsúlyozandó, hogy a tervszámok kialakítására nagy hatást gyakorolt a már 1971 óta érvényben lévő Országos Területfejlesztési Konceptió,²¹ amely hat kategóriába sorolta a magyarországi településeket. A koncepció célja többek között az lett volna, hogy kiegyenlítse a főváros és a vidék közötti különbségeket, amely megmutatkozott a lakásépítésre szánt számokban is.

Végül pedig arról kell említést tennem, hogy az építőipari vállalatok már 1972-ben utasítást kaptak arra, hogy készítsék el új típuscsaládjaik terveit, amelyekkel az ötödik ötéves terv bejelentésétől kezdve kívántak építkezni. 1975-től, illetve egyes vállalatoknál 1976-tól kezdve már csak e típusterveket használták fel a különböző lakótelep-építésekhez az egész országban. A kezdeti pozitív tapasztalatok után 1976-ban az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium kiadta a Magyar Országos Típus terv katalógusát, amely típusok nagyban meghatározták a második 15 éves lakásépítési program során létesült épületállományt.²²

A második 15 éves lakásépítési program az elsőhöz hasonlóan értékelte az elmúlt 15 év eredményeit, és röviden vázolta a célkitűzéseket:

„A Minisztertanács áttekintve az ország lakáshelyzetét megállapította, hogy a 15 éves lakásfejlesztési terv sikeres végrehajtásának eredményeként 1960 és 1975 között a lakásellátás mennyiségi és minőségi jellemzői számottevően javultak. Az ország lakásállománya az egymillió 50 ezer új lakás megépítésével 1975 végén elérte a három és fél milliót. 15 év alatt a lakosság egyharmada költözött új lakásba, kényelmesebbé váltak az otthonok. Fokozatosan növekedett a nagyobb alapterületű és szobaszámú lakások aránya.

Kiépült a tömeges lakásépítés iparosított nagyüzemi alapja, a házigyári hálózat, egyenletesebbé vált az évenkénti lakásépítés. A tömeges lakásépítés fokozatosan városrész nagyságú építési területeken valósult meg. A lakásépítés üteménél lassabban ugyan, de fokozatosan bővült az alapfokú ellátást szolgáló egészségügyi, oktatási, kereskedelmi intézményhálózat is.

Korszerűsödött a lakáselosztás, arányosabbá vált a lakásépítés és -fenntartás teherviselése.

A lakásellátás jelenlegi helyzete, a még kielégítetlen igények és a hosszú távú társadalompolitikai célok egyaránt indokolják, hogy az elért eredményekre alapozva tervszerűen tovább javítsuk népünk lakáskörülményeit. Ebből kiindulva, összhangban a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1978. október 12-i határozatával a lakásépítés, a lakásfenntartás és a lakásgazdálkodás fejlesztésének 1990-ig szóló tervét a Minisztertanács a következőkben állapítja meg.

1. Gazdasági lehetőségeinket és a lakásszükségeket együttesen mérlegelve 1990-ig egymillió 200 ezer új lakást kell építeni.[...]

²¹ 1007/1971. (III. 16) számú kormányhatározat a településhálózat fejlesztésének koncepciójáról.

²² MOT 1976.

3. A lakásszükségletek területi megoszlása alapján legfontosabb feladat Budapest és a nagyvárosok lakáshelyzetének gyorsabb ütemű javítása. Ennek megfelelően 1990-ig:

- a) Budapesten 300 ezer lakás;
- b) az ország többi városában mintegy 450 ezer lakás építését kell előirányozni;
- c) Budapest, a nagyvárosok és vonzáskörzetük lakásépítési feladatait együttesen szükséges kijelölni, növelve a lakásellátásban a vonzáskörzetek településeinek szerepét;
- d) a községekben – a közművesítés fejlesztésével egyidejűleg – 450 ezer lakás felépítéséhez kell megteremteni a lehetőségeket úgy, hogy az átlagosnál gyorsabban fejlődjenek az alsó fokú központok.

4. A lakásépítés főbb területi arányai és a kivitelezés kialakult műszaki feltételei alapján az összes lakásépítés 54-56%-át többszintes lakóházban, 44-46%-át pedig családi házként indokolt megépíteni, növelve a gazdaságos terület-felhasználást eredményező korszerű, csoportos építési formák, a hagyományos családiház-építésben pedig a változatos, esztétikus beépítést adó títustervek arányát.

5. A városi lakásépítés a magas színvonalú közműellátással, a lakók kényelmét és a lakáskultúrát szolgáló felszereltséggel folytatódjék. Népesedéspolitikai céljaink, a nagy családok elhelyezése és a többgenerációs együttélés lehetőségeinek javítása érdekében differenciáltan növelni szükséges a lakások átlagos alapterületét. El kell érni, hogy az új lakások alapterülete átlagosan a jelenlegi 65 m²-ről 1990-ig fokozatosan elérje a 70 m²-t. Az anyagi lehetőségektől függően az állami lakások alapterületét a jelenlegi 53 m²-ről középtávú tervidőszakonként fokozatosan növelni kell. Ennek érdekében:

a) a középtávú tervező munka során – az anyagi lehetőségekkel és a műszaki feltételekkel összhangban – meg kell vizsgálni az állami lakások átlagos alapterülete növelésének lehetőségét;

b) az állami lakások mindenkori átlagos alapterületét figyelembe véve növelni kell a többszobás lakások arányát úgy is, hogy egyidejűleg az idősek, egyedülállók igényeit szolgáló, kis alapterületű lakásegységek (otthonházak) a jövőben nagyobb arányban épüljenek.

6. A lakásépítés, a város- és településfejlesztés összhangja érdekében az új lakóterületek - funkcionális és városképi szempontból egyaránt - illeszkedjenek a településhez. A lakásokkal egyidejűleg épüljenek fel a lakosság ellátását szolgáló alapfokú intézmények. Az új városrész központokban több funkció ellátására alkalmas (egészségügy, oktatás, kultúra, sport stb.) nagy létesítményeket is célszerű építeni. Ennek megfelelően:

a) a lakásépítési feladatokkal összhangban, szükség szerint korszerűsíteni kell az általános rendezési terveket;

b) a VI. ötéves népgazdasági, illetőleg tanácsi tervek kidolgozása során meg kell vizsgálni a lakosság alapfokú – oktatási, egészségügyi, kereskedelmi – ellátását

szolgált létesítmények építésében meglévő elmaradások fokozatos felszámolásának lehetőségét. Az alapfokú ellátó-képesség növelése végett korszerűsíteni kell a lakossági infrastrukturális ágazatok középtávú népgazdasági, és tanácsi tervezését;

c) a VI. ötéves tervező munka megalapozásához ki kell dolgozni a többcélű hasznosításra alkalmas, alapfokú létesítmények körét és gazdaságos műszaki tervváltozatait;

d) a városi tömeges lakásépítés tervszerű végrehajtását a terület-előkészítés gyorsításával is elő kell segíteni. Elsősorban Budapesten és a nagyvárosokban a lakásépítést előzze meg a szükséges közműhálózat kiépítése;

e) az alsó fokú központokban az új lakóházak és a kommunális ellátás színvonala közötti különbség indokolja a lakossági erőforrások eddiginél szélesebb körű, erőteljesebb mozgósítását és bevonását e szolgáltatások fejlesztésének gyorsításába.

12. [...] A jövőben az új lakások mennyisége és a meglévő – fokozatosan korszerűsítendő – lakásállomány együttesen segítse elő a hatékonyabb lakásgazdálkodást. Javuljon a fővárosban és a nagyvárosokban élők lakáshelyzete, növekedjen az ipari munkások, a fiatal házások, az alacsony jövedelmű rétegek lakáshoz jutási esélye, csökkenjen a várakozási idő és erősödjék a lakáselosztás társadalmi igazságossága. [...]

13. A családok szociális helyzete, a termelési érdekek, a megszűnő bérlakások pótlása együttesen indokolja, hogy az állami bérlakások száma fokozatosan növekedjen. A VI. és VII. ötéves tervidőszakban az új lakások mintegy 30%-a bérlakás legyen. A többgyermekes családok, az ipari munkások, a fiatal házások gyorsabban jussanak lakáshoz. A lakáselosztás hatékonyságának növelése érdekében a VI. ötéves terv kidolgozásával egyidejűleg:

a) felül kell vizsgálni a jelenleg nyilvántartott lakásigények időszerűségét, indokoltságát és a lakáshoz jutás sorrendjét szükség szerint módosítani kell;

b) tovább kell fejleszteni az állami lakásra való jogosultság feltételrendszerét; az egy főre jutó jövedelemhatárok módosításával, a szociális és vagyoni helyzet differenciáltabb figyelembevételével ki kell dolgozni az igényjogosultság feltételeinek egységes rendszerét. [...]

15. [...] A lakótelepeken építendő többszintes lakóházak, illetőleg a csoportos korszerű családi házak építésében, szervezésében növekednek a lakásépítő szövetkezetek szerepe, a munkáltatók szervező és anyagi részvétele. [...]

17. A lakásépítés és – fenntartás társadalmi feladat, anyagi terheit az állam és a lakosság a jövőben is közösen viselje. A teherviselés arányait gazdasági lehetőségeinkkel, életszínvonal politikai céljainkkal összhangban kell megállapítani.²³

A második 15 éves lakásépítési program az elsőhöz hasonlóan sikeresnek bizonyult, még a rendszerváltás előtti időszak visszaesésével együtt is. E hatal-

²³ 1004/1979. (III. 7.) MT határozat.

mas lendület, amely 1975 és 1980 között kimutatható, annak tudható be, hogy 1960 és 1975 közötti időszakban már mindenhol kiépült a megfelelő technológiai háttér, ami a munka felgyorsulásához vezetett. Természetesen az 1985 utáni visszaesés sem volt véletlen. A program készítői számoltak azzal, hogy az 1980-as évek végére a lakásépítés vesztene fog a dinamizmusából,²⁴ arra viszont nem készültek fel, hogy 1990-ben egyik napról a másikra leáll az állami építkezés. Az előre jelzett 1,2 millió lakásból végül egymillió 94 ezer épült meg, ami valamivel több, mint az eredetileg tervezett lakások 90%-a. Amennyiben pedig kizárólag a statisztikai adatokra fókuszálunk, mindenképpen látnunk kell azt, hogy ténylegesen alig több mint 860 000 lakással gyarapodott az ország lakásállománya, hiszen – amint erre a korábbiakban már utaltam – 1975 és 1990 között mintegy 232 000 lakás lebontására került sor.

5. táblázat

Az épített és szanált lakások (1975–1988)

Időszak, év	Az épített lakások száma	A megszűnt lakások száma	Az 1000 lakosra jutó épített lakások száma
1975–1980	452 715	99 186	8,2
1981–1985	369 684	75 951	6,9
1986	69 428	13 956	6,5
1987	57 200	14 187	5,4
1988	50 566	11 777	4,8
1989	51 487	9 580	-
1990	43 771	7 435	-
1986–1990	272 452	56 935	-
Összesen	1 094 851	232 072	-

Forrás: KSH 1989. 39, KSH 1990. 249-250.

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az új építkezések mellett rengeteg házat felújítottak. A rekonstrukció sok esetben pedig nem csupán az épület megerősítését, emeletráépítést vagy festést jelentette, hanem a komfortfokozat emelését is. Vagyis bevezették a vizet, az áramot, és ahol erre lehetőség nyílt, az épületet gáz- vagy távfűtéssel látták el. Ezek tükrében óriási fejlődésként értékelhető, hogy az 1970-es évekhez képest a villanyvilágítással, vezetékes vízvezetékkel, vízöblítéses WC-vel, csatornázással vagy vezetékes gázzal ellátott lakások száma megháromszorozódott.²⁵

²⁴ KOLLER 1985.

²⁵ L. 6. sz. táblázat.

6. táblázat
Lakott lakások felszereltsége (%-os arányban)

Felszereltség	1960	1970	1980	1990
Villanyvezeték	74,5	91,7	98,0	100
Vízvezeték	22,7	36,1	65,0	84,7
Hálózati gáz	10,5	16,1	25,5	41,3
Palackgáz	3,1	35,2	52,1	46,2
Vizöblítékes WC	16,1	27,2	53,3	75,6
Csatorna	n. a.	37,9	67,8	85,2
Csatorna (ebből közcsatornával)	n. a.	27,0	37,1	44,2

Forrás: KSH 1990. 247.

A lakások méretével kapcsolatban a következő tendenciák figyelhetők meg: míg az első 15 éves lakásépítési programban arra helyezték a hangsúlyt, hogy minél több családot tudjanak elhelyezni – főleg két szobás lakásokban –, addig a második 15 éves tervben már nem csak az elhelyezés, hanem az életminőség is fontossá vált. A nagycsaládok megsokszorozódása érdekében egyre több három és annál több szobás lakást építettek, főleg 1985 és 1990 között.²⁶ Ezzel elsősorban az 1980 után kibontakozó, és mind nagyobb problémává váló lakosságcsökkenést kívánták előbb megállítani, majd lehetőség szerint megfordítani. A statisztikai adatok alapján mára már egyértelművé vált, hogy e törekvéseket nem sikerült realizálni, a népesség csökkenést pedig a mai napig nem sikerült megállítani.

7. táblázat
Az épített lakások szobaszáma (1975–1990)

Évek	Az épített lakások száma összesen	Ebből				
		1	1,5	2	2,5	3 és több
		szobás lakások száma és aránya				
1976–1980	452 715	25 613	45 484	203 487	72 832	105 299
1981–1985	369 684	20 830	26 030	132 881	65 240	124 703
1976–1980	100%	5,7%	10%	44,9%	16,1%	23,3%
1981–1985	100%	5,6%	7%	36%	17,7%	33,7%
1986	100%	7,1%	-	33,5%	-	59,5%
1987	100%	7,3%	-	36,9%	-	55,8 %
1988	100%	7,1%	-	33,2%	-	59,6%
1989	100%	6,3%	-	32,6%	-	61,1%
1990	100 %	7 %	-	31,4 %	-	61,6 %

Forrás: KSH 1990. 249.

²⁶ L. 7. sz. táblázat.

A terv ténylegesen 1986 után mutatott látványos eredményeket. Az utolsó öt év során átadott otthonok közel 60%-a 2,5 vagy annál több szobával rendelkező lakás volt, ami jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a rendszerváltáskor a lakásállomány az 1975. évi állapotokhoz képest jóval vegyesebb képet mutasson.

8. táblázat

Lakásállomány megoszlása (1960–1990)

	1960	1970	1976	1980	1990
január 1-jén					
Lakásnagyság (%-os arányban)					
Egyszobás	63	46	32	27,4	16,3
Kétszobás	32	43	49	48,6	44,7
Három és több szobás	5	11	19	24,0	39
Összesen	100	100	100	100	100
Komfort (%-os arányban)					
Komfortos	13	24	37	51	73
Félkomfortos	7	10	12	11	9
Komfort nélküli	80	66	51	38	18
Összesen	100	100	100	100	100

Forrás: KSH 1976. 343, KSH 1990. 247.

A lakásépítések csökkenése leginkább az állami építkezéseket érintette. A 9. táblázatban – amely ez épített lakások számát az 1988-as évig mutatja – jól látható az 1981 utáni visszaesés a tanácsi bérlakások és az állami erőből épített otthonok számának tekintetében, mivel az ország gazdasága már nem tudta finanszírozni az ilyen típusú beruházásokat. Az állam éppen ezért az Országos Takarékpénztár kedvező kamatú kölcsöneivel igyekezett pozitív irányban befolyásolni a magyarak lakásvásárlási kedvét.

9. táblázat

Az épített lakások száma részletes pénzügyi forrás szerint

Évek	Tanácsi		Egyéb állami	Állami erőből összesen	Gazdálkodó szervezet által, értékesítés céljára	Állami kölcsönrel	Állami kölcsön nélkül	Magán-erőből összesen	Az összesen
	bér	értékesítésű							
	lakásként								
épített lakások száma									
1976-1980	90 446	54 840	16 959	162 245	65 353	190 879	34 238	290 470	452 715
1981-1985	48 585	23 045	9 853	81 483	88 156	192 775	7 270	288 201	369 684
1986-1988	15 048	-	5 552	20 600	45 905	108 063	2 626	156 594	177 194

Forrás: KSH 1989. 39.

Ezen a ponton szükségesnek tartom, hogy összefoglaljam a két 15 éves lakásépítési program tapasztalatait. Összességében megállapítható, hogy a két terv elérte célját, hiszen az 1945 és 1960 közötti hihetetlen mértékű lakáshiányt – ha nem is teljes mértékben – de jelentős részben felszámolta. Míg az 1961 és 1975 közötti időszakot inkább a mennyiségi szemlélet és a házgyári technológia teljes kiépítése dominálta, addig az 1975 és 1990 közötti tizenöt évet a rohamos gyorsaság mellett minőségi fejlődés, majd a rendszerváltáshoz közelítve a lassú hanyatlás jellemezte. 1990-ben az összesen 3 millió 637 ezer lakás közül majdnem minden második volt 30 évnél „fiatalabb”. Ezt az adatot támasztja alá, hogy a két 15 éves lakásépítési program során mintegy 1 millió 670 ezer otthon épült, amely a teljes lakásállomány megközelítőleg 46%-át jelenti, amelyet kétségtelenül pozitív eredményként értékelhetünk.

10. táblázat

A lakásállomány megoszlása (1960–1990)

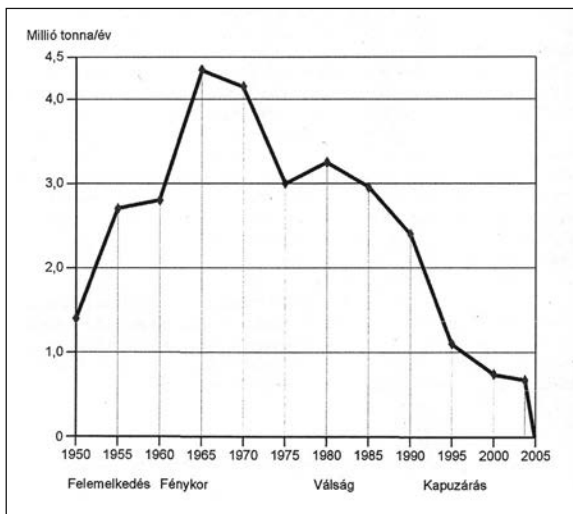
	1960	1970	1976	1980	1990
	január 1-jén				
	lakásnagyság (%-os arányban)				
Egyszobás	63	46	32	27,4	16,3
Kétszobás	32	43	49	48,6	44,7
Három és több szobás	5	11	19	24,0	39
Összesen	100	100	100	100	100
	Kömfort (%-os arányban)				
Kömfortos	13	24	37	51	73
Félkömfortos	7	10	12	11	9
Kömfort nélküli	80	66	51	38	18
Összesen	100	100	100	100	100

Forrás: KSH 1976. 343, KSH 1990. 247.

III. Az 1950-es évek építkezései Pécssett

Pécs a második világháború éveit szinte sértetlenül vészelte át. Lényeges azonban, hogy a település 1945-ben még teljesen más képet mutatott, mint 1990-ben, illetőleg napjainkban. A mecsekaljai település tipikus polgári kisváros képet mutatva javarészt egy-két emeletes házakkal, amelyek fölé csupán néhány nagyobb intézmény, bérház, templom vagy hivatal emelkedett. A város külső területei felé haladva a látogató mind szerényebb, többnyire földszintes házakkal találkozhatott. De hol is húzódtak pontosan Pécs határai 1944–1945-ben? Északon a Pálosok, nyugatról a repülőtér, délen a Megyeri kertváros, keletről pedig a Komlói út voltak Pécs külső pontjai.²⁷ A nagyobb városrészek közül ki kell emelni a Belvárost, a Szigeti városrészt, a Siklósi külvárost és a Budai városrészt, amelyek közül csak a település történelmi magja úszta meg szinte sértetlenül a szocializmus éveit.

Látnunk kell, hogy a város gazdasági központ jellegét már a két világháború előtt is a széntermelésének köszönhette, s e tényező nem változott az 1950-es és az 1960-as évtizedekben sem.

1. diagram
*A Pécs környékén
kitermelt szén mennyi-
sége ötvenkénti leb-
tásban (1950–2005)*

Forrás: HAJDÚ 2006. 178.

²⁷ ERB 1944.

A város emellett rendkívül komoly iparral is rendelkezett: Pécs évtizedek óta ismert volt kiváló minőségű porcelánjáról (Zsolnay porcelángyár, majd az első öt éves terv időszakától Pécsi „Zsolnay” Porcelángyár Nemzeti Vállalat). A településen ezen kívül foglalkoztak gépgyártással, kesztyűkészítéssel, bútorgyártással, bőrfeldolgozással és élelmiszeriparral (tejfeldolgozás, sörgyártás, dohánygyártás, sütőde).²⁸ Az 1953-as mecseki feltáró fúrások után Pécs stratégiai szempontból még fontosabbá vált. A szovjet tudósok ugyanis nagyobb mennyiségű uránércet fedeztek fel Kővágószőlős közelében,²⁹ amelynek jelentősége előbb a fegyverkezési versenyben, majd az atomerőművek működtetésében is kulcs szerepet játszott. A régió központjaként Pécs városa rendelkezett a legnagyobb lakossággal, de sem ez, sem pedig az agglomeráció nem biztosított az ipari létesítmények számára elegendő munkaerőt. Ezért a település elsőként a megye és a régió, később pedig – az uránbánya megnyitása után – az ország számos pontjáról vonzotta a munkások tömegét.

11. táblázat

Az uránbányászatban foglalkoztatottak száma

Év	fő
1949	-
1960	4237
1970	7968
1980	7188
1990	4731

Forrás: NÉMETH 2001. 433-434.

1949-ben Pécs lakossága 89 025 fő volt. A rengeteg munkahelynek köszönhetően azonban az itt élők száma 1960-ra majdnem 30%-kal emelkedett, s elérte a 121 277 főt.³⁰ A városban élők számára azonban természetesen megfelelő lakásokat kellett biztosítani. Első lépésként a város lakóterületét kellett növelni, ahol a betelepülők számára otthont tudtak biztosítani. Mecsekszabolcs után 1954-ben a korábban Somogygyal egyesített Vasas községet, Málomot és Mecsekalját csatolták Pécshez.³¹ Egy évvel később pedig Nagypárad is a település részévé vált.³² Az egyszintes családi házak tömeges építtetése ekkor már szóba sem kerülhetett, mivel felépítésük gazdaságtalan és lassú lett volna. Az egyetlen megoldást a modern többemeletes lakóépületek jelentették.

²⁸ Pécs 20. századi iparáról I. bővebben: KAPOSÍ 2006.

²⁹ SALLAY 2001. 94.

³⁰ NÉPSZÁMLÁLÁS 1981a. 13.

³¹ Uo. 13.

³² Pécs közigazgatási térképét I. a kötet végi mellékletben.

Az 1950 és 1954 közötti úgynevezett első rendezési tervek, majd az 1957 és 1961 közötti általános rendezési tervek a belváros déli sávját és a város keleti részét jelölték ki az építkezések helyéül. Ezt az urán felfedezése némiképp módosította, így 1955-ben egy nyugati irányú terjeszkedés is kezdetét vette. Ezzel párhuzamosan Kertváros családi házas negyede is épülhetett tovább, azonban csak Keszüig és a Megyeri út határáig. A déli irányú terjeszkedés ebben az időben még nem tűnt logikusnak, hiszen mind a szénlelőhelyektől és az uránbányától, mind pedig a gyáraktól távol terült el.

Elsőként a keleti városrészt építették tovább 1950-től.³³ A lakásállományra vonatkozó adatok szerint 1960-ra az új városrész kb. 80%-ban el is készült.³⁴ A déli városrész építését az 1950-es évek közepén kezdték meg. A belvárosi rekonstrukciókkal együtt 1970-ig ennek nagy részét sikerült befejezni. Hasonlóan haladt az építkezés a Szigeti városrészben is. Uránvárossal kicsit más volt a helyzet, ugyanis rendezési tervét többször is módosították. Ennek következtében kis mértékben ki kellett tolni a 15 éves építési időt, azonban megállapítható, hogy a lakásállomány 90%-a itt is elkészült 1970-ig.³⁵

A nyugati városrészben egyesült a múlt és a jövő építészete. Az első építkezésekhez még hagyományos téglá építőanyagot használtak. Az 1960-as évek kezdetén azonban már Magyarországon is megjelent a panel-technológia. Az alapokat a Szovjetunióból adoptálták, de merítettek a Csehszlovák panelgyártási és kialakítási mechanizmusokból is. A tervezők több alkalommal jártak külföldön – például Franciaországban –, hogy megismerjék a különböző gyártási és kivitelezési folyamatokat. A francia irányzat hangsúlyozása azért is elengedhetetlen e ponton, hiszen a tervezők ott szerzett benyomásai olyan nagy hatást gyakoroltak a pécsi építkezésekre, hogy a baranyai panelgyártásban kitapinthatóvá vált egyfajta francia hatás.³⁶

Az új technológiának köszönhetően már olcsón, gyorsan és nagy számban tudták biztosítani az épületekhez szükséges elemeket. Az anyagiakon kívül fontos volt az is, hogy ezek a házak gyorsabban készüljenek el elődeiknél. A panel-technológia mégis nehezen törhetett utat magának a gyakorlatba, hiszen sokan igen szkeptikusan tekintettek rá. Ezért elsőként csupán családi házakat emeltek panel elemekből, s csak 1961-ben, Uránvárosban készülhetett el az ország első négyemeletes panel épülete. Ezt hat éven belül követte a tízemeletes változat is, amelynek továbbfejlesztett típusai Kertváros építésénél is megjelentek.

³³ A témáról bővebben: PILKHOFFER 2008. 161-183.

³⁴ Pécs és a városkörnyéki településcsoport általános rendezési terve. Városfejlesztési koncepció, Dél-dunántúli Tervező Vállalat, 1982. 267.

³⁵ MAGAY 2006. 323-338.

³⁶ Tillai Ernő szíves szóbeli közlése alapján.

IV. Az 1960-as évek módosításai

Az 1960-as évek közepére az 1950–1954 között elkészített rendezési koncepcióknak szinte mindegyik részét (ha csak minimális mértékben is, de) módosították.³⁷ Lényeges, hogy ezen évek rendkívül hektikusnak mutatkoztak a város továbbépítése szempontjából, ugyanis számtalan terv látott napvilágot. A tervezés folyamatáról a legtöbbit Pap József városrendező által jegyzett tanulmányból tudhatunk meg, amelyet a *Műszaki Tervezés* című folyóiratban publikált. „A város általános rendezési terve 1966-ban készült el, az 1966-ban jóváhagyott rendezési program alapján. [Figyelembe – S. B.] vettük az 1961-ben kiadott általános rendezési terv vizsgálati anyagát és fejlesztési koncepcióit, valamint ezek hatósági és társadalmi bírálatait”. A város általános rendezési tervére is nagy hatást gyakorolt az 1007/1971. (III.15) számú kormányhatározat, amely rendezte az országos településhálózat koncepcióját. Pécs e koncepcióban a felsőfokú központi státuszba került. „A felsőfokú központ” feladata, hogy „lássa el a vonzáskörzetükre kiterjedően a gazdasági, igazgatási, oktatási, egészségügyi stb. megyei szintű irányító, szolgáltató funkciókat és egymással munkamegosztásban több megyére kiterjedő – esetleg országos – funkciókat is. Egyes felsőfokú központok nagyságrendje, a területi munkamegosztásban betöltött szerepe, fejlődésének üteme és színvonala indokolttá teszi, hogy több megyére kiterjedő és egyes országos szervező és irányító stb. funkciókat is ellássanak.”³⁸ Ennek megfelelően a város a dél-dunántúli régió felsőfokú központjává válhatott. A határozat ismeretében úgy számoltak, hogy Pécs lélekszáma a „XXI. század első felében [...] mintegy 260–270 ezer lehet.”³⁹ A lélekszám felső határát előre nem tudták jelezni, de mindenképpen 300 ezer fő alatti népességszámmal kalkuláltak, hiszen a településfejlesztési koncepció is kimondta, hogy a „felsőfokú központokat úgy célszerű fejleszteni, hogy lakosság számuk 150–300 ezer, vonzásterületüké – a központtal együtt – 1,0-1,5 millió fő körül legyen”.⁴⁰

A város rendezési terve úgy számolt, hogy tíz éven belül, azaz 1980–1981-re Pécs elérheti a 170 ezer fős lakosság számot, amely a század végére – az előrejelzések szerint – akár 210 ezerig is emelkedhetett volna. A település vezetése ennek megfelelően igyekezett megtartani az addig kialakult városszerkezetet. „A

³⁷ 1961-es városfejlesztési koncepcióra, l. a függelék 2. térképmellékletét.

³⁸ 1007/1971 (III. 15.) számú kormányhatározat a településhálózat fejlesztésének koncepciójáról.

³⁹ PAPP 1971. 35.

⁴⁰ 1007/1971 (III. 15.) számú kormányhatározat a településhálózat fejlesztésének koncepciójáról.

városszerkezet eddigi fejlődésében érvényesült a földrajzi adottságok hatása és ezért adottak egy hosszvázba tagolt szalagváros lényeges övezeti és úthálózati elemei. Az általános rendezési tervben ezeket az adottságokat figyelembe véve fejlesztjük tovább a városszerkezetet.⁴¹ Azonban egy bizonyos ponton túlmenően Pécs sem lehetett a végsőkéig kelet-nyugati irányban nyújtani. Éppen ezért úgy számoltak, hogy e számokkal, valamint a beépíthető területek szűkössége miatt a település nagyságát is ezzel párhuzamosan kell növelni, amelyet végül 66 km²-ben határoztak meg.⁴² De nézzük most meg, hogy a városvezetés és a tervezők mely irányokat tartották elfogathatónak az egyes rendezési tervekben az 1970-es évek elejéig.

Uránváros továbbépítése mellett⁴³ szóba került a Nyugat-Mecsek, a Makár-oldal, a Diósi dűlő, a Balokány,⁴⁴ és a Szigeti városrész⁴⁵ – egészen a Kórház térig történő – beépítése is. E tervek jelentős mértékben módosították volna a város képét. A tervezők több irányba kívántak elindulni, mégis összességében megállapítható az, hogy a „józanész” győzedelmeskedett. Sokan joggal féltették ugyanis a történelmi belvárost vagy a Mecsek látképét ezektől a beruházásoktól. A források ismeretében bizonyítható, hogy a pécsi Városi Tanácsban több tag is elgondolkozott azon, hogy ezen irányok megfelelőek-e? E feltételezést támasztja alá az is, hogy 1966-ban felkérték a Pécsi Tervező Vállalatot, hogy készítsen tanulmánytervet egy esetleges déli építkezésről.⁴⁶

Bár ekkor hivatalosan még nem fogalmazódott meg Kertváros továbbépítésének gondolata, Kiss Dénes városrendező mérnök 1966-ban már elképzelhetőnek tartotta a déli irányú terjeszkedést. Ekkor tették fel neki az alábbi kérdést: „Milyen irányban terjednek a lakótelepek?” Válasza a következő volt: „Kétszáz-tízezres nagyság rendig a jelenlegi városhatárokon belül az elavult városrészek szanalásával, újjáépítésével megoldhatók a lakásépítések. Ha túllépi a város ezt a lakosszámot, az új lakótelepek kiterjednek dél felé – elképzeléseink szerint Málom-Nagyárpád közötti területre.”⁴⁷ Ez az első olyan kútforrás, amelyben a déli irányú terjeszkedés koncepciója komolyan felvetődött. 1967-ben újabb felhívások jelentek meg, melyek már alapvető fontosságúnak tartották, hogy ne a Mecsek lankái és a történelmi belváros elcsúfításával növeljék a beépíthető területet. A városvezetés a sértettek megnyugtatóására kijelentette, hogy „míg döntésre kerül sor, újabb vitákra is van lehetőség.”⁴⁸ Többek között felhagytak a Szigeti

⁴¹ PAPP 1971. 35.

⁴² Uo. 35.

⁴³ DÉNESI–PAPP–SZOYKA 1974.19.

⁴⁴ Uo. 18.

⁴⁵ Uo. 16.

⁴⁶ DÉNESI 1979. 38. Erre l. bővebben a Kertváros építésének előzményei c. fejezetet.

⁴⁷ *Dunántúli Napló* 1966. június 17. 3. (A továbbiakban: DN)

⁴⁸ DN 1967. november 16. 3.

városrész keleti határainak kiterjesztésével, továbbá a Makár-oldal beépítésének gondolatával. Az előbbiről a hatalmas szanalási összegek miatt, utóbbiról pedig a talaj nem megfelelő minősége miatt mondtak le, amely ugyanis nem bizonyult alkalmasnak arra, hogy tízemeletes panelházakat húzzanak fel rajta.⁴⁹ Az elvetett tervek következtében hiányzó lakásokat valahol azonban mindenképp fel kellett építeni, így ekkor döntöttek véglegesen a város déli irányú fejlesztése mellett.

Mielőtt rátérnék Kertváros felépítésének tárgyalására, érdemes röviden kitérni arra, hogy miként néztek ki a város demográfiai mutatói 1970-ben, illetve arra, hogy a lakásfejlesztés szempontjából eddig milyen eredményeket sikerült elérni. 1970-re Pécs lakossága elérte a 150 000 főt, amely az 1960-as adatokhoz képest megközelítőleg 24%-os növekedést jelentett.⁵⁰ Az építési adatok szerint a város 1960 és 1969 között összesen 12 217 lakással bővült. Ezek jelentős része a központi (31%) és a nyugati városnegyedben (44%) épült.⁵¹ A számok is megfelelően szemléltetik, hogy 1970-re nagyrészt befejeződött Meszes, illetve a déli városrész fejlesztése, és bár az adatok ezt nem tükrözik, de Uránváros építése is a végéhez közeledett.

12. táblázat

Pécs lakosságának alakulása (1990–2012)

Év	Népességszám		Az előző népszámlálás %-ban	
	a mindenkori	az 1980. évi	a mindenkori	1980. évi
	államigazgatási beosztás			
1949	78 199	89 025	107,1	99,8
1960	120 451	121 277	146,6	129,7
1970	149 253	150 249	123,9	123,9
1980	168 715	168 715	113,0	112,9
1988	181 356	181 356	107,5	107,5
1990	170 023	170 023	93,8	93,8
2001	157 332	157 332	92,5	92,5
2010	157 680	157 680	100,2	100,2

Forrás: KSH, Baranya megye statisztikai évkönyve. 1950–2011.

⁴⁹ DN 1971. január 12. 3.

⁵⁰ NÉPSZÁMLÁLÁS 1980a.

⁵¹ Pécs és a városkörnyéki településcsoport általános rendezési terve. Városfejlesztési koncepció, Dél-Dunántúli Tervező Vállalat, 1982. 267.

V. A régi Kertváros

Fontosnak tartom leszögezni, hogy munkám középpontjában nem a régi Kertváros, vagy – ahogy Vuics Tibor tanulmányában nevezi – „Ökertváros” építésének története áll. Ennek ellenére célszerűnek tűnik, hogy néhány gondolatot e városrész bemutatásának szenteljek. Ökertváros már a 20. század kezdetén is lakott terület volt, a település fekvése azonban hosszú évekig nem kedvezett annak, hogy a vasúttól délre eső területeket is szervesen integrálják a lehetséges lakóövezetek közé. A vasút és annak közvetlen vonzáskörzetébe tartozó ipari létesítmények ugyanis jelentősen megnehezítették a déli irányú terjeszkedést. Ennek oka, hogy a város uralkodó széliránya észak-északnyugati, amely az ipari létesítmények irányából érkeve erőteljesen rombolja a levegő minőségét. A két világháború közötti időszakra azonban a déli rész beépítése már logikusnak tűnt, hiszen amint a *Dunántúl* című folyóirat 1933. évi cikke is rámutatott, „Pécs északi, keleti és nyugati része már teljesen beépült.”⁵²

Az 1930-ban megindult építkezések során a kor építészeti ízlésének megfelelően sorházakat és ikerházakat húztak fel az összesen 580 házhelyre felparcellázott területen. A telkek tulajdonosa a Pécsi Takarékpénztár igazgatója, Visnya Ernő volt.⁵³ A teljes városrész tervezését Kőszeghy Gyulára, míg a házak kiviteli terveinek elkészítését Kőszeghy mellett Hoffmann László és Visy Zoltán pécsi építészekre bízta.⁵⁴ A dátumból is láthatjuk, hogy a házak túlnyomó többségét a gazdasági világválság idején emelték. Ez pedig két szempontból is fontos: egyrészt azért, mivel a recesszió idején több száz embert voltak képesek folyamatosan foglalkoztatni, másrészt pedig a vevők viszonylag olcsón juthattak az elkészült épületekhez.

A házak kivitelezésének és értékesítésének körülményeit az alábbi két idézet megfelelően szemlélteti. Az első egy korabeli reklámanyag, amelyet a lakóépületek mielőbbi értékesítésének reményben osztogattak a városban a járókelők között. „A szövetkezet az építendő házak létesítésénél a polgári igények kielégítésére törekszik [...], ezért hasonló települések tanulmányozásából leszűrt gazdag tapasztalatok alapján gazdaságos, de feltétlenül kifogástalan kivitelű, külső képükben egyszerű, de ízléses épületekből álló telepet kíván létesíteni”⁵⁵

⁵² *Dunántúl* 1933. szeptember 22. 4.

⁵³ PILKHOFER KÉZIRAT. 3.

⁵⁴ MENDŐL 1998. 237.

⁵⁵ Megyeri Kertváros-építő Szövetkezet családi házépítő akciója (Plakát). Csorba Győző Könyvtár Helytörténeti Osztály (fotótár).

Az eladásra kínált házak irányáról sajnálatos módon nem kapunk felvilágosítást a nyomtatványból, a *Dunántúl* három évvel később publikált cikkéből azonban megtudhatjuk, hogy mennyit kellett fizetni egy kertvárosi házért: „az összkomfortos házak nagy része már 5–6000 pengős teljes költségvetéssel” felépült.⁵⁶

Az építetők között megtaláljuk a Magyar Államvasutak és a Bőrgyár mellett a Katolikus Karitász, 1939 után pedig az Országos Társadalombiztosító Intézetet is.⁵⁷ S hogy kik költöztek e békés környezetbe? „Elsősorban nyugdíjas vasutasok és tisztségviselők”, hiszen itt „a telekárak sokkal szolidabbak voltak, mint a belvárosban vagy központi területek peremén.”⁵⁸

A lakosság számának növekedése miatt azonban rövid időn belül gondolni kellett a fontosabb középületek tervezésére is. 1932-ben megnyílt az elemi iskola,⁵⁹ 1945-ben pedig felavatták a Gosztonyi Gyula tervei alapján készült, Szent Erzsébet nevét viselő katolikus templomot.⁶⁰ A környék építése azonban a második világháború lezárásának időszakára sem fejeződött be teljesen. A lakosság száma 1945 után még mindig dinamikusan emelkedett, az 5000 főre tervezett városrész lélekszáma 1960-ra elérte a 8000 főt. Mivel azonban Kertváros nem számított a preferált városrészek közé – szemben a már említett nyugati-keleti területekkel és a belvárossal – számos probléma jelentkezett az 1960-as évekre. A területen nem működött gyógyszertár, egyetlen iskolája túlszűfoltta vált, a házak vizesedtek, a belváros irányába történő közlekedés nehézkes volt,⁶¹ a közutak katasztrofális állapotba kerültek, a lakosság pedig előregedett.⁶²

⁵⁶ *Dunántúl* 1933. szeptember 22. 4.

⁵⁷ PILKHOFER KÉZIRAT. 3.

⁵⁸ VUICS 2000. 32.

⁵⁹ MENDÖL 1998. 237.

⁶⁰ PILKHOFER KÉZIRAT. 4.

⁶¹ Ennek egyik oka a Siklósi úti vasúti átjáró zsúfoltsága volt. Erről bővebben l. Kertváros közlekedéstörténete c. fejezetet.

⁶² DN 1968. december 7. 5.

VI. Elnevezés

A városrész nevének eredete bizonytalan. A helyiek közül sokan egyszerűen Kertvárosnak hívják a teljes városrészt, amelyhez minden bizonnyal a településrész irányába tartó tömegközlekedési útvonalak elnevezése is hozzájárult. Az elnevezésről ugyanakkor sokaknak egy kertes, családi házakkal övezett terület juthat eszébe, mint pl. Esztergom–Kertváros. Pécssett azonban mindez sajátosan alakult. A város vezetői a „Régi Kertváros” szerves folytatásaként tekintettek a területre, ahol a város további terjeszkedésére sor került. Nyilvánvalóan ésszerűtlen és gazdaságtalan lett volna, ha a következőkben kizárólag családi házakat építenek, s így az előre megjelölt tervszámokat sem sikerült volna teljesíteni. A kontinuitást mégis erősíteni kívánták a két városrész között, így a Keszüi út mentén családi házas lakószövet alakítottak ki.

Kertváros – ahogy a településrészt munkám során magam is nevezem – négy nagyobb egységből áll: Megyeri Kertvárosból, a Siklósi városrészből, Árpád-városból és Málomból. Kertváros határai 1972-ig északról a Móra Ferenc utca, Északmegyer dűlő, nyugatról a Megyeri és Nagy Imre út, délről a Keszüi út, keletről pedig a Táncsics Mihály és a Siklósi út voltak. Ezen utcákat már az 1930-as évek során építeni kezdték, és néhány tömbtől eltekintve a munkát a második világháború kirobbanása előtt be is fejezték. 1972 után azonban e határok jelentősen kitolódtak. Az északi sáv ugyan nem változott, a déli, a keleti és a nyugati határok azonban tágultak. Az alapterületét tekintve folyamatosan növekvő Kertvárost nyugatról a Megyeri út mellett a Sarohin Tábornok útja (ma Nagy Imre út) és a Melinda utca, keletről a Táncsics Mihály és a Siklósi út mellett a Málomi út, míg délről az Egri Gyula – ma Maléter Pál – út határolja.

A Siklósi Városrész összesen hét szerkezeti egységből áll. A következő fejezetekben részletezem ezek határait, ehelyütt csak a teljes városrészt közrefogó zónákat ismertetem. A határok tehát a következők: északról a Maléter Pál út és a Nyugati Ipari út, nyugatról a Lahti utca, Eszék utca és a Malomvölgyi út, délről a városhatár, míg keletről a Siklósi és a II. János Pál út (58. számú út). A továbbiakban kitérek Árpádvaros építésére is, mivel ezen egység szervesen összefügg a kertvárosi építkezésekkel. E területet nyugatról a II. János Pál út, északról a Kanizsai Dorottya út (57-es számú út), keletről pedig a Postavölgyi út határolja.

1975 és 1990 között a teljes városrész hivatalos elnevezése Lvov–Kertváros volt, Lvov és Pécs 1965 óta ugyanis testvérvárosi kapcsolatot ápoltak egymással. Évente több alkalommal járt Pécssett „testvéri küldöttség”, illetve a baranyaiak

is több látogatást tettek viszonzásképpen Lvovban. A tisztelet jeleként és a baráti kapcsolatok erősítésére 1975-ben Pécssett egy egész városrész kapta a nevét Lvovról.⁶³ Viszonzásként Lvovban előbb egy utcát, majd szintén egy városrészt neveztek el Pécsről.⁶⁴ A testvérvárosi kapcsolatok az utcák és közterületek elnevezésében is fontos szerepet játszottak, a későbbiekben erre is részletesen kitérek. A lakók jelentős része idegenkedett a Lvov–Kertváros elnevezéstől, a névvel éppen ezért szinte kizárólag hivatalos iratokban és a sajtóban találkozhatunk. Az elnevezést végül a rendszerváltás politikai enyhülésének következményeként 1991-ben változtatták a ma is használatos Megyeri Kertváros névre.⁶⁵

⁶³ MNL BML: XXIII. 108. 22464/1975. LVOV–Kertváros elnevezése.

⁶⁴ DN 1981. július 10. 5.

⁶⁵ Pécs Megyei Jogú Város 1991 évi 29. sz. önkormányzati rendelet: A városrészek elnevezéséről.

VII. Kertváros építésének előzményei

Az építés előzményeiről Dénesi Ödön 1979-es, Kertvárosról írott cikkéből tudhatjuk meg a legtöbbet, hiszen ő maga is részt vett a tervezési munkálatokban.⁶⁶ Neve egyébként ismerősen csenghet a város történetét ismerők számára, hiszen az ő munkásságának köszönhető Uránváros és a Szigeti városrész terve is. Dénesi neve elsőként merült fel, amikor 1966-ban körvonalazódni látszott a Kertvárosi lakótelep felépítésének koncepciója. A Pécsi Tervező Vállalat által az 1966-os évben készített dokumentum sajnálatos módon megsemmisült, így tartalmát sem ismerhetjük pontosan. Egy 1971-es levéltári forrás azonban hivatkozik az öt évvel korábban írottakra. A tervben „3000 lakás építését tűzték ki célul, ami a kiegészítő épületekkel és intézményekkel együtt 224 875 690 forintba”, de a távfűtés bevezetésével együtt már 240 495 690 forintba került volna.⁶⁷ A lakásonkénti költség 274 000 forintra rúgott volna. Felmerül a kérdés, hogy ez a korszak viszonyai közt vajon ez drágának számított? A Pécsi Tervező Vállalat készített egy összehasonlító elemzést (az akkoriban preferált területekre vonatkoztatva), amelyeknél az építéshez tartozó úgynevezett járulékos költségeket vette górcső alá.⁶⁸

13. táblázat

Beépítésre tervezett városrészek lakásonkénti összköltsége

Városrész neve	Összeg/ lakás ⁶⁹
Siklósi városrész	10 844,3 Ft/lakás
Makár oldal	16 713,6 Ft/lakás
Szigeti városrész	7670 Ft/lakás

Forrás: MNL BML: XXIII. 108. 18015-19/1971 Siklósi városrész tanulmányterv.

Az elemzésből egyértelműen kiderül, hogy tudatosan választották a Szigeti városrészt elsődleges beépítési területként, hiszen a domborzati viszonyok kedvezőbbnek tűntek, mint Kertvárosban. Fontos, hogy ebben az esetben a költségvetésbe még a Szigeti városrészben szükséges szanalási költségeket is belekalkulálták, amely szintén drágította az építkezést.

⁶⁶ DÉNESI 1979. 38.

⁶⁷ MNL BML XXIII. 108. 18015-19/1971.

⁶⁸ Járulékos költség: útépités, tereprendezés, parkosítás stb.

⁶⁹ A járulékos összegeket ekkor hozzárendelték a lakások árához.

Milyen arculattal rendelkezhetett volna a fel nem épült Siklósi városrész? A határok vonatkozásában – a már korábban megtervezett – Megyeri Kertváros határolta volna északon, délen túlnyúlt volna Málom községen, nyugaton a későbbiekben realizálódó végleges elképzeléseknél is távolabb került volna a határa, míg keleten Nagypárdig húzódott volna. Terveztek ide ipari területet, lakóterületeket, számos közintézményt, illetve egy üdülőközpontot is. Az ipari terület Megyeri Kertvárostól délnyugatra helyezkedett volna el mintegy 100 hektáron. Az intézményközpontokat az 58-as úttól délre és a temetőtől keletre képzelték el. A lakónegyedeket az ipari területek és az intézményközpontok között, továbbá azoktól délre alakították volna ki. 344 hektáron 15 350 lakás építését tervezték 50 400 fő számára. Már a tervezési fázisban számoltak azon eshetőséggel is, hogy újabb lakóövezetek kialakítására kerül sor, ugyanis Postavölgyben egy tartalék zónát létesítettek 180 hektáron 5 000 lakással mintegy 18 000 fő számára.⁷⁰

14. táblázat

A Siklósi városrész beépítésének ütemei

Városrész	Ütem	Terület (ha)	Népség/terület (fő/ ha)	Népség (fő)	Lakásszám (db)
Siklósi	I.ütem	44	250	11 000	3 500
Siklósi	II.ütem	76	180	13 000	3 500
Siklósi	III.ütem 1. szerk. egység	31	150	1 600	1 300
	III.ütem 2. szerk. egység	95	50	4 800	1 350
	III.ütem 3. szerk. egység	98	200	20 000	5 700
Siklósi összesen	-	344	166	50 400	15 350
Postavölgy		180	100	18 000	5 000
Összesen	-	524	155	68 400	20 35

Forrás: MNL BML XXIII. 108. 18015-19/1971 Siklósi városrész tanulmányterv
(Részletes rendezési tervhez készült térkép alapján.)

A munka akkor folytatódott, amikor az Országos Takarékpénztár a Pécsi Tervező Vállalatot egy OTP mintalakótelep tervezésére kérte fel. Az elkészült beépítési terv szerint a telepített 589 lakás az alapfokú intézményekkel együtt az adott területnek csak a nyugati felét foglalta volna el. A terület keleti részének beépítésére (kb. 7–800 lakással) a Tanács 1968 januárjában adott megbízást, azon alapvető kikötéssel, hogy az első építési ütemben a Mecseki Ércbánya

⁷⁰ MNL BML XXIII. 108. 18015-19/1971.

Vállalat dolgozói részére kell a beépítendő területen összesen 470 lakást biztosítani.⁷¹ A sajtóforrások arról is tudósítanak, hogy a Mecseki Ércbánya Vállalat kiknek szánta a lakásokat: „Még ebben az öt éves tervben összesen 570 lakás készül el a Kertvárosban a borsodi bányászok részére, ezekből száz lakás építése előreláthatólag áthúzódik 1971-re. 1971-ben folytatódik a Kertvárostól délre eső, szanalásmentes területen a lakásépítkezés. Öt év alatt összesen 2 100 lakást terveznek ide, amelyből 500 OTP kölcsönrel épülne fel. Az öt és 11 szintes házak mellett a pécsi tervezők kétszintes sorházakkal kísérleteznek, amelyekben három, három és félszobás lakásokat alakítanak majd ki”.⁷² A *Dunántúli Napló* által közölt tervek már márciusban készen álltak. A tervezők fontosnak tartották, hogy a különböző háztípusokat arányosan helyezték el a felépítendő városrészben, ezen kívül pedig odafigyeltek arra is, hogy a kikapcsolódáshoz szükséges parkok és sportpályák elkészülhessenek.⁷³

Az eredeti tervben megjelölt számokat azonban a városvezetés kérésére növelni kellett. Dénesi Ödön ugyanis mindössze tízezer fő elhelyezését tartotta elfogadhatónak, míg a város tizenötezer fős lakótelep kiépítését szorgalmazta. Ennek eredményeként az épített terület nyugati irányban összesen három hektárral növelték. Ekkor két terv elkészültéről tudunk. Az egyik Gerő Balázs és Kiss Dénes, a másik pedig Dénesi Ödön és Bálint János nevéhez kapcsolható.⁷⁴ A három hektárral megnövelt tér sem volt elég azonban ahhoz, hogy a munkálatokkal az eredeti koncepció szerint haladhassanak tovább. E tervekben már 15 emeletes házak is helyet kaptak, de az átlagos házmagasságot végül hét emeletben határozták meg. A Gerő–Kiss páros által készített tervek Dénesi Ödön 1976-os elemzése szerint nem voltak megfelelőek, hiszen nem számoltak Kertváros síkvidéki jellegével. Pozitívumként értékelte viszont a 10–15 emeletes házak elhelyezkedését.⁷⁵ A Dénesi–Bálint páros munkájából jól kivehető egy olyan alaprajzi elrendezés, amely L és T alakzatokat követte. Itt a házak elhelyezése is sikeresebbnek bizonyult, hiszen az alacsonyabb (két- illetve ötemeletes) házak északon, míg a magasabb (10–15 szintes) épületek délen kaptak helyet.

A végleges koncepció mégsem a fent vázolt elképzelésekből alakult ki. Az 1970-es év második felében ugyanis Erdélyi Zoltánt kérték fel egy új plánum elkészítésére, 1971 áprilisában pedig újra a Dénesi-féle tervezet került előtérbe.⁷⁶ Ezen már új típusú panelcsaládok szerepeltek, melynek következtében a teljes városrész arculatán módosítani kellett. Erdélyi Zoltán tervéről nem maradtak fenn adatok, de a Dénesi Ödön tollából származó cikk több utalást tesz rá. E

⁷¹ Uo. 38.

⁷² DN 1968. május 24. 3.

⁷³ DÉNESI 1979. 38.

⁷⁴ L. 6. térképmelléklet.

⁷⁵ DÉNESI 1979. 39-40.

⁷⁶ L. a 7. térképmelléklet.

szerint Dénesi terve az előző két elképzelésre alapozott, s csupán kisebb korrekciókat tartalmazott; legtöbb elemében már hasonlított a végleges megoldáshoz, azonban egy teljesen új panelcsalád terveit⁷⁷ jelenítette meg.⁷⁸ Ekkor úgy tűnt, hogy Dénesi koncepciója alapján indulhat meg a terület beépítése, azonban Pécs Megyei Jogú Város Tanácsának Építési és Közlekedési Osztálya 1971 novemberében tartott ülésén a következő határozatot hozta. „Pécs M. Város Tanácsa VB. Tervosztálya, valamint Építési osztálya utasítása alapján elrendeljük a még folyamatban lévő alábbi tervezési munkák haladéktalan leállítását. [...] A beruházó intézkedését a Kormány legutóbbi beruházás-politikai határozata tette szükségessé, mely szerint a tanácsoknak a tervezés során nagyobb gondot kell fordítaniuk a beruházások reális költségeinek tényleges figyelembevételére, a gazdaságilag megalapozott tervezésre.

A kidolgozás alatt álló épülettípusok a kivitelező és a beruházó igényelvásával szemben egyrészt munkaigényes, másrészt fényűző, felesleges igények kielégítését szolgáló megoldásokat tartalmaznak és ezért felülvizsgálatra szorulnak. [...] Törekedni kell az egyszerű, takarékos megoldásokra.

A leállított tervezések pótlására olyan új épülettípusokat kell megtervezni, amelyek a kivitelezői és beruházói elvárásoknak maradéktalanul megfelelnek, és ugyanakkor lehetővé teszik a [...] lakásépítési feladatok folyamatos végrehajtását. [...] Az 1974. első felében épülő lakások kiviteli terveit az ún. régi paneles lakóépület típusok adaptálásával kell biztosítani.⁷⁹

A város még ebben hónapban egy tizenkilenc oldal terjedelmű felülvizsgálati kérelmet nyújtott be a Pécsi Tervező Vállalathoz, arra kérve őket, hogy végezzék el a teljes rendezési terv felülvizsgálatát. Ebben már nem csak a típustervekhez kötődő észrevételeiket, hanem a rendezési tervvel kapcsolatos problémáikat is kifejtették, amelyet a PTV-nek végre kellett hajtani.⁸⁰

A végleges tervezetet a városvezetés 1972. február 17-én fogadta el. Ekkor vált biztossá, hogy a munkálatok során Dénesi Ödön elképzeléseit veszik alapul,⁸¹ amelyet – Dénesi saját elmondása szerint – a Bálint Jánossal korábban készített tervek figyelembe vételével hozott létre.⁸²

⁷⁷ A háztípus alaprajzokért I. bővebben a Rövid pécsi paneltörténelem és a Kertvárosban megjelent típustervek c. fejezeteket

⁷⁸ MNL BML XXIII. 108. 18015-17/23./1971.

⁷⁹ MNL BML XXIII. 108. 18015-2/33./1971.

⁸⁰ MNL BML XXIII. 108. 18015-17-64/1971.

⁸¹ L. a 6. térképmelléklet.

⁸² DÉNESI 1979. 43.

VIII. Szerkezeti egységek

1. Megyeri-Kertváros

A közművek lefektetését már 1969-ben megkezdték a Keszüi és a Málomi utak mentén, a lakóházak építési munkálatai azonban csak 1972 januárjában indulhattak. Az első épület váza 1972. február 17-re került szerkezetkész állapotba, a belső munkálatokat végző brigádok éppen ezért csak 1972 februárjában kezdhették meg működésüket. Az 1972-re 640 lakás átadását prognosztizálták. Az építők rohamtempóban dolgoztak, a határidő betartása érdekében pedig létszámukat augusztusban 260-ról 400 főre emelték.⁸³ A szeptember közeledtével mégis biztossá vált, hogy a kora őszi időpont tarthatatlan, így előbb októberre, később pedig decemberre halasztották az első lakások átadását. A késések fő okát itt is a tervezésben és a logisztikában kell keresnünk. A közüzemi előkészületi munkák – a tervek megkésett befejezése és elfogadása miatt – ugyanis hatalmas csúszásokkal folytak. A Dél-dunántúli Áramszolgáltató (DÉDÁSZ) októberre, a Pécsi Távfűtő Kft. (PÉTÁV) novemberre, a vízművek alkalmazottai pedig csupán decemberre készültek el a vezetékek lefektetésével és a távfűtési hőközponttal.⁸⁴

A beköltözés időpontját végül december 21-ben állapították meg. Érdemes egy pillantást vetnünk arra, hogy mely utcák és házak készültek el az átadás időpontjára. Az új városrész első lakói hat háztömbbe költözhetnek be: a Júlia utca 5-ös, 7-es, 9-es és a Gyöngyös utca 3-as, 4-es és 5-ös számú épületeinek otthonaiba. A lakásavató ünnepségre a városháza képviselői mellett meghívást kaptak a Baranya Megyei Állami Építőipari Vállalat munkatársai is. A *Dunántúli Napló* terjedelmes cikkben foglalkozott az eseménnyel. Az ünnepség keretein belül „Dr. Németh Lajos – Pécs város Tanácsának elnökhelyettese – sok boldogságot kívánva átnyújtotta a lakás kulcsát Halász Edének. Majd Laki István dr.-nak, a II. kerületi hivatal elnökének adta át a lakótelepet, hogy a kerület vezetői gondozzák, ápolják, fejlesszék, viseljék gondját a lakótelepnek és az ott élő embereknek.”⁸⁵ A beköltözőket még egy rendkívül kellemes meglepetés érte, hiszen a karácsony közeledte miatt az építkezések során használt felvonulási épületben

⁸³ DN 1972. augusztus 11. 1.

⁸⁴ DN 1972. december 6. 5.

⁸⁵ DN 1972. december 22. 5.

kialakítottak számukra egy vegyesboltot, ahol kényelmesen beszerezhették az ünnepnapok során szükséges élelmiszert.⁸⁶

Milyenek voltak az új lakók első benyomásai? A sajtóforrásokból egyértelműen kiderül, hogy örültek, azonban nem voltak maradéktalanul elégedettek. A városrész elhelyezkedéséből adódóan elszigetelve érezték magukat a belvárostól, másrészt szembe kellett nézniük a távfűtés és a melegvíz-ellátás akadozásával is, amely a hideg téli napokon különösen kellemetlennek bizonyult. Utóbbi probléma forrása az volt, hogy az építkezés és a (többszörösen módosított) határidők betartása érdekében csak ideiglenes fűtőházakat állítottak fel, ezek pedig – mint utólag kiderült – nem tudták teljes egészében biztosítani a tömbházak lakásainak szükségleteit. A távfűtést végleges kiépítésének befejezésére csak hónapokkal később, 1973 májusában került sor az új városrészben.⁸⁷

Az építkezés mindemellett természetesen tovább folytatódott. 1973-ban az előző év során átadott épületektől délre, nyugatra és keletre is folytak a munkálatok. Kiépültek a Varsány, Berek, Viktória, Éva és Zsuzsanna utcák, befejezték a Júlia és Gyöngyös utcákat, és elkezdtek dolgozni a Dóra, Erika és Lívia utcákon is. Hamarosan a Krisztina tér is beépült. Ekkor kezdték a Dénesi Ödön által tervezett nyugat-keleti irányú főutca kialakítását is, amelynek elsődleges funkciója a városrész szolgáltatásokkal való ellátása volt. Itt kapott helyet az Optikai- és Fotocikkeket Értékesítő Vállalat (OFOTÉRT), a Gépipari Elektromos Karbantartó Vállalat javítóműhelye (GELKA-szerviz) és az ABC áruház, de az árkádsoron hamarosan megnyitottak a bádogos- és üveges műhelyek, a cipész szaküzlet, a férfi-női fodrászat, a patyolat, a szabóság, a cukrászda, az ajándék-, hús-, papír- és könyvesboltok, valamint a zöldséges, a gyógyszertár és a kisvendéglő is.⁸⁸ Ezen üzletek széleskörű választékának kellett (volna) ellátnia a mintegy 15 000 fős városrészt. Az elsődleges cél ugyanis az volt, hogy mindenfajta szolgáltatás elérhető legyen, s a lakosoknak ügyeik intézésére ne kelljen a városközpontba menniük. E szándék mögött látnunk kell azonban azt is, hogy az építőknek már a munka kezdeti szakaszban is komoly gondot okozott a Siklósi út és az annak végén elhelyezkedő vasúti átjáró zsúfoltsága.

1974-re szinte teljes bizonyosságot nyert, hogy az építkezés nem fog megállni azon határoknál, amelyeket 1972-ben kijelöltek. A tervezőknek és a városvezetésnek is gondolniuk kellett tehát arra is, hogy a belvárosba irányuló forgalmat némiképp visszaszorítsák. Az 1973-as év befejezett munkálatainál szükséges megemlíteni a kiszolgáló létesítményeken kívül az első elemi iskola és könnyűszerkezetes óvoda megépülését, továbbá az első bölcsőde átadását a Berek utcában. Az utóbbi középületek tervezője Freivogel Mihály volt, aki

⁸⁶ DN 1972. december 28. 5.

⁸⁷ DN 1973. május 8. 1.

⁸⁸ P-1629/5.: Pécs Megyeri Kertváros lakótelep II. szakasz beruházási programjához /2. változat/ 3-5.

1976-ban a könnyűszerkezetes óvoda megálmodásáért a PTV II. kategóriás (felépült épületek) nívódíját nyerte el.⁸⁹ A P-2 jelzésű épület 6,8 millió, míg a bölcsőde 6,2 millió forintba került.

1974 során elkészültek a Dóra, Kamilla és Erika utcai házak, s a Krisztina tér építésének utolsó fázisa is a végéhez ért. Emellett megindult a munka a kialakuló városrész keleti felében is az Enyezd utca környékén.

1974-ben a Pécsi Tervező Vállalatnak a város kérésére tovább kellett nyújtani az építkezés határait nyugati irányba (a korábbi lőtér felé), még úgy is, hogy e terület már foglalt volt.⁹⁰ A tervezők ugyanis a kevés zöldterületre való tekintettel egy szabadidőparkot álmodtak ide. Egy ilyen irányú bővítés viszont azt jelentette, hogy 1977 és 1978 között újabb 30 tömböt kellett kialakítani a lőtér helyén. 1975-ben befejeződtek az építkezések az OTP lakótelepen (északnyugati rész)⁹¹. A Sarolta, Enyezd, Anikó, Olga, Etelka és Regina utcákban azonban épp ekkor kezdődött vagy folytatódott a munka. Ekkorra dőlt el az is, hogy nem épül fel a magasház a Diana téren, hanem a helyére egy étterem és egy közepesen magas épület kerül. Ebben az évben került sor a Krisztina téri bölcsőde átadására, továbbá elkészült a gyermekeket és felnőtteket egyaránt ellátó körzeti rendelő⁹² és a gyógyszertár is.⁹³

1976-ban befejeződött a második ütem, s ezt követően azonnal elkezdődtek a harmadik ütem építkezései, ahol már az új típusok (TM-51, TM-53, TM-531, KC-51, KM-51, KM-511 jelzésű elemek) kerültek előtérbe. Az egyetlen régi tervet (PEVA típusterv) a Magyar Államvasutak (MÁV) által épített lakások esetében alkalmazták. 1977-ben a Melinda utcában, a Nagy Imre és a Keszüi utakon építkeztek. Ekkor adták át az Anikó Utcai Általános Iskolát,⁹⁴ a Berek utcai piacot,⁹⁵ egy új óvodát az Enyezd utcában⁹⁶ és a Berek utcai ABC-t.⁹⁷ Az ABC építése még 1973 októberében kezdődött, de csak 1977-re fejeződött be. Az építők ragaszkodtak a könnyűszerkezetes épülettípushoz, ennek az előállításához szükséges technológiával Magyarországon azonban ekkor még nem rendelkeztek. Az Ausztriából érkező elemek késtek, ezért két alkalommal is szüneteltetni kellett a munkát. A harmadik ütem végül 1979-ben fejeződött be.

⁸⁹ DN 1976. január 17. 2.

⁹⁰ A bővítésről l. bővebben a 6. térképmellékletet.

⁹¹ Dóra, Erika, Gyöngyös és Erika utca.

⁹² DN 1975. július 20. 6.

⁹³ DN 1975. augusztus 8. 2.

⁹⁴ DN 1977. augusztus 28. 2.

⁹⁵ DN 1977. július 23. 2.

⁹⁶ DN 1977. november 3. 6.

⁹⁷ DN 1977. január 8. 1.

2. A Siklósi városrész

1974-ben Pécs újabb választás előtt állt. A Pécsi Tervező Vállalat számos ötlettel állt elő a város további térbeli terjeszkedésével kapcsolatban. Három komolyabb terv készült, s kettő bizonyult (a városvezetés részéről) komolyabb megfontolásra érdemesnek. Célszerűnek tartom azonban, hogy röviden vázoljam a későbbiekben kivitelezhetetlennek és irreálisnak ítélt tervezet főbb jellemzőit is. Ekkor ismételtlen megfogalmazódott ugyanis azon elképzelés, amely a Szigeti városrész és a Kórház tér közötti területet szanálását tűzte ki célul. Ennek megvalósulását azonban a történelmi belvárost féltők aggályai mellett finánciális okok is gátolták, hiszen a szanálás költségeit csak komoly megszorítások által fedezhették volna. Ez pedig az előirányzott lakásszámokat is negatív irányba befolyásolhatta volna. A másik két koncepció megvalósítása azonban nem ütközött ilyen komoly elméleti akadályokba. Felvetődött egyebek mellett Uránváros továbbépítésének gondolata, amelyhez kapcsolódóan a Pécsi Tervező Vállalat kész tervekkel rendelkezett. Hozzávetőlegesen 30 000 fő befogadására képes városrészt képzeltek el. Elgondolásaik számos innovációval kecsgettettek, a városnak ekkor azonban már olyan összetett tervre volt szüksége, amely ennél jóval több lakó elhelyezésére biztosít lehetőséget. Ezzel összefüggésben vetődött fel előbb Megyeri kertváros továbbépítésének, majd az ettől délre húzódó – a Pécsi Termelőszövetkezet tulajdonában lévő – terület beépítésének elképzelése. „Olyan területen kell építkezni, ahol hosszabb távon – tehát 10–15 éven át – zavartalanul lehet létrehozni egy városnyi méretű városrészt. Ennek a követelménynek felel meg a Siklósi városrész.”⁹⁸

Hársfai István, aki a későbbiekben magáról az építkezés folyamatáról tett közlé részletes leírásokat a *Dunántúli Naplóban*, 1974-ben az alábbiakról tudósított. „Az Újmeccsalja méretű városrész öt szerkezeti egységben valósul meg, s ezek mindegyike úgy, hogy már a beköltözés idején a viszonylagos befejezettség állapotában lesz. Az első egység háromszög csúcsban, a Megyeri út tervezett meghosszabbításától nyugatra lesz, s itt 1 535 lakás épül 5 530 fő részére. A második egység lesz területileg a legnagyobb, s Lvov–Kertvároshoz kapcsolódik annak teljes déli hosszúságában. Az itt épülő 3 930 lakás 13 750 embernek ad otthont. A harmadik egység Lvov–Kertvárostól keletre, a Siklósi útig terjedő területen épül 1 045 lakással 3 660 lakosnak. Ettől délre lesz a negyedik egység a városközpont egy részével, s itt 2 050 lakás épül 6 640 fő részére. Az ötödik egység a második egység déli szomszédjaként épül 6 385 embert befogadó 1 824 lakással. Itt – a domborzati lehetőségeket kihasználva – nyugatra néző teraszházakat is terveznek. Az ötödik egységgel fejeződik be a Siklósi városrész első szakaszának építése. Összesen 10 384 lakás lesz a területen – nagyjából fele-fele arányban öt és

⁹⁸ DN 1974. május 26. 4.

11 emeletes épületekben – s a városrészt 35 965 ember népesítheti be. Optimális körülmények között ez 1990-ig meg is valósulhat.⁹⁹ Ezen elképzelés azonban korántsem realizálódhatott maradéktalanul, hiszen az első öt egység fontosabb beruházásaival az előirányozottnál korábban (1987-re) kellett végezni. A tervekben lefektetett munkafázisok felgyorsításának oka abban állt, hogy a város az 1970-es évek végén kettő, majd 1981 és 1987 között újabb három ütemmel toldotta meg az előzetes elképzeléseket. E három elképzelés azonban már nem valósulhatott meg.

E ponton érdemes megvizsgálni, hogy melyek voltak pontosan azon tényezők, amelyek a Megyeri kertváros és a Siklói városrész építési sajátosságait tekintve eltértek egymástól. Az épületek vonatkozásában azt látjuk, hogy a Siklói városrészben már kizárólag a harmadik generációs panelcsalád elemeivel és azok továbbfejlesztett változataival dolgoztak. Jobban ügyeltek arra is, hogy az ide költöző lakókat kellemesebb, élhetőbb környezet várja. A *Dunántúli Naplóban* közölt cikkekből tudjuk, hogy az építetők itt már előre megháromszorozták a minimálisan szükséges zöldterület százalékos arányát,¹⁰⁰ továbbá konkrét tervek készültek a lakótelep közvetlen környezetének parkosításával kapcsolatban is.¹⁰¹

15. táblázat

Pécs város zöldterületeinek nagysága városrészeként (1980)

Városrész	Egy főre jutó zöldterületek ellátottsága (m2)
Belváros	3
Meszes	12
Uránváros	10–11
Szigeti városrész	5
Megyeri- Kertváros	5
Siklói városrész	16–18

Forrás: DUNÁNTÚLI NAPLÓ 1980. november 5. 3.

Az 1980-as évek közepétől szem előtt tartották még azt is, hogy a fiatal házaspárok lakásproblémáit orvosolják. E segítségnyújtás jelen esetben abban realizálódott, hogy a hármas és az ötös szerkezeti egységekben úgynevezett garzonházakat építettek, amelyek szinte kivétel nélkül frissen összeházasodott, még gyermektelen párok számára készültek.¹⁰² Alapvető fontosságúnak tartották a különböző szolgáltatások kiépítését, a szakosított üzletekkel való jobb ellátottságot, valamint azt, hogy a lakásokhoz (az gépkocsik növekvő száma miatt) parkolóhely és garázs is tartozzon. Ezen újítások sem vonzották tömegesen az új lakókat Kertvárosba.

⁹⁹ DN 1975. február 15. 6.

¹⁰⁰ Pécs zöldterülettel való ellátottságáról (városrészeként) l. a 15. mellékletet.

¹⁰¹ DN 1980. május 5. 3.

¹⁰² DN 1984. július 14. 3.

A baranyai megyeszékhelyre költözők, valamint a pécsiek idegenkedésének oka elsősorban arra vezethető vissza, hogy Kertváros a legtöbb munkahelytől, oktatási- és közintézménytől távol esett. 1980-ban az is előfordult, hogy az itt felajánlott lakásokat az emberek nem fogadták el, mivel – a beruházások előzetes terveinek ismeretében – arra számítottak, hogy két évvel később a kedvezőbb fekvésű Budai városrészben új épülettömbök átadására kerül sor.¹⁰³

Az első számú szerkezeti egység

Az első számú szerkezeti egységet északról a Nyugati Ipari út, keletről a Nagy Imre út, délről a Malomvölgyi út és az Eszék utca, míg nyugatról a Lahti utca határolta. Utóbbi két határutca egy-egy testvérvárosról kapta a nevét.¹⁰⁴ Lahtival 1956-ban, Eszékkel pedig 17 évvel később, 1973-ban kötött testvérvárosi egyezményt Pécs.¹⁰⁵ Az itt található egyetlen tér e névadási mintát követve a Testvérvárosok tere elnevezést kapta.

Az eredeti elképzelések szerint kizárólag alagútszalus épületek kaptak volna helyet a területen, amelyhez a Pécsi Tervező Vállalat az eredeti PEVA típus továbbfejlesztett változatait szándékozta alapul venni. Ennek megfelelően kezdték az A-1, A-2, A-3, B-1 és B-2-es típusok gyártását,¹⁰⁶ amelyek azonban kivitelezésre soha nem kerültek, és örökre a tervasztalon maradtak. Mindazonáltal több érdekességet is kiemelhetünk e szerkezeti egység kapcsán. Sajátos módon e terület volt a Pécssett zajló beruházások közül az egyetlen, ahol a helyi házigyár mellett egy másik is közreműködött: Kecskemétről összesen 300 lakáshoz szükséges elem érkezett. A támogatás egyrésztől azért volt elengedhetetlen, mivel a pécsi panelüzem évente maximálisan 1500 lakás elemeit volt képes előállítani.¹⁰⁷ Ez pedig azt jelenti, hogy nem tudta egyszerre kielégíteni az első és a második szerkezeti egységekhez szükséges igényeket, amely miatt esetleges csúszásoktól tartottak. Másrésztől ez tette lehetővé azt, hogy egy újabb típusú elem – a K3-A5 – jelenhessen meg Pécssett, ezzel is erősítve a városrész sokszínűségét. Fontos megjegyezni az érdekességek közt azt is, hogy a legszélesebb megrendelői kör ezen egységhez tartozott. A városon kívül megjelent az OTP, a MÁV, a PIK és az Ércbányász vállalat is. Az épületek 62%-ának öt-, míg 38%-ának tízeletemesnek kellett lennie, hogy tartani tudják a tervet, amely szerint 4800 embert kell elhelyezni 1981-ig. Ehhez kapcsolódott még bizonyos közintézmények és szolgáltatások kiépítése is. A Testvérvárosok terén kialakítottak például egy óvodát és egy bölcsődét, továbbá – Pécssett először – egy IMS technológiával készült

¹⁰³ DN 1980. január 10. 3.

¹⁰⁴ Az utcaelnevezésekért I. a 11. térképmelléklet.

¹⁰⁵ PÉCS LEXIKON 2010a. 298.

¹⁰⁶ MNL BML XXIII. 108. 13027-41/1976. Pécsi Siklósi vr. 1 szakasz beépítési és tanulmányterve.

¹⁰⁷ ROZVÁNY 2001. 128.

iskolát is.¹⁰⁸ Az összesen 16 tanteremből álló általános iskola Getto József tervei alapján készült 1983-ban.¹⁰⁹ A szolgáltatások tekintetében a minimális célkitűzés elve érvényesült, így csupán egy ABC és egy kisebb bazársor létesült. Jelentősebb változást csak a 2000-es évek hoztak, amikor néhány nagyobb bevásárlóközpont a környékben nyitotta meg kapuit a vásárlók előtt.

Az 1977-ben készült terveken két évvel később kisebb módosítást hajtottak végre. Az A1 és A2-es típusú épületek nagy részét felváltották a TM-51, TM-52, TM-53, TD-51 és TM-531-es házak. A felsoroltakon kívül a rendezési terv szerint KC-51-es (középmagas) tizemeletes és K3-A5-ös ötemeletes házak készültek nagyobb számban. A legnagyobb változást az 1987-es év hozhatta volna, amikor Pap József, a Dél-dunántúli Tervező Vállalat mérnöke azon ötlettel állt elő, hogy a Megyeri kertváros harmadik és a Siklói városrész első szerkezeti egységei között húzóódó beépítetlen területre egy újabb lakónegyedet tervezhetnének.¹¹⁰ Erre végül nem került sor, amelynek fő oka abban kereshető, hogy a terjeszkedés irányát már nem e környék jelentette, hanem Málom és a nagyárpádi városrész.

A második számú szerkezeti egység

A második szerkezeti egységet északról az Egri Gyula¹¹¹ – ma Maléter Pál – út, nyugatról a Hajdú Gyula¹¹² – ma Aidinger János – út, míg délről és keletről a Sarohin Tábornok útja¹¹³ – ma Nagy Imre út – határolta. Az első számú szerkezeti egységhez hasonlóan a megvalósítás során csak kisebb változtatásokat hajtottak végre az előzetesen (1974-ben) elkészített részletes rendezési tervhez képest. Ezek főként a háztípusokra és a piactérre fókuszáltak a Csontváry utcánál, itt ugyanis egy ideiglenes autóbusz-állomást létesítettek, amelynek egyébként közel 30 éven át működött.

1975-ben döntöttek arról, hogy az építkezést az Egri Gyula útnál kezdik.¹¹⁴ Az 1976-os alapozás után 1977 januárjában – a terv szerint – indultak meg az építési munkálatok, június 26-án pedig már szerkezetkész állapotban állt az első épület, amelyet a TM-531-es terv alapján emeltek.¹¹⁵ A végrehajtó bizottság még ebben az évben döntött arról, hogy a Siklói városrészt Lvov–Kertváros részének kell tekinteni. Ennek ellenére az általam áttekintett valamennyi forrás a Siklói városrész elnevezést használja. Csupán a *Dunántúli Napló* és Pécs Város Tanácsa

¹⁰⁸ DN 1983. augusztus 3. 1.

¹⁰⁹ Pécs LEXIKON 2010b. 298-299.

¹¹⁰ P-87.136/3: Műszaki leírás a Pécs, Lvov–Kertváros területén kialakítható új lakásépítési területek vizsgálatához 1-2.

¹¹¹ A rendszerváltás után, 1991-ben az Egri Gyula utat átnevezték Maléter Pál útra. PESTI 2013. 288-289.

¹¹² A Hajdú Gyula út Aidinger Jánosról kapta új nevét. PESTI 2013.123.

¹¹³ A Sarohin Tábornok útja Nagy Imre után kapta új nevét. PESTI 2013.314.

¹¹⁴ Uo. 16.

¹¹⁵ DN 1976. június 26. 1. (Erb János felvétele alapján).

ragaszkodott továbbra is a Lvov–Kertváros elnevezéshez. Ebben az évben döntöttek az utak és utcák, valamint a közterületek elnevezéséről is. Utakat neveztek el a korábbiakban már említett Egri és Hajdú Gyuláról, utcákat Földes Ferencről, Erdei Ferencről, Várkonyi Nándorról, Fazekas Mihályról, Fülep Ferencről, Csontváry Kosztká Tivadarról, Uitz Béláról, Darvas Józsefről,¹¹⁶ Kassák Lajosról és Kodolányi Jánosról, míg az egyetlen tér Apácai Csere Jánosról kapta a nevét.¹¹⁷ 1978-ban főleg az Egri Gyula és a Sarohin Tábornok utakon folyt a munka, de megkezdték a keskenyebb belső utcák kialakítását is (Erdei Ferenc, Várkonyi Nándor és Fülep Lajos utcák). Ezekben ugyanezen évben már kész házak álltak.

A házakon kívül ekkor vette kezdetét a szerkezeti egység jellegzetes épületének számító Nevelési Központ építése is. Hasonló karakterű és funkciójú épületeket korábban többek között Tatabányán, Debrecenben és Kecskeméten emeltek. Az épületet Jankovics Tibor és Tóth Zoltán tervezték. A komplexum három 150 fős óvodából, három 80 fős bölcsődéből, kettő 24 tantermes általános iskolából és egy 16 tantermes középiskolából, továbbá egy 1000 m²-es művelődési házból, egy 200 fős (napi 3000 adag ételt felszolgáló) önkiszolgáló étteremből és egy 50 méter hosszúságú úszómedencéből állt. Az oktatás az I. számú iskolában 1979-ben, a II. számúban pedig egy évvel később kezdődött.¹¹⁸ A III. számú intézmény is e helyen működött egészen 1986-ig, amikor átköltöztették a VII. számú szerkezeti egységbe, így a helyén létrejöhetett a régóta várt gimnázium.¹¹⁹ A létesítmény fő feladata az volt, hogy Kertváros bölcsődei, óvodái és iskolai férőhelyhiányát kielégítse. A Nevelési Központra azonban a művelődési háznak köszönhetően nem csak oktatási intézményként tekintettek. A rendszerváltás előtt és után számos társadalmi, kulturális és szórakoztató jellegű eseményt rendeztek itt. Többek közt társadalomtudományi konferenciákat,¹²⁰ országos bőr- és bőrfeldolgozó-ipari vásárt,¹²¹ irodalmi és színjátszóműhelyt.¹²² Továbbá berendeztek még itt TV-stúdiót is.¹²³ A nevelési központ és környéke azonban az 1990-es évek vége felé rendkívül elhanyagolttá vált. Nem meglepő tehát, hogy az Európa Kulturális Fővárosa projektben is megjelent a környék rehabilitációjának terve. A környéken végzett felújítási munkálatok 2009 tavaszán kezdődtek, s egy évvel később már be is fejeződtek.

A lakások átvétele, valamint az új otthonokba való beköltözés e szerkezeti egységben sem zajlott zökkenőmentesen. A házak elkészültek, az utak minősé-

¹¹⁶ A Darvas József utcát Esztergályos János után nevezték el. PESTI 2013.180.

¹¹⁷ DN 1977. december 10. 1.

¹¹⁸ JANKOVICS 1987. 380.

¹¹⁹ PÉCS LEXIKON 2010c. 46.

¹²⁰ DN 1984. szeptember 27. 3.

¹²¹ DN 1984. január 21. 1.

¹²² DN 1983. április 28. 3.

¹²³ DN 1983. szeptember 20. 5.

ge korántsem volt kifogástalan, az új házak megközelítése igen nehézkesnek és bonyolultnak bizonyult. „Igaz, hogy a főútvonalnak a városrészt érintő szakasza már elkészült, ám a házakat bekötő utak híján csak sáron, göröngyös földutakon és buckákon keresztül lehet megközelíteni. Ez sokakból elégedetlenséget vált ki, ami a körülmények miatt érthető is” – olvashatjuk a *Dunántúli Napló* egyik cikkében.¹²⁴ 1978-tól az építkezések két irányban folytak. Az elsőt az Egri Gyula út jelentette, a második pedig végig húzódott a teljes szerkezeti egység déli, keleti, majd északi részén, egészen az Hajdú Gyula és Sztárai Mihály út kereszteződéséig. 1981-ig az összes ház elkészült. A Sarohin Tábornok útja mentén üzletek létesültek, többek között az OFOTÉRT, a Bizományi Kereskedőház és Zaloghitel Rt. (BÁV) a MERUKER-TRITEX, továbbá megnyílt egy hentesbolt, egy cukrászda és egy ABC (utóbbit csak 1982-ben adták át).¹²⁵

A harmadik számú szerkezeti egység

A harmadik szerkezeti egységet északról a korábbi Bajcsy-Zsilinszky Endre lak-tanya, nyugatról a Málomi út, keletről az 58-as számú út (Siklósi út), míg délről az Egri Gyula út határolta. Az itt kialakított két utcát Laki Istvánról és Boros Istvánról nevezték el.¹²⁶

Az 1974-es beépítési javaslat szerint a városrész hasonló kialakítást kapott volna, mint az első számú szerkezeti egység, annyi különbséggel, hogy az Egri Gyula út mentén tervezett négyemeletes házak egymáshoz illetve, sorban helyezkedtek volna el. A házakkal körülvett belső részen egy 16 tanteremből álló általános iskolát képzeltek el, továbbá egy 80 férőhelyes bölcsőde és egy 150 férőhelyes óvoda létrehozását tűzték ki célul. A terület északnyugati felén 0,7 hektár alapterületen létesült volna egy autószerviz, míg a délkeleti részen kaptak volna helyet különböző szolgáltató egységek.¹²⁷

Az eredeti tervekben 1977-ben komolyabb változtatásokat hajtottak végre. Az elképzelésekből kikerült például az autószerviz, ennek helyén ugyanis egy tízemeletes házat képzeltek el. Az építetők a délkeleti részre álmódott szolgáltató intézmények helyére egy parkosított terület kialakítását tervezték, míg az északkeleti traktusban a Magyar Televízió pécsi stúdióját kívánták elhelyezni. Ezáltal az eredeti koncepcióban szereplő parkolóhelyek kialakításáról kellett lemondani.

1978-ra a Siklósi városrészhez kapcsolódva újabb rendezési terv született, amelyben a harmadik szerkezeti egység rendeltetésén módosítottak. Az eredetileg többfunkciósra (lakhatás és oktatási-kulturális) tervezett létesítményeket

¹²⁴ DN 1978. december 22. 3.

¹²⁵ DN 1982. június 26. 6.

¹²⁶ A rendszerváltás után a Laki István utcát Littke Józsefre „keresztelték”. PESTI 2013. 277.

¹²⁷ V-2455: Pécs Siklósi Városrész R. R. T. 1974 (PMJV Tervtár) térkép alapján.

olyan épületekkel váltották fel, amelyek teljes mértékben kulturális célokat szolgáltattak. Az eredeti koncepcióból valamennyi lakás terve eltűnt, helyükre kizárólag kulturális funkciók kerültek. Így készült el egy 24 tantermes középiskola, valamint egy művelődési ház a nyugati területen.¹²⁸ A megvalósult rendezési tervet 1981 júniusában adták ki. Ebben a közintézmények – iskola, óvoda, bölcsőde – továbbra is megmaradtak, melyekről később azonban kénytelenek voltak lemondani. Helyükre újabb lakóházakat terveztek, ahol figyelték az elegendő mennyiségű parkosított, zöld terület kialakítására is.¹²⁹

Az építkezések kezdetét 1981-re tervezték. A várakozással teli közhangulatot kiválóan szemlélteti Hársfai István írása a *Dunántúli Naplóban*. „Amit itt látnak a kertvárosiak az ne tévessze meg őket. Amikor megjelentek néhány hete ott a Poclain-ek én is azt hittem, hogy elkezdődik ott valami. S még inkább azt hittem, amikor láttam felállítani a magassági pontot jelző tornyot. Aztán megmagyarázták: csupán arról van szó, hogy a tavaly odaszállított földet máshová viszik... Ám a területen 492 lakás épül, részben a MÉV égisze alatt. A bányavállalat már idei indítást szeretett volna. Majd jövőre...”¹³⁰

A *Dunántúli Napló* tudósításából egyértelmű, hogy a helyzet az 1983-as év elejére sem változott. „A varjúhad el-ellepi ezt a szántóföldnek már aligha nevezhető területet: még nem tudják, hogy az ember hamarosan elzavarja innen is őket.”¹³¹ Végül megkezdődött az építkezés, a kész házakba 1985 januárjában költözhetek az első lakók. A standard elemeken (TM-53, TM-531, TD-51, TM-51) kívül három teljesen új háztípust próbált ki a PTV. Az egyik a tízemeletes középmagas KC-534-as volt, ami mind belső, mind külső kialakításával egyedinek számított a még formálódó városrészben.¹³² E szervezeti egységben is megjelentek a fiatal párok számára épült garzonházak a Málomi úton.¹³³ Az utolsó egyedi típust a 174 lakásos ház jelentette, amely önmagában jelentette a 3/6 ütemet. E terület beépítéséről viszonylag későn döntöttek. Már 1985-ben is biztosnak tűnt, hogy egyedi panelok épülhetnek majd itt, azonban ekkor Pap József – a harmadik szerkezeti egység tervezője – még kettő-, illetve négyszintes (a továbbiakban F+3 emeletes és F+1 emeletes) házakkal számolt. Fontos volt az is, hogy az 58-as út által keltett moraj csökkentése érdekében egy zajvédő dombot is terveztek az épületek és a főút közé.¹³⁴ A végleges koncepciót viszont

¹²⁸ V-7197: Pécs Siklói városrész. A részletes rendezési terv módosítását tartalmazó tervek az 1978-as (Pécsi Tervtár) térkép alapján.

¹²⁹ V-80.170: Pécs Siklói városrész. A harmadik szerkezeti egység részletes rendezési tervének módosításához /kiegészítő dokumentáció/.

¹³⁰ DN 1982. március 6. 4.

¹³¹ DN 1983. február 5. 4.

¹³² L. bővebben A háztípusok c. fejezetben.

¹³³ DN 1985. január 9. 5.

¹³⁴ Dél-dunántúli Tervező Vállalat/Beépítési Javaslat/ Pécs Siklói városrész 3. sz. tömb keleti részéről készült térképe alapján.

csak három évvel később, 1988-ban fogadták el, amikor a Csaba Gyula által megálmodott 171 lakásos épület mellett döntöttek. Ez azonban számos aspektusában különbözött a korábban emelt épületegyüttesektől. Bár panel elemekből állt, mégis egyedi kialakítású volt.¹³⁵ A zajvédő domb nem készült el, mivel nem fért bele a költségvetésbe. A teljes készültségi állapotban lévő épületet pedig csupán a 2000-es évek elején adták át.

A negyedik számú szerkezeti egység

A negyedik szerkezeti egységet északról az Egri Gyula út, nyugatról a Hajdú Gyula út, délről a Sztárai Mihály út, keletről pedig az 58-as számú főút határolta. Az újonnan kialakult utcákat Szikora Imréről és Németh Lászlóról nevezték el.¹³⁶

Az eredeti, 1974-ben készített tervben több funkciót is szántak e területnek. A szerkezeti egység északi részén lakások kialakítását tervezték, míg a terület középpontjába a különböző oktatási intézményeket álmodtak. Ilyen lett volna egy 120 férőhelyes bölcsőde, egy 200 férőhelyes óvoda, egy 24 tantermes általános iskola és egy 16 tantermes középiskola. A központtól délre egy olyan intézményközpontot terveztek, ahol helyet kaphat a kertvárosi SZTK-rendelő, a posta, az OTP-fiók, egy színház, egy mozi és számos vendéglátó-ipari egység, irodaházak, továbbá 11, 15 és 20 emeletes garzonházak. A Sztárai Mihály út másik oldalán egy 250 férőhelyes szálloda, valamint egy új autóbusz-állomás épült volna. Előre felmérve a várható gyalogos forgalmat, e szerkezeti egységeket úgy helyezték el, hogy egy sétálóutcat alkossanak.

Az egy évvel későbbi módosításokban már szerényebb ötletekkel álltak elő a tervezők. A hangsúly ezúttal a lakásépítésre helyeződött. A központból immár hiányzott a bölcsőde és az óvodát is csak 150 férőhelyesre redukálták, viszont továbbra is megmaradt az általános- és középiskola, amelyeket már kisebb területre terveztek, mivel a helyüket lakóházak és kisebb szolgáltató létesítmények (gyógyszertár, vegyeskereskedés) foglalták el. Ettől délre, az intézményi negyedben is komoly változások történtek. A tervből többek közt kikerült a mozi, a színház, az SZTK rendelő, néhány vendéglátóipari egység, és a garzonházakat is jóval alacsonyabbra tervezték meg. Az út másik oldalán lévő területre pedig már nem is terveztek semmit.

A negyedik szerkezeti egység 1978-as rendezési tervében végleges döntés született az északi részen kialakítandó házakról. A szokványos PTV által készített tervek alapján épült itt TM-51, TM-52, TM-521, továbbá TD-51, TM-53, TM-531, KC-51 jelzésű épület. Kertvárosban elsőként a KC-520 és KC-521-es

¹³⁵ L. bővebben a Rövid pécsi paneltörténelem, valamint a Kertvárosban megjelent típustervek c. fejezetekben.

¹³⁶ A Szikora Imre utat a rendszerváltást követően Wallenstein Zoltán utcára nevezték át. PESTI 2013. 409.

típusok is megjelentek. Az intézményközpontot érintő terület üresen maradt, ezen kívül jelezték, hogy az 58-as út túloldalán épülhet meg a centrum. Az építkezések 1981-ben indultak a Hajdú Gyula és az Egri Gyula utak kereszteződésénél. 1982-ben, a második szerkezeti egység befejezését követően már a legfontosabb építési területnek számított ez a rész. Ennek köszönhetően hatalmas intenzitással épültek fel a házak az 1983-as év végéig. Nem mondható el ez a lakóépületekhez kapcsolódó egyéb létesítményekről, hiszen az óvoda és a bölcsőde – amelynek költségeit a MÁV és a Posta állta – csak 1985-re készültek el. Sokáig tűnt úgy, hogy az iskola sem épülhet meg. Az alapozási munkálatokat végül 1985-ben kezdték meg, az 1986-os tanévkezdésre pedig sikerült átadni az IMS technológiával készült Árpád Fejedelem Gimnáziumot és Általános Iskolát.¹³⁷ Ettől nyugatra kapott volna helyet egy 600 férőhelyes mozi, művelődési központ, irodaházak és egy főtér. Egyedül a nevét a Fellbach és a Magyarország szavak kezdőbetűinek összevonásából kapott FEMA bevásárlóközpont készülhetett el. A bevásárlóközpont helyét a Végrehajtó Bizottság 1988. április 15-én jelölte ki a Hajdú Gyula utca, a Sarohin Tábornok útja és az 58-as út által határolt területre. A létesítmény kivitelezésével a BARANYAKERMECSEKFÜSZÉRT vállalatokat bízták meg.¹³⁸ A Kistelegdi István által tervezett épületet 1989-ben alapozták, 1990-ben pedig már át is adták.¹³⁹ Sokáig úgy tűnt, hogy hosszú időn át a város egyik legnépszerűbb bevásárlóközpontja maradhat, de a 2000-es évek elején Pécsre költöző hipermarketek ezen elképzeléseket teljes mértékben felülírták.

Az imént tárgyalt szerkezeti egységgel kapcsolatban nyitva maradt kérdések a rendszerváltás után sem rendeződtek, mivel a terület északi része még ekkor is szinte teljesen üresen állt. Végül csupán az 1990-es évek végén, illetőleg a 2000-es évek közepén indultak meg itt az újabb beruházások. 2012-re felépült a Fellbach lakópark, valamin a Kőhíd és a Szántó Tibor utcákba tervezett szociális lakópark.

Az ötödik számú szerkezeti egység

Az ötödik szerkezeti egységet északról a Sarohin Tábornok útja, nyugatról a Malomvölgyi út és az Illyés Gyula út, délről és keletről pedig az Ilku Pál – ma Tildy Zoltán – utca határolja. Szabó Ervinről utcát, míg Komócsin Zoltánról¹⁴⁰ teret neveztek el. Az építetőknek e területen nem csak a szoros határidőkkel, hanem az eddigieknél nehezebb domborzati viszonyokkal is meg kellett küzdeniük.

¹³⁷ PÉCS LEXIKON 2010d. 54-55, DN 1985. június 20. 1.

¹³⁸ 53/1988./IV.15/VB. számú határozat (Az autós bevásárlóközpont pályázatának elbírálása) Pécs Megyei Város Tanácsának Közlönye 1988. április- május. 4-5. szám.

¹³⁹ MAGYAR ÉPÍTÉSNET 1999. 20.

¹⁴⁰ A Komócsin Zoltán tér a rendszerváltás után Nagy Ferencről kapta új nevét. PESTI 2013. 312.

Az ötödik számú szerkezeti egységnek az eredeti – 1974-es – tervekben a mainál sokkal összetettebb funkciókat szántak. A lakóházakon kívül létesült volna itt egy 32 tantermes általános iskola, egy 200 férőhelyes óvoda, egy 100 férőhelyes bölcsőde, egy 400 férőhelyes középiskolai diákotthon és számos szolgáltató intézmény.

A három évvel később újragondolt rendezési terv szinte teljes mértékben tükrözi a városrész mai állapotát, az egyetlen különbség az oktatási intézmények hiányában érhető tetten.

1978-ban mégis több változtatásra is sor került a rendezési tervben. A Sarohin Tábornok útjára álmódott kétszekciós házakat egyszekciós épületek váltották fel, egy kisebb és egy nagyobb összevont bölcsőde- és óvodakomplexumot alakítottak ki, a fennmaradó helyen pedig egy ABC létrehozására tettek javaslatot. A végleges kialakítás, amint erre a korábbiakban már utaltam, az 1977-es rendezés alapján készült el, viszont fontos hangsúlyozni, hogy az 1978-as tervből beemelték az ABC áruház elképzelését. Mindössze 1 500 lakást terveztek ide egy 16 tantermes általános iskolával, egy bölcsődével és egy óvodával. Utóbbi három létesítmény pénzhiány miatt nem valósulhatott meg. A többi szerkezeti egységhez hasonlóan ide is a standard, PTV által tervezett háztípusok kerültek a garzonházzal kiegészítve (TM-53, TM-531, TM-52, TM-51, TD-51, KC-51, KM-51, KM-511).

Az építkezések 1982 őszén kezdődtek a Tildy Zoltán utcában, ahol az első házzal 1983-ra már el is készültek. A negyedik szerkezeti egységhez hasonlóan itt is hatalmas sebességgel folyt a munka, 1983 júliusára hat darab F+4 emeletes és két darab 11 emeletes (vagyis F+10 emeletes) ház már szerkezetkészben állt.¹⁴¹ 1985-re a középmagas épületek túlnyomó többségével is végeztek a Tildy Zoltán utcában. A további épületeket 1986-ban adhatták át az új lakóknak.

3. Málom

Málomot 1954-ben csatolták Pécshez. Az 1970-es évek elejéig a városközpont nagyon távolinak tűnt a környékben élők számára. Éppen ezért sokan még az 1970-es évek végén is úgy gondolták, hogy Málom lehet a kertvárosi építkezések végállomása. Akadtak természetesen olyanok is, akik a falusias, nyugodt környezet miatt választották lakóhelyüknek e városrészt. 1979-ben azonban már több fórumon is utaltak rá, hogy Málom vidékies jellege veszélybe kerülhet: „Pár nappal előbb bent jártam a tanács építési osztályán. Erdélyi József főelőadó elem tett egy térképet, rajta Málom jövője. Ez már a sokadik elképzelés lehet, hogy még ezen is változtatnak majd, mindenesetre kitűnő támpont. Pár-

¹⁴¹ DN 1983. július 28. 5.

huzamos utcát nyitnak itt, emitt meg sorházak építését szervezi majd az OTP, itt telkek várnak beépítőt, innenfelől meg az építészövethkezet fogja a négyoszintesekekkel beborítani a területet”.¹⁴²

A hatodik számú szerkezeteti egység

E szerkezeteti egységet a Malomvölgyi út mentén alakították ki. Az utak és utcák közül itt csupán egy kapott személynevet (Kovács Antal utca),¹⁴³ a többi közteret a környék korábbi jellegzetességeiről nevezték el (pl. Derék-réti út, Kis-réti út, Kenderföld utca).

Sajnos az eredeti rendezési terv valószínűleg elkallódott, így csupán egy 1980-as koncepció szolgálhat kiindulási alapként arra, hogy miként képzeltek el a hatodik szerkezeteti egység beépítését a tervezők.¹⁴⁴ Az eredeti településrészt semmiképp sem kívánták szanálni, ez már önmagában is jelentős anyagi források mozgósítását tette volna szükségessé. Nem kívántak kárt tenni a kertvárosias környezetben sem. Éppen ezért nem engedték a PTV mérnökeinek,¹⁴⁵ hogy F+4 emeletes házaknál magasabb épületeket tervezzenek Málom nyugati részére. Így az itt épülő 900 lakás csak TM-53, TM-531, TM-52, TM-51 és TD-51-es típusú panel elemekből készülhetett el. A kertvárosi jelleg erősítésére egy sorházas utcát is terveztek a hatos és a hetes (Rózsadomb) szerkezeteti egységek közé, amely az ún. garzonmodul házakból készült el.¹⁴⁶

Az első épület, amely itt elkészülhetett meglepő módon egy 16 tantermes szakközépiskola volt,¹⁴⁷ amely kapuit 1981-es tanévközdeésre nyitotta meg a tanulók előtt. Az épületet Novákné Juhász Márta és Novák István tervezték. Kivitelezése 36 574 000 forintba került az 1981-es árfolyamon.¹⁴⁸ Az építkezés érdekessége, hogy az intézménybe beiratkozói diákok is aktívan részt vettek iskolájuk kivitelezésében, a korszakban népszerű „csináld magad” mozgalom keretein belül.¹⁴⁹

A panelházak felhúzóása 1983-ban kezdődött, és egészen 1985 karácsonyáig tartott, ekkor adták át az utolsó házat. A lakosoknak azonban egészen 1986 novemberéig kellett várniuk az első ABC-re.¹⁵⁰ Kertváros legnagyobb szociális

¹⁴² DN 1979. október 17. 3.

¹⁴³ A Kovács Antal utca a rendszerváltás után Visnya Ernőről kapta új nevét. PESTI 2013. 405-406.

¹⁴⁴ A leírás alapján nem sokat változtattak az eredeti terveken a végleges rendezési tervben. ¹⁴⁵ 1979-től a PTV vállalatból Dél-dunántúli Tervező Vállalat (DTV) lett.

¹⁴⁶ Garzonmodul ház: Kisméretű garzonházak (25-35 m²), elsősorban a fiatal házások számára terveztek ilyeneket. Mivel azonban nem házgyári technológiával készültek, kivitelezésük rendkívül költségesnek bizonyult. DN 1986. április 10. 3.

¹⁴⁷ 508-as számú szakiskola.

¹⁴⁸ NOVÁKNÉ 1984. 56-57.

¹⁴⁹ DN 1981. szeptember 19. 5.

¹⁵⁰ A Malomvölgyi úti ABC átadása. (<http://www.youtube.com/watch?v=95ezBzjann4>; utolsó megnyitás: 2015. március 20.)

otthonának alapozása 1984-ben kezdődött, ennek befejezésére a lakóépületekkel együtt került sor.¹⁵¹ Három évvel később egy újabb beépítési javaslatot nyújtott be a Dél-dunántúli Tervező Vállalat a város elé, amely a még beépítetlenül maradt területeken irányozta elő újabb háztömbök építését.¹⁵²

A hetedik számú szerkezeti egység: „Rózsadomb”

A hetedik számú szerkezeti egység jelentette a Siklósi városrészben folytatott építkezések utolsó állomását. E terület még napjainkban is Rózsadomb néven ismert. Elnevezése onnan származik, hogy e városrészben a lakások ára jóval magasabbra rúgott, mint más kerületekben. Az 1981-es városfejlesztési koncepció összesen 2 150 lakásban határozta meg a szerkezeti egység területén felépítendő lakások számát, amit 1984-re 2 300-ra növeltek.¹⁵³

Az utakat és utcákat – a Fagyöngy utca kivételével – költőkről és tudósokról nevezték el: Illyés Gyuláról, Hajas Imréről,¹⁵⁴ Csatlós Jánosról,¹⁵⁵ Taksonyi Józsefről,¹⁵⁶ Gálovics Györgyről,¹⁵⁷ Fáy Andrásról, illetve Pesti Barnabásról.¹⁵⁸

Hosszú ideig úgy tűnt, hogy a Rózsadomb lehet az a hely, ahol a negyedik generációs panelcsalád is megjelenhet. Ezért két terv is készült Málom keleti részéről. Az első változatot 1981-ben tervezték, amely még együttesen tartalmazta a 7–9. számú egységeket. Az első koncepció sok tekintetben megfeleltethető a végleges tervnek, azonban nem három, hanem négy darab tízeleteres épületet tartalmazott. Valamennyi ötemeletes emeletes ház helyére négyemeletes házakat terveztek, azonban magasabb számban és nagyobb alapterületet lefedve. A második tervben, amely 1982-ben készült, már kizárólag a sorházas megoldás jelent meg, amely egyébként jobban illett a kertvárosi jelleghez is, azonban ez jóval kevesebb lakás kivitelezését jelentette volna.¹⁵⁹ Döntés azonban ekkor még nem született.

1984-ben végre határozni kellett a kérdéstről. A város az első elképzelés mellett döntött, azonban szükségesnek tartott bizonyos változtatásokat.¹⁶⁰ A munkák az 1985-ös év végén kezdődtek a Rózsadombon, ahol elsőként 11 emeletes épülete-

¹⁵¹ DN 1985. december 21. 11.

¹⁵² P-87.136/3: Műszaki leírás a Pécs, Lvov–Kertváros területén kialakítható új lakásépítési területek vizsgálatához. 3-5.

¹⁵³ DN 1981. június 22. 3.

¹⁵⁴ A rendszerváltás után a Hajas Imre nevét viselő utcát Polgárszőlő utcára nevezték át. PESTI 2013. 341.

¹⁵⁵ A Csatlós János utcát Gadó utcára nevezték. PESTI 2013. 201.

¹⁵⁶ 2002-ben a Taksonyi József utcát Málomhegyi útra nevezték át. PESTI 2013. 289.

¹⁵⁷ A Gálovics György nevét viselő utca ma a Csipke utca nevet viseli. PESTI 2013. 163.

¹⁵⁸ A Pesti Béla utcát Mécsvirág utcára nevezték át. PESTI 2013. 298.

¹⁵⁹ V-80 380: Pécs Siklósi városrész, hetedik szerkezeti egység „A” típusú R. R. T. (V-2/A.).

¹⁶⁰ A 11 emeletes házak száma háromra csökkent, és a négyemeletes házak nagy részét ötemeletes épületek váltották fel.

ket állítottak fel.¹⁶¹ Ezek 1986 nyarára már szerkezetkész állapotot nyertek számos F+4 emeletes épülettel együtt.¹⁶² Az első lakók szeptember végén költöztek be a Rózsadomb északi részén álló házakba, ez azonban korántsem zajlott zökkenőmentesen.¹⁶³ Az építkezések ezt követően déli irányban folytatódtak. E területen épült fel Pécs első háromemeletes, tetőtér-beépítéssel rendelkező panelépülete, amelynek alapjául a TM-52-es és TM-51-es típus szolgált. A meg nem valósított tervek közé tartozott a későbbiekben (1985-ben) sikeresen végrehajtott Mecseki napház felépítése a Rózsadomb északi lejtőjén. Érdekeség, hogy 1986-ban nemzetközi tervpályázatot is kiírtak a napházak építésére, ahol a magyar Deák Attilán kívül két csehszlovák, egy lengyel-francia és egy olasz pályázó versengtek. Megvalósulására azonban pénzügyi források hiányában nem kerülhetett sor.¹⁶⁴

Amint erre a korábbiakban már utaltam, az 1986-os év végén átadott lakásoknál nem várt problémák merültek fel a még befejezetlenül álló déli szakaszon. Az 1950-es éveket idéző kaotikus állapot ütötte fel a fejét, amikor a házakat még azelőtt adták át, hogy a közművek beszerelésének véglegesítését befejezték volna.¹⁶⁵ A fél éves várakozást követően 1988-ra az összes tervezett ház elkészült, köztük számos új típussal, amelyekkel a háztípusok tárgyalásánál részletesen foglalkozom. Ezt követően, 1988-ban a Dél-dunántúli Építő Vállalat nekikezdett az egyedi IMS technológiával készülő új házak kivitelezésének a Rózsadomb déli részén és északi lejtőjén. Ezek érdekessége, hogy a vállalat a lakásokat már közvetlen piaci értékesítésre szánta. A lakók beköltözésére 1989-ben kerülhetett sor.

Az 1990-es években a Rózsadomb még üresen álló területein – főleg a hatodik és a hetedik egység között elterülő részen – már a magántőke is megjelent. Ennek hangsúlyozása azért is alapvető fontosságú, mivel a beruházók itt már nem a paneltechnológiát alkalmazták az építkezés során. A privát beruházások tervdokumentációi nem hozzáférhetőek, így a rendszerváltást követő építkezésekkel nem kívánok részleteibe menően foglalkozni.

Tekintélyes nagyságú terület maradt üresen az ötödik és a hetedik egységek között is. Az 1981-es tervek szerint egy parkosított terület választotta volna el a két szerkezeti egységet, ahol több sportlétesítmény (uszoda, futballpálya, futópálya, szabadidőpark és nyári szánkópálya) is helyet kapott volna. Sajnos végül e tervek sem realizálódtak. Az egyetlen szabadidős kikapcsolódási lehetőséget a domborzati viszonyoknak köszönhető szánkópálya jelentette.

¹⁶¹ A KC-534-es típus változatos homlokzatfestésével kitűnt az eddig megszokott elemek közül.

¹⁶² DN 1986. augusztus 20. 1.

¹⁶³ DN 1986. szeptember 20. 4.

¹⁶⁴ PLEA 1986.

¹⁶⁵ Lvov–Kertvárosi híradó riportja az utolsó épületek átadásakor. (http://www.youtube.com/watch?v=R7Hk_c8vpV; utolsó megnyitás: 2015. március 20.)

4. Tervek

Pécsett a Kádár-korszak során számos olyan beruházási terv született, amely valamilyen okból kifolyólag végül nem valósulhatott meg. E tervekhez szorosan kapcsolódnak a helyi újságokban közzétett cikkek, amelyek bepillantást engednek abba, hogy a város vezetősége miként képzelte el település jövőjét. A tervek utólagos értékelése nehéz, hiszen az egyes elképzelésekhez kapcsolódó részletes leírások csak néhány esetben maradtak korunkra. Munkám azon fázisában, amikor a további három szerkezeti egység jellegzetességeit igyekeztem rekonstruálni, elsősorban a levéltárban megőrzött térképekre támaszkodtam. Nem fedelkezhetünk azonban meg arról, hogy e tervek legnagyobb része még abban az időszakban készült, amikor a 2000-es évre 200 000 fő körüli lakosság számot prognosztizáltak a baranyai megyeszékhelyre. A tervek meghíúsulása egyrészt a rendszerváltozás okozta politikai és gazdasági átalakulással magyarázható. Másrészt szerepet játszott benne a pénzhiány, valamint a város vezetőinek hozzáállása, akik ekkor már a negyedik szerkezeti egységtől keletre fekvő Nagyrápád felé kívántak terjeszkedni.

A nyolcadik, kilencedik, tizedik szerkezeti egységek

A címben említett három szerkezeti egység közül a nyolcadik került a legközelebb a tényleges megvalósuláshoz. E terület rendezési terve ugyanis már 1983-ban létezett.¹⁶⁶ A szanalást végül öt évvel később, 1988-ban kezdték meg. A málomi szőlőhegynek nevezett egységet északról az ötös, nyugatról a hetes egység, délről a kilences egység, míg keletről az 58-as út határolta volna. A terület a szintkülönbségek miatt egyébként nem igazán lett volna ideális az építkezéshez, éppen ezért nem is terveztek ide komolyabb beruházást. 1981-ben összesen 2 800 háromemeletes ház létrehozását irányozták elő sorházas beépítési rendszer szerint.

A kilencedik számú szerkezeti egységet a hatodik és a hetedik folytatásának tekintették. Az 1981-es tervek szerint 2 850 lakást kellett volna itt felépíteni, amelyekben kb. 10–15 000 fő elhelyezését képzelték el.¹⁶⁷ Rózsadombtól délre hat darab tízemeletes ház, több tucat négyemeletes épületet, két általános iskolát, két 100 férőhelyes bölcsődét, két 200 férőhelyes óvodát és egy középiskolát álmodtak meg. Viszont a hetedik, a hatodik és a kilencedik szerkezeti egységek által határolt szakaszon már csak kettő, illetve háromemeletes házzal számoltak, amely épületek maradéktalanul megfeleltek volna a terület adottságainak.

¹⁶⁶ III. 35. 396-2/1983: Siklósi 8 (málomi szőlőhegy) R. R. T. ügyiratok.

¹⁶⁷ DN 1981. június 22. 3. (térkép alapján).

A tizedik számú szerkezeti egységről nem készült térkép, ezért csupán meglehetősen töredékes információink vannak róla. Minden bizonnyal a kilencedik egység alatt helyezkedett volna el, továbbá kizárólag kétemeletes emeletes házak épültek volna itt.

5. Árpádváros

„Merre tovább Pécs?” Tették fel a kérdést a helyiek és a város vezetői 1985-ben. A városvezetés tovább szűkítette a felvetést, ők elsősorban azt igyekeztek eldönteni, hogy „az 58-as úttól keletre vagy nyugatra” folytatódjék a terjeszkedés?

Árpádváros beépítésének gondolata 1984-ben kezdett realizálódni. A városvezetés nem kívánta a déli határsáv további szélesítését, legalábbis addig semmiképp sem, amíg ezt valamilyen különleges tényező határozottan indokolja. A városrendezők mozgástere az 1960-as és az 1970-es évekkel ellentétben ekkorra már jelentősen beszűkült. Az egyetlen hely, ahol nagyobb lakótelep építésére lehetőség nyílt – a Siklósi városrészt leszámítva – az 58-as út túloldalán található terület volt. Célszerű nagyító alá vennünk tehát azon érveket, amelyek a beépítés mellett, illetve ellen szóltak. „A Siklósi városrész mellett szól, hogy ott csak folytatni kell az elkezdett munkákat, a nagyárpádi [terület] viszont – teljesen új lévén – a felvonulással járó gondokkal is terhelődik. Súlyos érv a Siklósi városrész mostani folytatása ellen, hogy ez esetben a távfűtő és a villamosenergia hálózat fejlesztésére legalább 200 millió forint többletköltséget kell fordítani. Az új városrészben a számítottnál jóval nagyobb – a használt berendezések számának a robbanásszerű növekedése miatt – az energiafelhasználás, ezért az építkezés itteni folytatása esetén új hálózatra lenne szükség. A nagyárpádi városrész távhőellátását viszont több száz méterrel rövidebb vezeték építése árán lehet megoldani.”¹⁶⁸

Mivel nem született egyértelmű döntés, a tervezési munkálatok párhuzamosan folytak, a tervező vállalat azonban mindkét eshetőségre felkészült. Árpádvárosban – ahogy a Siklósi városrész hetedik szerkezeti egységének tervezésénél – is felmerült, hogy egy vadonatúj panelcsalád alkalmazásával készülhetne a legújabb lakótelep. A felmerülő koncepciók egyértelművé tették, hogy az érdemi munka valószínűsíthetően nem kezdődhet meg az 1987-es esztendőnél korábban, azonban így rengeteg idő állt rendelkezésre az új típusú épületek és a kivitelezésükhöz szükséges elemek megtervezésére. Készítettek azonban a biztonság kedvéért egy olyan rendezési tervet is, ahol még harmadik generációs elemek felhasználását vették alapul. A tervkiírás meghatározta, hogy legalább 6 800–7 000 lakást kell elhelyezni az új városrészben. A Nagyárpádról szóló első részletes rendezési koncepciót már 1984-ben nyilvánosságra hozták. Hársfai István *Du-*

¹⁶⁸ DN 1985. március 23. 4.

nántúli Naplóban még ugyanebben az évben az alábbiakat írta erről. „A majdani lakóterületet közforgalmi utak gyűrűje veszi majd körül, amiből leágazások révén közelíthető meg az épületeket övező szerviz-utak gyűrűje, s erre fűzik fel az egész területet kiszolgáló gépkocsi parkolókat. A házak 35–50 méterre lesznek egymástól, így váltakozó szélességű lesz az utca, amely annyiban tér el a hagyományostól, hogy lényegében egy parkövezet, amit gyalogos utak szelnek majd át. A fővonalat egy következetesen végigvitt fasor jelöli ki, a szögletekben a kicsinyek játszóterei lesznek, a töréspontoknál pedig kis tereket alakítanak ki, ahol el lehet majd üldögni. Egy-egy nagyobb tér lesz az északnyugati illetve a délkeleti végen, az utóbbi lesz a főtér, ami sugarasan szervezi az irányokat s rávezet a nagy, belső parkra, ahol a lakóterületet ellátó intézmények lesznek a bölcsődétől a gyógyszertárig, s az egyetlen üzlet az ABC áruház. Az iskola és környezete egy kisebb nevelési központ, hiszen itt lesz a bölcsőde és az óvoda is, továbbá a közös konyha és étterem, valamint egy közművelődési intézménynek mondott épület, ami kezdetben átmenetileg tantermeknek adhat helyet, s utóbb veheti majd át a lakóterületet kiszolgáló közművelődési funkciókat. Kicsit álomszerűen hat, de a lehetőségek adottak ahhoz, hogy külön-külön építendő udvarok helyett egy közös „valami” legyen. Ezért terveztek a park közepére „üttörőstadiont”, ami természetesen a lakóterület sportközpontja is lehet, és terveztek központi játszótérrel (a nagyobb korosztályoknak is) az északkeleti szegletbe, ahol oktatási időben az óvodások, iskolások kirohangászhatják magukat, azon túl pedig az egész lakóterületet szolgálhatja.”¹⁶⁹

A lakosság reményteljes hangulata teljes mértékben megalapozottnak tűnt, hiszen az építkezéseket az előre tervezett időpontban, 1987-ben megkezdték. Baljós jelnek számított azonban, hogy ebben az évben mindössze 594 lakást sikerült felépíteni.¹⁷⁰ A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a lakásigénylők száma arányaiban megnőtt az előző évekhez képest, miközben a város tulajdonképpen kivonta magát az építkezésekből. A BÉV és az OTP emellett úgy határozott, hogy közvetlenül a piacon értékesítik a már felépített lakások többségét, a tanács pedig csupán a felépült otthonok töredékét kaphatja meg. További gondot jelentett, hogy 1988 áprilisában a BÁZIS–DÉV visszalépett a nagyárpádi építkezésektől, így csak az első ütem készülhetett el 1988-ra, összességében 19 házzal.¹⁷¹ Kizárólag lakóházakat emeltek, mellettük semmilyen kiszolgáló intézmény nem létesült. A szinte teljes mértékben kilátástalan és tarthatatlan állapotot egy ideiglenes kisbolt felállításával igyekeztek orvosolni, azonban hamar kiderült, hogy ez nem szolgáltathat megfelelő megoldást a beköltöző mintegy 1 800–2 000 fő számára.¹⁷² A hiányosságok itt még korántsem érnek véget. A

¹⁶⁹ DN 1984, november 7. 4.

¹⁷⁰ DN 1988. január 2. 3.

¹⁷¹ DN 1988. április 24. 3.

¹⁷² DN 1988. május 28. 13.

tömegközlekedési vállalat a korábban tervezett 41-es vonalra nem tudott megfelelő mennyiségű járatot rendszeresíteni, így a buszokra általában a túlszűfolt-ság jellemezte. Nem meglepő tehát, hogy a pécsiek a környéket „szellemváros” névre keresztelték. Gúnynevének – amelyet egyébként a temető közelsége miatt kapott – köztudatban való meggyökeresedéséhez hozzájárult azon tényező is, mely szerint a beköltözés után még három hónappal sem működött kifogástalanul a közvilágítás. Az orvosi ellátás problémáját – hasonlóan a vegyeskereskedéséhez – úgy oldották meg, hogy egy földszinti lakást rendeztek be rendelőknek, azonban itt kizárólag gyermekeket láttak el. A felnőttek számára fenntartott háziorvosi ügyelet továbbra is a Siklósi városrészben működött, amelynek megközelítése rendkívül körülményes volt. Összességében leszögezhető tehát, hogy a tizenhat éven át folytatott kertvárosi építkezés dicstelenül ért véget az Árpádvárosban. A városrész élelmiszerellátását csupán a rendszerváltás után sikerült megnyugtatóan biztosítani, a tömegközlekedéssel kapcsolatos problémák pedig napjainkra sem oldódtak meg.

Az 1990-es években a város vezetése mindent elkövetett annak érdekében, hogy az építési vállalkozókat e városrészben komolyabb beruházásokra ösztönözze. Egymástól eltérő rendezési tervek láttak napvilágot 1990-től egészen napjainkig. A legpontosabban kidolgozott koncepció 2001-re készült el. Ebben 3 800 lakásra tettek javaslatot, és mintegy 132 000 m²-t hagytak meg a különböző szolgáltató létesítmények számára.¹⁷³ A lakások felépítésére végül nem került sor, a különböző multinacionális üzletláncok azonban e területen kaptak helyet.

¹⁷³ Árpádváros rendezési terve 2001. (Pécsiterv stúdió).

IX. A rendszerváltástól napjainkig

A városrész rendszerváltás utáni történetének ismeretése előtt célszerűnek tartom, hogy röviden felvilantsam az országos helyzetképet is. Hazánk építőipara 1990 után folytatta az 1985-ben megkezdett mélyrepülését. Az átadott lakások száma az 1990-es évek végéig egyszer sem érte el vagy haladta meg az 1989-es szintet. Húsz év során alig félmillióval nőtt az ország lakásállománya. A második 15 éves lakásépítési program csúcsideszakában (1975 és 1980 között) ezzel szemben közel 450 000 lakás készült el országszerte. Az országos tendenciában ezt követően – a 2000-es évek elején – egy kisebb ívű növekedés figyelhető meg, amelyet 2006-ban minimális visszaesés akasztott meg. 2007-ben és 2008-ban az előző évhez viszonyítva újabb kismértékű fellendülés érvényesült, majd a 2008-as világgazdasági válság után egy hatalmas zuhanás következett, amelyet a 2012-es adatok szerint még nem sikerült stabilizálni.

A rendszerváltást követően a legnagyobb változás minden bizonnyal a lakosság ellátását szolgáló kereskedelmi létesítmények megsokszorozódása hozta, amelynek köszönhetően a lakók napjainkra számos üzletből és széles termékkínálatból válogathatnak. Ennek árnyoldalaként számos kisvállalkozás szűnt meg, amelyek nem voltak képesek versenyben maradni a multinacionális cégekkel.

A lakásépítési piacról az állam megrendelőként teljes mértékben kivonult. Az 1990-es évek kezdetétől napjainkig csak önkormányzati (vagyis állami támogatással épített) és a magánszektor által kivitelezett tömbházak készültek Pécsen. Előbbi az önkormányzat azon döntésével magyarázható, mely szerint – a növekvő számú lakásigénylő támogatása céljából – a továbbiakban is részt kíván venni bizonyos lakások felépítésében. Jól illusztrálja ezt az 1990-es évek elején történt eset, amikor a 25 emeletes „magasház” kiürítése miatt

16. táblázat
Épített lakások száma
(1989–2012)

Év	Lakások száma
1989	51 487
1990	43 771
1991	33 164
1992	25 807
1993	20 925
1994	20 947
1995	24 718
1996	28 257
1997	28 130
1998	20 323
1999	19 287
2000	21 583
2001	28 054
2002	31 511
2003	35 543
2004	43 913
2005	41 084
2006	33 864
2007	36 159
2008	36 075
2009	31 994
2010	20 823
2011	12 655
2012	10 560

Forrás: KSH, Lakás és üdülőépítés 1960 után.
(http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_zrs001.html, utolsó megnyitás: 2015. március 20.)

az önkormányzatnak 248 családot kellett elhelyeznie. A város kezén maradt lakások szétesztésánál természetesen elsőbbséget élveztek a toronyház lakói, így a korábban említett 171 lakásos épület egyharmadát is számukra utalták ki.

Hatalmas változás állt be az önkormányzati bérlakások számában is. Az összesen mintegy 24 ezer lakásból a 2000-es évek elejére alig 3 400 maradt önkormányzati kézben. A város a rendszerváltás után ugyanis szabadulni kívánt a lakásaitól, amelyeket kedvezményes áron ajánlott fel a bennük lakóknak megvásárlásra. A város tulajdonában maradt lakások többségének állapota rendkívül rossz, felújításra szorulnak.¹⁷⁴

A rendszerváltást követően sokan reménykedtek abban, hogy valamilyen formában folytatódhatnak a lakásépítések. 1997-ig szinte semmilyen előrelépés nem történt e kérdéskörben, azonban ekkor a városháza felkérést intézett Dr. Heller Mártához, hogy készítse el a Déli Városrész¹⁷⁵ szabályozási tervét. A kijelölt terület az Árpád Fejedelem Gimnázium, a FEMA Áruház és az Aidinger János út közti szakaszt érintette volna. A lakásokra váróknak mégis csalódnuk kellett, hiszen e tervben újra visszaköszönt a város régi ötlete, mely szerint a négyes számú szerkezeti egységbe egy intézményközpont megvalósítását szorgalmazták. „A terv egy „kisvárosi” hangulatú intézményközpont gondolatát fogalmazta meg, mellyel a célkitűzés az volt, hogy a kialakult megközelítési útvonalak mentén telepítendő – zártosú beépítésű, utcára néző, átlag földszint plusz emelet magasságú, elsősorban kiskereskedelmi és szolgáltatási jellegű – épületek, valamint az igényes kertészeti eszközökkel kialakítandó körzetek felfűzésének javaslatával megteremtse egy – a történeti városközpontok léptékét idéző – színvonalas városépítészeti együttes megvalósításának rendezési tervi feltételeit.”¹⁷⁶

1999-ben azonban változás történt. A város önkormányzata ugyanis elfogadott egy programot, amely elősegítette a szociális bérlakások építését. Ekkor írtak ki egy pályázatot előbb a 171 lakásos ház kiegészítésére a Littke József utcában, majd pedig egy 80 lakásos garzonház építésére az Aidinger János út és a Németh László utca kereszteződésében.¹⁷⁷ Előbbit Vicencz Ottó, utóbbit Schóber Gyula tervezte. A lakásínségre azonban ez sem jelentett valódi megoldást, ugyanis e blokkokban kizárólag garzonlakásokat alakítottak ki. A 80 lakásos ház kivitelezési költségét a lakásbizottság egykori elnöke, Bókay Endre tárta elem a vele készített interjú során: a tényleges beruházás 360 millió forintba került, amelyből 186 millió forintot pályázati forrásokból finanszíroztak, a fennmaradó részt az önkormányzat állta.¹⁷⁸

¹⁷⁴ CSERI 2004. 4.

¹⁷⁵ 1990 után kezdték a területet Déli városrészként emlegetni. Ezen elnevezés korábban a történelmi belváros és a vasútállomás között húzódó területeket jelentette.

¹⁷⁶ LUGOSI 1998. 112.

¹⁷⁷ Utóbbit a tervezett intézményközpont déli határán az Aidinger János út 41. szám alatt.

¹⁷⁸ CSERI 2004. 4.

A beruházási kedv a továbbiakban nem hanyatlott. 2001-ben újabb tendert írtak ki egy összesen 120 lakásos komplexum építésére a Szántó Tibor utcában. E kiírásban már nem csak garzonlakások építését célozták, hanem gondoltak a többgyermekes családokra is. A Pelényi Margit által tervezett, és 2003-ban átadott lakásokat azonban sok kritika érte, ugyanis az elkészült házakkal kapcsolatban rengeteg panasz merült fel.¹⁷⁹ A problémák nagy része nem a tervezés koncepciójából adódott, hanem a lakáelosztásból, valamint abból, hogy a kivitelezés során a minőségi anyagok kiválasztásának elve a legtöbb esetben háttérbe szorult. Ezért maradt el többek között a környék tereprendezése, és a garázsor felépítése is.¹⁸⁰ A problémák ellenére az önkormányzat nem állította le a beruházást, amelynek fedezetét az egy évvel később meghirdetett kormányprogram biztosította. A belügyminisztérium 2004-ben hirdetett programot lakásépítésre és lakásfelújításra. Ebből 490 millió forintot lakásépítésre, 300 millió forintot pedig a panelházak szigetelésére nyert a város.¹⁸¹

2003-ban újabb tendert írtak ki, amely 116 lakás felépítését célozta a FEMA áruháztól északnyugati irányban, valamint – a már korábban átadott – 120 lakásos épülettől keletre fekvő üres területen. Összesen nyolc pályázatot nyújtottak be, amelyből a város hét művet vásárolt meg, illetőleg díjazott. Az első díjat Ráth Miklós vehette át.¹⁸² Az általa megálmodott épület végül 2006-ban készült el. Ez volt az utolsó alkalom, amikor az önkormányzat aktívan bekapcsolódott egy lakásépítési projektbe. Erre egyébként a jövőben is kevés esély mutatkozik, hiszen Pécs lakossága fokozatos csökkenést mutat, nincs szükség tehát nagyobb volumenű lakásépítési programra.

Az önkormányzati beruházásokon kívül meg kell említenünk természetszerűleg a magánszektor megjelenését is. A 2000-es évek kezdetéig nem beszélhetünk jelentősebb mértékű beruházási kedvről. 2000-ben viszont átfogó rendezési terv született a Málom és a Siklósi városrész hetedik szerkezeti egysége között húzódó üres terület beépítésére. Egy privát befektetői csoport átrium-ház, illetőleg sorházas beépítési mód mellett döntött, hiszen előzetesen megszabták azt, hogy e területen kizárólag kertvárosias lakókörnyezetet létrehozni.¹⁸³ A kétemeletes épületek 2001 és 2004 között készültek el. A nagyobb beruházások közül elsőként a Magnum lakópark kivitelezése kezdődött meg 2001-ben, majd ezt követte a Fellbach lakóparké 2005-ben. Előbbit 2002-ben és 2003-ban, míg utóbbit 2006–2007-ben, több fázisban adták át. A beruházási kedv azon-

¹⁷⁹ Erre I. bővebben a Rövid pécsi paneltörténelem és A Kertvárosban megjelent títustervek c. fejezeteket (120 lakásos ház).

¹⁸⁰ CSERI 2004. 4.

¹⁸¹ Uo.

¹⁸² Erre I. bővebben a Rövid pécsi paneltörténelem és a Kertvárosban megjelent títustervek (116 lakásos ház) c. fejezeteket.

¹⁸³ V-2000-034, Pécs, Fáy utca és környéke sz. t. (PMJV Tervtár)

ban hamar alábbhagyott, főleg a 2008-as pénzügyi válság hatására. Érdekesség azonban, hogy e befektetések már 2008 előtt elkészültek, a lakások mégsem bizonyultak túlságosan kelendőnek. Egy 2011-es elemzés szerint a Magnum lakóparkban olyan lakás is volt, amelyet még nyolc évvel az építkezés után sem sikerült értékesíteni. Ugyanezen értékelés a Fellbach lakóparkról még sötétebb képet fest, hiszen a 260 társasházi lakás alig 50%-át tudták eladni. A 2013-as évre – a beruházó honlapjának tanúsága szerint – nem sokat változott a helyzet.

A rendszerváltást követő társadalmi átalakulás kapcsán még egy érdekességre szükséges kitézni, amely az egyházak szerepvállalásával áll szoros összefüggésben. 1989 előtt a városvezetés természetesen nem kívánt templomokat építeni az újonnan létrehozott városrészekbe, legfeljebb a már meglévők felújítására, tatarozására költött. A fordulatot az 1989-es év hozta, ugyanis a református gyülekezet ekkor vágott bele a Sztáray Mihály úton álló templom elkészítésébe. A tervezési feladatokat a korábbiakban már többször említett Tillai Ernőre bízta. A kivitelezés mindegy hat éven át folyt, a gyülekezet tagjai 1994-ben vehették használatba a templomot, viszont a felszentelésre csak 1995. május 6-án került sor. A református egyházon kívül a baptista gyülekezet tart még fenn imaházat a Rózsadombon, a Polgárszőlő utca 1. szám alatt, azonban ennek alapítási évéről sajnos nincs információ.

A másik fontos fordulópontot az hozta magával, hogy a 2010-es évre a baranyai város nyerte el az Európa Kulturális Fővárosa címet. Ennek eredményeként jelentős tőke áramlott a megyeszékhelyre, amely többek között számos közterület megújulására biztosított lehetőséget. A terek felújításából Kertváros sem maradhatott ki: a Berek sétányra nettó 155 millió forintot költöttek, továbbá – nettó 708 millió forintból – teljes egészében megújult a Csontváry utca és környéke is. Megoldódni látszottak a régi kertvárosi autóbusz-állomás elhelyezésével kapcsolatos problémák is, amelynek helyén egy egészen új teret alakítottak ki.

Összességében tehát azt állapíthatjuk meg, hogy az 1972-ben megkezdődött kertvárosi beruházások a rendszerváltást követően felemás módon folytatódhattak. A megfelelő pénzügyi háttér hiányában a nagy ívűnek induló tervek többnyire csak részlegesen, vagy éppen egyáltalán nem valósulhattak meg. Véleményem szerint tehát e kezdeményezések nem tekinthetők egyértelműen sikeresnek.

X. Rövid pécsi paneltörténelem és a Kertvárosban megjelent típustervek

Amint a korábbiakban már többször hangsúlyoztam, az országban elsőként Pécsen alkalmazták a panel-technológiát, s itt építették fel az első kísérleti panelházakat. Ezen újfajta technológiát kétféleképpen kezdték gyártani. Az egyik fejlesztési irányt a korábbi Dunagőzhajózási Társaság (DGT) salakdombjának területén készült ún. kohósalak beton, míg a másikat a duzzadó agyagkavics, más néven keramzit jelentette.¹⁸⁴

A pécsi panelüzem technológiája különbözött azon technológiától, amelyet az ország többi házgyára és panelüzeme alkalmazott. Míg Magyarország nagyvárosaiban elsősorban a szovjet házgyári technológia honosodott meg,¹⁸⁵ addig Pécsen a csehszlovák minta alapján gyártották a házakhoz szükséges elemeket.

A laikus szemek számára hasonlóak, sőt szinte megkülönböztethetetlenek lehetnek a különböző elemek, a pécsi panel történetének 30 éve alatt azonban rengeteg típust alkottak meg a tervezők. Kertvárosban – szigorúan értelemben véve – két különböző generációval találkozunk. A különböző generációkat épülttípusok szerint rendeztem az alábbi táblázatba:

17. táblázat

Pécsen megjelent panelépületek generációk szerint

Generáció	Épület típus	
	F+4 emeletes	F+10 emeletes
Első generáció	ÁÉTV	
Második generáció	D; E/4; D-4, A/41, C/41	PD1, K/4, K/5, K/6, K/7, K/8, K/81, K/82
Harmadik és negyedik generáció	TM 51, TM 52, TM 521, TM 53, TM 531, TM-51*, TD-51*	KC 51, KC 52, KC 520, KC 521, KC 524, KM 51, KM 511

Mielőtt részletesebben foglalkoznék a típustervekkel, bemutatom, hogy milyenek voltak az építetők részéről támasztott igények a lakásokkal szemben, ille-

¹⁸⁴ A technológiáról bővebben l. ROZVÁNY 2000. 95-97.

¹⁸⁵ Az egyetlen kivétel ez alól a 43. számú Építőipari Vállalat budapesti 2. számú üzeme (Ferencváros), ahol kísérleti jelleggel megvásárolták a dán Larsen-Nielsen rendszerű sablonokat. (Erre ld. bővebben: <http://late-modern.blogspot.hu/2013/07/a-dan-panelek-legendaja.html> Letöltés ideje: 2015. március 22.)

tőleg melyek voltak azon technikai újdonságok, amelyek ekkor jelentek meg. Újfajta, rendkívül innovatív megoldás terjedt el például a vezetékek elhelyezésére. Az épületek alagsorában fogadóállomásokat alakítottak ki, amelyeket járható földalatti folyosókkal kötöttek össze. Ezzel pedig megoldódott a korábbi probléma, mely szerint a zöld növényzet gyökerei esetleg kárt tehetnek a közművekben.

A lakások méretét tekintve is jelentős változás állt be. A negyedik öt éves terv 53–56 m²-ben állapította meg az átlagos lakásméretet, amit az ötödik öt éves tervben 57–60 m²-re növeltek. Módosítani kellett még a lakások felszereltségén is.¹⁸⁶ Egy 1969-es házigyári tanulmány a következő helyiségek esetében fogalmazott meg korrekciókat.

18. táblázat
Lakástípusok meghatározása

Személyek száma	Szobák száma	alapterület (m ²)
1	1	35
2	2	48
3	2,5	54
4	3	60-65
5	3,5	70-72
6	4	80-90

Forrás: HÁZGYÁRI TANULMÁNY 1969. 18.

„Növelni kell a fürdőszobák alapterületét oly mértékben, hogy a mosógép (automata is) és a centrifuga elférjen, és a munkához is elegendő hely álljon rendelkezésre. A szociológiai vizsgálatok azt bizonyítják, hogy a szobában való étkezést a lakók túlnyomó többsége nem szereti. Ezért a lakások egy részénél étkezésre is alkalmas konyhát, másik részénél – főleg nagyobb lakásoknál – étkezőfülkét kell tervezni. A fürdőszobától független WC még a három, illetve négyszemélyes lakásoknál is igény. A négyszemélyes és annál nagyobb lakásokban kamraszekrény helyett kamrát kell tervezni. Ez annál is inkább szükséges, mert ugyancsak vizsgálatok tapasztalatai szerint a jelenleg épített lakásfajtákban a lakók egyes nélkülözhetetlen, időszakosan használt tárgyakat (tisztogató felszerelés, téli sporteszközök, bőrdöngők stb.) egyáltalán nem tudnak elhelyezni. A kamra mérete olyan legyen, hogy a nem nagy mennyiségű élelmiszer mellett ilyen tárgyak is elférjenek benne. A hűtőszekrény számára a konyhában vagy a kamrában helyet kell biztosítani. A lakószobák tekintetében az igény szintet a

¹⁸⁶ Erre l. a 4. sz. mellékletet.

fekvőhelymentes nappali és a kis szobák olyan mérete, hogy azokban a fekvőhelyeken kívül dolgozóasztal is elhelyezhető legyen. Ilyen differenciált funkciójú lakásokban a nappali mérete 14–16 m²-re is lecsökkenthető. A vázolt szobanagyságok mellett az előszobában, vagy a gardróbban kell szekrények, illetve beépített szekrények számára helyet kijelölni.”¹⁸⁷ Teljesültek-e az összegyűjtött feltételek? A válasz a második generációs panelcsalád esetében egyértelműen nemleges. A háztípusok tervén komoly változtatásokat kellett volna eszközölni, hogy az új normákat és a változatoság igényét is kiszolgálhassák. A változás leginkább a belső felszereltségben és a külső megjelenésben (Zsolnay-kerámia, változatosabb festésű homlokzatok) érhető tetten. A D-4-es típusú házból két újabb típust alakítottak ki (A-41, C-41), míg a K típusú házak (K-4, K-5, K-6 és K-7) esetében megjelent az új K-8-as és annak továbbfejlesztett változata, a K-81-es. A D-10-es épületek szintén komoly átalakuláson mentek keresztül. Összegezve a felsorakoztatott érveket, a módosítások élhetőbbé és változatosabbá tették ugyan a városrészt, viszont az 1970-es években újabb nehézség adódott azáltal, hogy az önkormányzat jelentősen növelni kívánta Kertváros területét. A Pécsi Tervező Vállalat ekkor a harmadik generációs panelcsalád tervével állt elő. E paneltípusok nemcsak szerkezetileg, hanem építéstechnológiailag és felszereltségüket tekintve is egészen új kialakítást kaptak. A következőkben pedig vessünk néhány pillantást arra, hogy pontosan mely tervek alkották a második generációs panelcsaládot, illetve nézzük meg azt, hogy milyen egyéb épületet emeltek 1972 és 1977 között a Megyeri kertvárosban.

D-4

A típust Tillai Ernő, a Pécsi Tervező Vállalat egyik leghíresebb építésze alkotta meg. A D-4-es alaptípust Uránvárosban próbálták ki először. A Szigeti városrész beruházásainál már többnyire ezt a típust részesítették előnyben, ezt követően jelent meg Kertvárosban. Itt „elődjeivel” ellentétben már nem kettő- vagy három-, hanem egyszekciós formában alkalmazták, a földszintjén garázsok beépítésével. Az ötemeletes, háromfogatú épületekben 15–15 összkomfortos lakást alakítottak ki. Ebből egy másfél (43 m²-es), kettő pedig kétszobás (47 m²-es) volt.

Egy lakás elkészítésének ára az 1972-es árfolyamon 249 600 forintra rúgott.¹⁸⁸ 1972-re ez a típus egyébként már elavultnak minősült, ezért Tillai 1969-ben az alapterv átalakításával két újabb típust (A-41, C-41) hozott létre, amelyek felváltották a D-4-es koncepciót.

¹⁸⁷ HÁZGYÁRI TANULMÁNY 1969 18.

¹⁸⁸ P-1629/5.: VI/301 Lakóépületek költségbevétele 1.

PEVA

A típust Asbóth Gyula, a Pécsi Tervező Vállalat egyik munkatársa tervezte. Az alagútzsalus épületeknek több tervező iroda is nagy jövőt jósolt. A gyakorlati alkalmazásába a PTV is belekezdett, ám néhány évvel később – a Siklói városrész egyes számú szerkezeti egységének kivitelezésekor – már a panel-technológia mellett döntöttek. A Megyeri kertvárosban épített OTP lakótelep tömbjeinek nagy része mégis e terv szerint készült el az 1970-es években. Ezen egyszekciós épületek ötemeletesek voltak, emeletenként három 61 m²-es, vagyis két szobás és összkomfortos lakással. Egy épületben tizenöt lakás kialakítására nyílt lehetőség. Az ilyen technikával emelt épületek számos pozitív tulajdonsággal bírtak. A lakásokban található szobák rendkívül tágasak voltak (13,5 m²-es hálószoba és 19 m²-es szobák), továbbá mindegyikhez csatlakozott terasz és kamra. Kevésbé tekinthető sikeresnek ugyanakkor a szélső lakások elrendezése, ahol az étkező két szoba között, vagyis a konyhától viszonylag távol helyezkedett el. A PEVA épületek többségét a Megyeri kertváros egyes számú szerkezeti egységének első szakaszában építették fel. Majd az 1974-es kisebb módosítás után a harmadik szakasz kivitelezése során újra alkalmazták e típust. Ezt később tovább finomították, megalkotva az A-1-es és A-2-es típusú házakat.

A-41

Tillai Ernő tervezte. A D-4-es panelcsalád tagja volt, amelyre elsőként 1972-ben adtak ki építési engedélyt Pécsen. A háromfogatú, kétszekciós épületben összesen húsz háromszobás, 72 m² alapterületű összkomfortos lakást tudtak kialakítani. Ez az első olyan terv, amelyben csak háromszobás lakásokat terveztek. Ez tette lehetővé, hogy a nagycsaládok számára nagyobb, tágasabb lakásokat alakíthassanak ki. E típusban véleményem szerint több lehetőség rejtett, mint amit végül kihoztak belőle. A 72 m²-es lakások ebben az időszakban unikálisak voltak, tervezésük során mégis a régebbi típusokból merítettek ihletet. Az egyetlen újdonság talán a beépített szekrények szobában való megjelenése volt, amely jelentősen megkönnyítette a ruhák tárolását.¹⁸⁹

C-41

Tervezése Tillai Ernő nevéhez fűződik, s a D-4-es panelcsalád tagjai közé tartozott. Az első ilyen típusú épületre 1972-ben adták ki az építési engedélyt, így elsősorban Kertváros építésének második ütemében jelenhetett meg. Az ötemeletes, háromfogatú, kétszekciós épületekben harminc lakást alakítottak ki e tí-

¹⁸⁹ Uo. 3.

pusterv szerint. Emeletenként egy másfélszobás (38 m²-es), egy kétszobás (49 m²-es), valamint egy háromszobás (62 m²-es) lakás kapott helyet. Ezen épület szemléletes példát ad arra, hogy miként erőltettek bele egy háromszobás lakást egy olyan típustervbe, amelyet eredetileg nem is erre képzeltek el. A legkisebb lakással kapcsolatban ugyanis számos probléma merül fel. A konyhát például – a K-7-es típushoz hasonlóan – túlságosan le kellett kicsinyíteni azért,¹⁹⁰ hogy lehetőség legyen még egy félszoba kialakítására. Ezáltal a konyha és a hálószoba mellett az előtér is rendkívül szűkös lett. Utóbbi helyiségbe csupán egy aprócska beépített szekrényt zsúfoltak, amely csupán kisebb tárgyak elhelyezésére volt alkalmas. A másik két lakás esetében pozitívként értékelhető, hogy sikerült megtartani a D-4-es típus egy-egy nagyszobáját. A nagyobb lakáshoz még egy további szoba is csatlakozott. Ezen épülettípus igen népszerűvé vált, hiszen három különböző alaprajzú lakás is helyet kapott benne. Egy lakás elkészítésének átlagos ára az 1972-es árfolyamon itt 242 000 forintra rúgott.¹⁹¹

1. kép

C-41-es típusú ház homlokzata az 1980-as években

(Forrás: Tillai Ernő fényképgyűjteménye)

¹⁹⁰ Hasonló megoldással próbálkoztak a Szigeti városrészben a K-7-es típusnál. A konyha méretének minimálisra csökkentése azonban ott sem bizonyult sikeresnek.

¹⁹¹ Uo. 3.

D-10 (TV-Panel)

A terv szintén Tillai Ernő munkásságához köthető. Az első D-10-es típusú panelházak közvetlen elődei – a PD-1-es típusú házakat – Úránvárosban alkalmazták elsőként az 1966-os évtől kezdve. A tízemeletes ház terve már korábban elkészült, viszont a hozzá tartozó toronydaru technológiát a Szovjetunióból kellett importálni. A típus népszerűségének okát abban kell keresnünk, hogy a korszakban alkalmazott típusok között rendkívül innovatívnak számított. A Szigeti városrészt építése során felhasznált elemeket például már teljes mértékben átdolgozták.¹⁹² Kertvárosba érkezése előtt szintén kisebb módosításokat végeztek rajta. Az eredetihez képest újabb formákat alkottak, viszont a Szigeti városrészben elterjedt TV-ablakos megoldást megtartották. Az 11 emeletes – középmagas –, háromfogató, kétszekciós épületekben szekciónként összesen 34 lakást alakítottak ki, amelyből 20 két és félszobás (63,45 m²), tíz pedig másfél szobás (35,25 m²) nagyságú volt. A földszinten egyéni megoldással négy lakást építettek, amelyből kettő másfél (35,25 m² és 35,05 m²), kettő pedig két és félszobás (63,42 m² és 62,25 m²) volt.¹⁹³ Egy lakás elkészítésének átlagos ára 324 000 forintra rúgott, ha az 1972-es árfolyammal kalkulálunk.¹⁹⁴ E típus nyerte el 1976-ban PTV II. kategóriájú nivódíját az elkészült épületek kategóriában.¹⁹⁵ A D-10-es típust 1975 után az új KC-51-es váltotta fel.

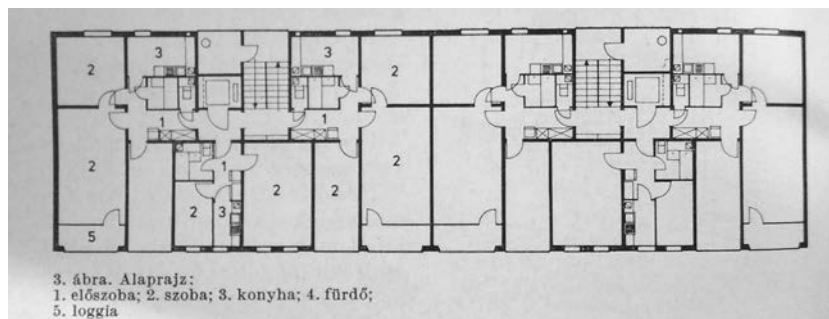
2. kép
*D-10-es típusú ház
homlokzata az 1980-a
évekből*
(Forrás: Tillai Ernő
fényképgyűjteménye)

¹⁹² Pl. új típusú loggia kialakítása.

¹⁹³ Tillai Ernő: D-10 jelzésű tízemeletes panelos lakóépület In. *Magyar Építőipar*, 1974/ 1: 12.

¹⁹⁴ P-1629/5.: VI/301 Lakóépületek költségbecslése 2-3.

¹⁹⁵ DN 1976. január 17. 2.

3. kép

D-10-es típus általános emeleti alaprajza

(Forrás: TILLAI 1974. 12.)

K-8

Tervezése szintén Tillai Ernő nevéhez fűződik. A típus előzményei Uránvárosban és a Szigeti városrészben már megtalálhatóak. A K-4, K-5 és K-6 jelzésű típusokat Uránvárosban, míg a K-7-es típust¹⁹⁶ főleg a Szigeti városrészben használták fel.¹⁹⁷ A ház négyfogatú, kétszekciós, amelyben összesen negyven másfél szobás (47 m²) és negyven kétszobás (52 m²) összkomfortos lakást helyeztek el. A típus egyik legnagyobb hibája az volt, hogy a nagyobb lakásokban a két szoba között 4 m²-es funkció nélküli tereket alakítottak ki. A tulajdonosok többsége ebédlőnek vagy a hűtőszekrény és egyéb bútordarabok tárolására használta ezt a helyiséget.

E típust kizárólag a Megyeri kertvárosban alkalmazták. Egy lakás elkészítésének átlagos ára az 1972-es árfolyamon 279 300 forint volt.¹⁹⁸ A típus az 1970-es évek elején kisebb módosításon esett át, amelynek eredményeképp létrehozták a K-81 jelzésű elemeket. Utóda a KM-51 és KM-511-es elem lett az új panelcsaládban.

K-81

Megalkotása szintén Tillai Ernő nevéhez fűződik. A ház kialakítása jelentős átfedést mutat a K-8 típusú épülettel, azzal a különbséggel, hogy a lépcsőház szélesebb méretekkel rendelkezett (lépcsőkar, pihenő). Emellett az eredetileg kisméretű homlokzati ablakokat is nagyobb méretűekre cserélték egy-egy sorban.¹⁹⁹

¹⁹⁶ A K-7-es típust közismertebb neve: pizsamaház.

¹⁹⁷ MAGAY 2006. 332.

¹⁹⁸ P-1629/5.: VI/301 Lakóépületek költségbeceése 1.

¹⁹⁹ Szerkezeti Műszaki Leírás, I.: Pécs, Megyeri kertváros lakótelep beruházási program /II. változat/. III. műleírások és költségirányzatok, Pécsi Tervező Vállalat, Pécs, 1969. 2.121, 7.

A másfélszobás lakásokból ezen felül kétszobás lakásokat alakítottak ki. A típus négyfogatú, kétszekciós, amelyben összesen nyolcvan darab kétszobás, 49,5 m²-es összkomfortos lakás kapott helyet. Sikerült a K-8-as típus egyik legnagyobb hibájának orvoslása is: eltávolították a két szoba közé ékelődött üres teret, így a nagyobbik szoba 4 m²-rel növekedett.

E típust elődjéhez hasonlóan csak Megyeri kertváros építésénél használták fel. Egy lakás átlag elkészítésének ára az 1972-es árfolyamon 286 500 forintra rúgott.²⁰⁰ A K-81 utóda az új panelcsaládban a KM-51 és a KM-511-es lettek.

A1 és A2 (alagútszalus)

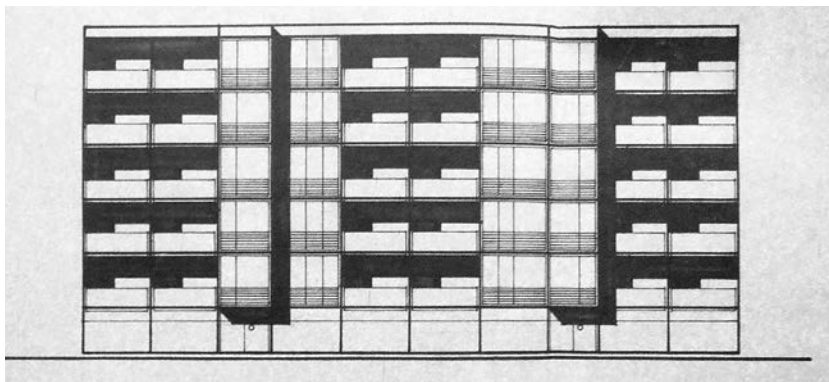
Tervezésük Berendi Péter, Kistelegdi István és Nyári József nevéhez fűződik. A PEVA típus továbbfejlesztett változata. Csak a Siklósi városrész első számú szerkezeti egységében jelent meg. Az eredeti elképzelések szerint jóval nagyobb számban tervezték ilyen típusú épületek kivitelezését, ennek ellenére alig egy tucatot adtak át belőle. Az A-1-es típusból ötemeletes, egyszekciós épületekben három darab kétszobás (54 m² és 50 m²) összkomfortos lakást alakítottak ki. E lakásokban nem kaptak helyet elkülönített étkező helyiségek, azonban a konyha méretét megnövelték. Kamrahelyiséget sem terveztek, csupán egy tároló szekrényt terveztek. Egy kétszekciós épület 1978-as árfolyamon 11 766 000 forintba került volna, vagyis egy meglehetősen költséges technikáról van szó.²⁰¹

4. kép
*A-2-es típusú ház
homlokzata*
(a szerző felvétele)

²⁰⁰ P-1629/5: VI/301 Lakóépületek költségbeceklése 2.

²⁰¹ MNL BML: XXIII. 108. 13027-41/1976.

5. kép

A-1 típusú ház eredeti homlokzati kép
 (Forrás: MNL BML XXIII. 108. 13027-41/1976)

A-2 (alagútszalus)

Berendi Péter, Kisteleghi István és Nyári József tervezték. Az A-2-es típus ötemeletes, egyszekciós épületekben másfélszobás (49 m²), kétszobás (54 m²) és háromszobás (69 m²) összkomfortos lakásokat alakítottak ki. Sarokház jellegének köszönhetően tovább színesítette az első számú szerkezeti egység sokszínűségét.

K3-A5 (kecskeméti) házgyári

Az egyetlen típus, amelynek tervezése nem a Pécsi Tervező Vállalat építészeinek munkáját dicsérte. Tervezése, előállítás és az elemek összeállítása az Állami Építőipari Tervező Vállalat (ÁÉTV), valamint a Bács-Kiskun Megyei Építőipari Vállalat dolgozóihoz köthető. A kecskeméti házgyár által előállított panelek a hagyományos szovjet paneltechnológiával készültek. A legnagyobb különbség a pécsi kialakításhoz képest abban állt, hogy itt már nem csak 2,70-es (és 3,60-as), hanem 4,20 m-es panel elemeket is használni kezdtek, amellyel megnövelték a ház homlokzati oldalának hosszát, ez pedig együtt járt a lakások alapterületének növekedésével.²⁰² A kisebb különbségek között célszerű megemlíteni még azt is, hogy a pécsi panelépületekhez képest a vizesblokkok elhelyezése pont ellentétes volt. Az épületen a kecskeméti megfigyelték az erkélyt is. A Pásztai Károly által tervezett ötemeletes épületben összesen tizenöt összkomfortos lakást hoztak lét-

²⁰² A pécsi panel épületek homlokzati falának hossza 17,1 méter, míg a kecskeméti házgyár termékeinek 19,5 méter.

re. Emeletenként kettő darab két és félszobás (62 m²) és egy darab kétszobás (55 m²) lakást helyeztek el. E típusból 150 lakást húztak fel a Siklósi városrész első szerkezeti egységben, az 1979-es árfolyamon számolva összesen 77 751 374 forintos költségvetéssel.²⁰³ Negatívumnak tekinthető, hogy e házakat Pécsen nem szigetelték és festették megfelelően.

*Típustervek, amelyeknek kivitelezésére nem került sor
MP-55 („magasház”)*

Az MP-55 típusú ház a meg nem valósult tervek közé tartozik. E típusból csak egyet terveztek. Az első szerkezeti egység második szakaszában merült fel az ötlet egy „magasház” építésére, amelyet az OTP finanszírozott volna.²⁰⁴ A ház tervezését Tillai Ernőre bízta, a panelsablonok alapját pedig a D-10-es típus adta volna.²⁰⁵ A 17 emeletes épületben 340 összkomfortos lakás kapott volna helyet, vagyis szintenként összesen 20–20 darab 29 m²-es garzonlakást alakíthattak volna ki.²⁰⁶ Egy lakás elkészítésének átlagos költsége az 1972-es árfolyamon 218 500 forint lett volna.²⁰⁷ A látványtervek tanúsága szerint a felső szinten elegáns presszót képzeltek el, míg a földszinten különböző szolgáltatói intézmények kaptak volna helyet (fodrászat, ékszer- és biszuit, órásműhely, fotózlet). A lakók gyors mozgását az épületen belül négy felvonó biztosította volna. A „magasház” az irreálisan magas kivitelezési költségek miatt nem készülhetett el.

6. kép

MP-55 típusú „magasház” látványterve
(Forrás: Tillai Ernő fényképgyűjteménye; első:
eredeti, második alternatív kialakítás)

²⁰³ V-377/1980: 150 darab kecskeméti házigyári panellakás beruházási program.

²⁰⁴ P-1629/2: Pécs Megyeri kertváros. Részletes rendezési terv, beépítési lap/II. változat/ (Térkép).

²⁰⁵ Az eredeti tervek át dolgozták, amelyből született egy alternatív változat is. (Ld. jobb oldali kép).

²⁰⁶ 4/1259/66/1972: A Pécs, Megyeri kertváros második szakasz beruházási programjának tizedik ütemében épülő 17 lakószintes magas lakóház programszintű jóváhagyási engedélyirata.

²⁰⁷ P-1629/5: VI/301: Lakóépületek költségbeclése 4.

A-3 (alagútszalus)

Alaprajzában megegyezik az A-2-es típussal, azonban eltér kétszekciós elhelyezkedésében. Az 1976-os tervzetben még számos ilyen típusú épület kialakítását irányozták elő, ám röviddel ez után úgy döntött a városvezetés, hogy gazdasági okokból paneltechnológiára cserélik az alagútszalus épületek többségét. Mivel e típussal már nem számoltak a továbbiakban, nem is találkozhatunk vele Kertvárosban.

B-1 (alagútszalus)

A típust Kistelegdi István és Nyári József alkották meg. A tízeleteres, alagútszalus technológiával megálmodott házban emeletenként kettő kétszobás (54 m²) és egy két és félszobás (61 m²) lakás elhelyezését tervezték. A paneltechnológiával készült házakhoz hasonlóan itt is a 3,60–4,50 méteres elemekkel kalkuláltak. A KC-51-es típus megjelenésével azonban – különösen a tízeleteres változatban – már nem lett volna gazdaságos az alagútszalus technológia.

B-2 (Alagútszalus)

A lakások nagysága azonos a B-1-es típussal, azonban a kialakításuk más. Hasonlóan az A-2-es típushoz itt is elképzelték a sarokházas verziót is, amely már nem a belső udvar kialakítása miatt volt alapvető, hanem a beépített formák változatossága miatt.

C3-1/5 és C3-1/10

A típust Erdélyi Zoltán tervezte. Készült ötszintes (C3-1/5) és 11 szintes (C3-1/10) változat is. Minden emeleten három 54 m²-es, valamint kettő kétszobás lakást alakítottak volna ki. A típussal kapcsolatban – belső elrendezése miatt – már 1971 áprilisában aggályok merültek fel. Ezeket a városvezetés egy viszonylag hosszú (kétoldalas) levélben vázolta.²⁰⁸

O4-1/5 és O4-1/10

A típust Erdélyi Zoltán tervezte, az elemekből hatszintes (O4-1/5) és 11 emeletes (O4-1/10) változat is készült volna. Bár az ilyen típusú tervek alapján megálmodott lakóházak paneltechnológiával épültek volna, a tervezők itt eltérő

²⁰⁸ MNL BML XXIII. 108 18015-21/1971.

méretekkel számoltak, mint a korábban tárgyalt tömbök esetében. Helyigényük ebből adódóan jóval nagyobb lett volna az előzőeknél. Egy emeleten összesen nyolc lakást alakítottak volna ki, amelyből négy darab kétszobás (49 m²-es), négy darab pedig két és félszobás (60 m²-es) lett volna. E háztípus középfolysós kialakítású lett volna.

O5-1/5 és O5-1/10

Erdélyi Zoltán tervezte. E típusból kivitelezésre került volna hat- (O5-1/5) és 11 szintes (O5-1/10) változat is. Egy emeleten összesen nyolc lakás kialakítását képelték el, amelyből négy másfél szobás (37 m²-es), míg a maradék négy két és félszobás (55 m²-es) lett volna. A kisebb méretű lakások nem kaptak volna konyhát, csupán egy kisebb főzőfülkét, és különösen rossz megoldás lett volna az, hogy a falak „belógása” miatt a főzőfülke és az előszoba közötti tér leszűkítésre került volna. Ugyanez a megoldás viszont kifejezetten praktikus lehetett volna a nagyobb lakások esetében, amelyek tervezése során talán elsőként fogalmazódott meg komolyabban az a gondolat, hogy a konyhát főzőfülkére és étkezőre válasszák szét.²⁰⁹

F2-5/5

A típust, amelyből kizárólag ötszintes változat készült volna, Erdélyi Zoltán tervezte. A lakások kialakítása az újonnan tervezett panelcsaládok között itt a legváltozatosabb (másfél- és kétszobás lakások: 46,5 m²,²¹⁰ két és félszobás lakások: 51 m²).

III. Generációs panelok

A Pécsi Tervező Vállalat az 1970-es évek elején egy teljesen új panelcsalád fejlesztésébe kezdett. Ennek már azon új elvárásoknak is meg kellett felelnie, amelyeket a beköltözők a lakásokkal szemben támasztottak. A PTV épülettervező csapatának élére ekkor Pálmai István személyében egy olyan mérnök került, aki először szakított a szovjet 60 cm-es egységmodullal, amely miatt idáig kizárólag 3,60 méteres elemeket gyárthattak. Pálmainak köszönhetően az új típusoknál megjelent a 90 cm-es egységmodul.²¹¹ Ez főleg azért jelentett fontos mérföldkövet, mert ez által elterjedhettek a két és fél-, valamint a három és félszobás

²⁰⁹ A títusterveken jól látható, hogy a konyha-elnevezés megmaradt, viszont a helyiség mérete jelentősen lecsökkent.

²¹⁰ A másfél szobás lakáshoz 7 m² nagyságú loggiát terveztek.

²¹¹ Tillai Ernő szíves szóbeli közlése alapján.

lakások. Ezután többek közt 2,70, 3,60, valamint 4,50 méteres elemek gyártásába kezdtek. Az új panelcsalád tagjai ezen felül új belső és külső homlokzati kialakítást kaptak, amelyhez új típusú loggiát is terveztek. A házak kivitelezésének pontos lépései is némiképp módosultak, hiszen a fürdőszobát és a konyhát már a házgyárban összeszerelték. A beruházás helyszínén így már csupán a megfelelő helyre való beillesztésük, valamint a villany- és vízszereléssel járó feladatok maradtak hátra. Ez összességében nem csak felgyorsította, hanem jelentős mértékben egyszerűsítette is a kivitelezés folyamatát. E házak már számos technikai innovációval rendelkeztek (pl. új típusú levegőztető rendszer), amelyek elődeiknél komfortosabbá tették őket.

Az 1980-as évek második felében számos terv és tanulmány látott napvilágot a Pécsi Tervező Vállalat munkatársainak gondozásában, amelyek középpontjában a meglévő paneltípusok külső és belső modernizációja állt. E tervek – amelyeknek többsége napjainkra elkallódott – közül Tillai Ernő 1980-as munkájára térek most ki. A tanulmány szerzője kizárólag a lakóházak homlokzatára fókuszált. Elsődleges céljaul az egysíkúvá és monotonná váló városrészek változatosabbá tételét tűzte ki, így a kertvárosi panelekre különböző aszimmetrikus geometriai díszítő elemeket, változatos színeket képzelt el.²¹² Hasonló megoldásokat tartalmazott egy 1983-ban közzétett tanulmány is, amelyet a Baranya, Tolna, Somogy és Békés megyei Állami Építőipari Vállalatok közösen készítettek el. Az eredeti koncepció szerint a négy építőipari vállalat közösen kezdett volna egy új tervcsalád gyártásába, amelyről azonban alig rendelkezünk konkrét információkkal.²¹³ Az új típusok szakítottak volna az egyhangú homlokzatokkal, továbbá nagyságukon és belső kialakításán is változtattak volna. Az új lakástípusokat három különböző csoportba sorolták. A legkisebb lakást 26 m²-re, a legnagyobbat pedig 106 m²-re tervezték. Itt már a másfélszobás lakásokban is kialakítottak volna étkező helyiséget, a nagyobb otthonokban pedig megduplázták volna a vizesblokkok számát.²¹⁴

A legnagyobb lehetőséget a Rózsadomb, vagyis a hetedik szerkezeti egység kínálhatta volna az új sablonok kipróbálására.²¹⁵ Az új típusokat csupán a Csipke utcában alkalmazták (TM-51 és a TD-51). A gazdasági problémák miatt ezen innovációk már nem terjedhettek el szélesebb körben, az építetők éppen ezért egyre inkább a hagyományos építési technológiával igyekeztek modernizálni. E törekvések eredményeként készülhettek el a Fáy András utcai és az Illyés Gyula úti egyedi házak.

²¹² Erre ld. bővebben: TILLAI 1980.

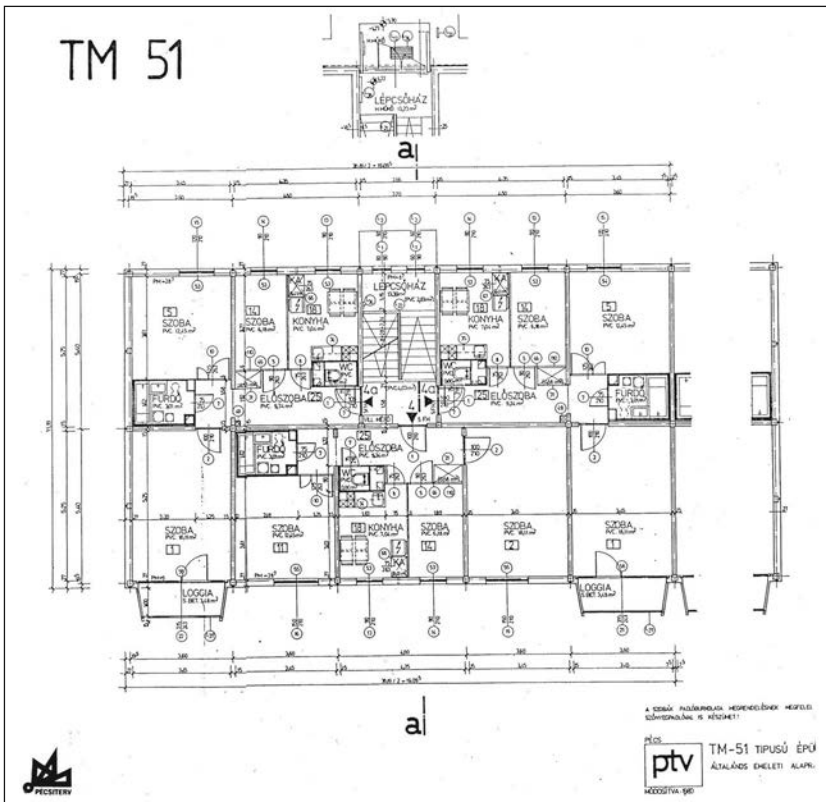
²¹³ PÁLMAI–TILLAI–GETTO 1984.

²¹⁴ Uo.; látványtervek alapján.

²¹⁵ Erre főleg azért kerülhetett volna sor 1986-ban, mert az 1975 óta használt sablonok cseréje már esedékesnek bizonyult.

TM-51

Ötemeletes, háromfogatú, egy-, illetve esetenként kétszekciós épület, amelyben 15 lakást alakítottak ki. Ezekből emeletenként három két és félszobás lakást találunk, 59 m² alapterülettel. A harmadik generációs panelcsalád típustervei között a „legigazságosabb” elrendezésű, hiszen a lakások méretei szinte minden tekintetben azonosan. A lakásokhoz 16 m²-es nappali, egy 12,5 m²-es hálószoba, egy kisméretű 6,5 m²-es szoba, egy 7 m²-es konyha, valamint a korszak új irányelveinek megfelelően elkülönített a fürdőszoba és WC kapcsolódott. Mindhárom lakáshoz egy beépített szekrény tartozott, ami kevésnek mondható, ezzel viszont egy tágas előszobát tudtak kialakítani, ami megkönnyítette a lakáson belüli köz-

7. kép

TM-51 típus általános emeleti alaprajza
(Forrás: SOMOLYÓDY 1991. 5.)

lekedést. A két szélső lakáshoz egy loggia elemet is kapcsoltak. A típus a Siklósi városrész valamennyi szerkezeti egységében fellelhető. Népszerűségét mutatja az is, hogy Pécsen kívül Kaposváron és Szekszárdon a Béri Balogh Ádám utcában is több tucat hasonló házat építettek ugyanezen tervek alapján. Kétszekciós változata 11 200 000 forintért épülhetett fel az 1975-ös árfolyamon.²¹⁶ Később a hetedik számú szerkezeti egységben megvalósult négyszintes változata is.

TM-52 és TM-521

Földszint plusz négyemeletes, háromfogató, egyszekciós épület, amelyben szekciónként tizenöt összkomfortos lakást helyeztek el, emeletenként egy–egy másfél- (40 m²-es), két és fél- (59 m²-es), továbbá három és félszobás (74 m²-es) elosztásban. Szerkezetileg szinte mindenben megegyezett a TM-51-essel, a különbség a szobák eloszlásában állt. A három és félszobás lakást úgy alakították ki, hogy a középső lakásból kiemelték a 12,5 m²-es hálószobát, és az egyik szélső lakáshoz illesztették, ezzel létrehozva egy nagylakást. A megoldás hátránya az volt, hogy ez által két egymásba nyíló szoba jött létre, amit ekkor a tervezők már igyekeztek kerülni. Az épületen csak egyetlen loggia kapott helyet emeletenként, amely viszont már nem a nagylakáshoz, hanem a szélső lakáshoz tartozott. A három és félszobás lakás csupán egy erkélyt kapott.

E típus a Siklósi városrész valamennyi szerkezeti egységében megjelenik. A TM-521-es típussal, amellyel általában közösen alkottak kétszekciós házat, kivitelezésük 1975-ös árfolyamon összesen 11 201 000 forintra rúgott. Ez azt jelenti, hogy egy rendkívül költséges típusról van szó.²¹⁷

TM-53-TM-531

Ezek voltak az új panelcsalád sarokházas változatai. A TM-53 és TM-531-es típusú panelházak kialakításuk alapján teljes egészében azonosak, a különbség csupán eltérő tájolásukból adódik. Az földszint plusz négyemeletes, háromfogató, egyszekciós épületekben 15 lakást alakítottak ki. A 15 lakásból emeletenként egy másfélszobás (40 m²), egy kétszobás (50 m²) és egy háromszobás (68 m²) háromszobás lakást találunk. E típusok is megjelentek a Siklósi városrész valamennyi szerkezeti egységében. Egyszekciós változatukat 4 911 600 forintért építették fel az 1975-ös árfolyamon.²¹⁸

²¹⁶ P-5059/III.: Pécs Siklósi városrész II. szerkezeti egység részletes rendezési terv 195.

²¹⁷ Uo. 195.

²¹⁸ Uo. 189.

TD-51

Földszint plusz négyemeletes, háromfogatú, kétszekciós épület, amelyben szekciónként 15 kétszobás (50 és 52 m² alapterületű) lakást alakítottak ki. E típus esetében négy darab 3,60 méteres elemen kívül csupán egy darab 2,70 méteres elemről állt a homlokzat, míg az oldalelemek továbbra is két darab 4,50 méteres elemről készültek. Az adatokból szembetűnő, hogy az eddigiekhez képes kisebb épületről van szó. Ebből adódik, hogy a belső elrendezése is eltért az eddigiektől. A két szélső lakás nappalijának mérete meghaladta a 20 m²-t (a középső 18 m²), míg a szobák mérete egységesen 12 m² volt. A konyha valamivel kisebb volt, mint a többi típus esetében. A vizesblokkok közvetlenül a konyha mellett kaptak helyet. A homlokzat tekintetében unikálisnak számított volna, hogy a két szélső lakás sülyesztett erkélyt, míg a középső loggiát kapott az eredeti tervekben. A homlokzati kialakítást az 1970-es évek végén újragondolták, a szélső erkélyes ablakokat standard nyílászárókra cserélték, ezáltal pedig 2 m²-rel növelték a nappali méretét.

E típus szintén megjelenik a Siklósi városrész valamennyi szerkezeti egységében. Kétszekciós változatát 9 980 000 forintért építették fel az 1975-ös árfolyamon.²¹⁹

KC-51

Tízemeletes, háromfogatú, kétszekciós épület, amelyben szekciónként 32 lakás található. Ebből tíz másfél (40 m²), 11 kettő (52 m²) és 11 háromszobás (64 m²) lakást alakítottak ki.²²⁰

A TD-51-es épülethez hasonlóan a vizesblokkok itt is a konyha mellett kaptak helyet (kivéve a középső lakást, ahol a gyakorlattal ellentétben egy helyiségben helyezték el a fürdőszobát és a WC-t helyspórolás céljából). A lakások előszobáiba beépített szekrények kerültek, így tovább növelhették a szobák hasznosítható területét. A TM-52-es típussal ellentétben itt a nagyobb lakáshoz kapcsolták a loggiát, és a kétszobás lakás kapta az épületbe sülyesztett erkélyt.

Ez a típus a Siklósi városrész első, második, negyedik és ötödik szerkezeti egységében jelent meg. Népszerűségét mutatja, hogy Szekszárdon, Kaposváron és Békéscsabában is készítettek házakat e terv alapján. Kétszekciós változatát 23 334 000 forintért építették fel az 1975-ös árfolyamon.²²¹

²¹⁹ P-5059/III.: Pécs Siklósi városrész második szerkezeti egységének részletes rendezési terve 191.

²²⁰ P-5056/III.: Siklósi Városrész, 2. tömb beépítési javaslat (terkép melléklet) 1975.

²²¹ P-5059/III.: Pécs Siklósi városrész II. szerkezeti egység részletes rendezési terv 193.

KC-520 és 521

E típus terve szintén Tillai Ernő nevéhez fűződik. Az földszint plusz tízemeletes kétszekciós épület alapjául a KC-51-es két vég szekciós lakásait, valamint a TM-51-es típus középső lakását vették alapul. Egy emeleten egy-egy kétszobás, két és félszobás, illetve három és félszobás összkomfortos lakást alakítottak ki. A típusból mindössze két kétszekciós épületet készítettek el a Siklósi városrész negyedik szerkezeti egységében.

KC-524

Schóber Gyula és Tillai Ernő terveztek e tízemeletes egyszekciós épületet, amelyben 30 lakást alakítottak ki. 1983-ban itt alakítottak ki elsőként kettő plusz két félszobás lakásokat. Az épület a homlokzatát tekintve is teljesen megújult. A tervezők szakítottak a hagyományos ablak-loggia megoldásokkal, amelyek nem csak formavilágukban újultak meg, hanem elrendezésük tekintetében is. A homlokzatra felvitt színek összeállítását is módosult (felülről-lefelé halványult). Itt alkalmazták először az ún. kártyalapos megoldást. Az új épület mind az alkotók, mind pedig a lakók tetszését elnyerte, így a harmadik után a hetedik szerkezeti egységben is készültek ilyen típusú és stílusú épületek.

8. és 9. kép

KC-524 típusú ház homlokzata

(Forrás: Tillai Ernő fényképgyűjteménye)

KM-51-511

Tízemeletes, négyfogatú, kétszekciós épület, amelyben 40 összkomfortos lakást alakítottak ki szekciónként. Ebből emeletenként két-két másfélszobás (40–42 m²) és kétszobás (50 m²).²²² A tervezővállalat mindent megtett annak érdekében, hogy az épület (különösen a másfélszobás lakás) költséghatékony módon készülhessen el. Minden lakáshoz nappalija egységesen 18 m² volt. A kétszobás lakásokhoz emellett egy 12 m²-es hálósobát, a másfélszobáshoz pedig egy 7 m²-es kisebb szobát kapcsoltak. A konyha a nagyobb lakásoknál nem sokban tért el az eddig tárgyaltaktól, a kisebb lakásnál viszont 5,5 m²-re kellett kicsinyíteni. A nagyobb lakásoknál sikerült különválasztani a fürdőszobát a WC-től (a fürdő itt is valamivel kisebb), ám a kisebb lakásoknál egy közös helyiségben találhatóak. A KC-51-es típushoz hasonlóan itt is az előszobába koncentrálták a tárolóként funkcionáló beépített szekrények többségét.

E típust a Megyeri kertvárosban használták először. Mivel a K-81-es épületek sablonjai ekkor már elavultnak számítottak, az ezeket pótló KM-51 és KM-511-es típusok pedig készen álltak, úgy határoztak, hogy a Diana téren is ezeket alkalmazzák. Ezen kívül a Siklói városrész második, negyedik és ötödik egységeiben emeltek ilyen típusú épületeket. Kétszekciós változatuk ára 27 524 700 forintba rúgott az 1975-ös árfolyamon.²²³

Garzonnáz

A garzonnáz koncepciója azért született meg, hogy a fiatal, még első gyermekük megszületése előtt álló pároknak lakást biztosítsanak. Nekik az esetek többségében csupán másfél-kétszobás lakásokra volt szükségük. Az igény az ilyen típusú lakásokra rohamosan

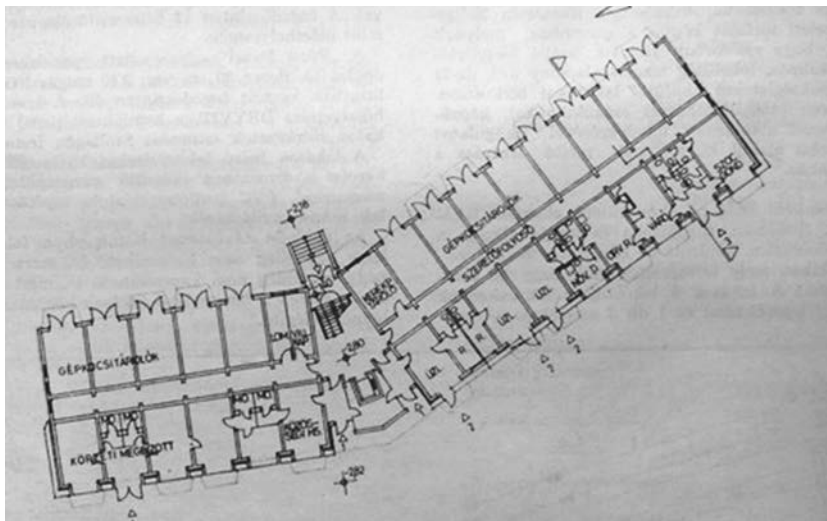

10. kép
Garzonnáz homlokzati képe az 1980-as évekből

(Forrás: Tillai Ernő fényképgyűjteménye)

²²² P-5056/III: Siklói Városrész, 2. tömb beépítési javaslat (térkép melléklet) 1975.

²²³ P-5059/III.: Pécs Siklói városrész II. szerkezeti egység részletes rendezési terv 193.

11. kép

Garzonház földszinti alaprajza(Forrás: Pécs, Siklósi városrész 99 lakásos garzonház. *Műszaki Tervezés.* (1987): 2. 47.)

növekedett, melynek eredményeként hamarosan megkezdődött Kertvárosban a Müller Márta által tervezett garzonlakások kivitelezése. Az egyszobás, összkomfortos lakásokat egységesen 29 m² alapterületűre tervezték.²²⁴ Ebből a típusból a harmadik és az ötödik szerkezeti egységben összesen négy háztömböt adtak át.

Hetedik szerkezeti egység 5. tömb egyedi títüsterv 1–5. jelű épület (TM-52-521 F+2+T és TM-53-531 F+2+T)

Az 1980-as évek végén épült egyedi típus átmenetnek számított a régi panelcsalád és egy új generációs títüsterv kialakítása közt. A hagyományos a kialakításhoz (TM-52-es és TM-53-as alaprajz) társuló innovációt a sátor tető megjelenése szolgáltatta, amellyel a hetedik szerkezeti egységet kívánták változatosabbá tenni. Mindez viszont a tetőtéri lakások alapterületének csökkenéséhez vezetett.²²⁵ (Az új igényeknek megfelelően kettő, illetve kettő és félszobás, hallal ellátott lakások voltak ezek.²²⁶) Ezen épület típust kizárólag a hetedik szerkezeti egységben alkalmazták.

²²⁴ MÜLLER 1986. 10.²²⁵ Az iratpusztulás miatt nem áll rendelkezésre alaprajz, ezáltal a tetőtéri lakások pontos méretét sem tudtam megállapítani.²²⁶ DN 1987. november 3. 9.

171 lakásos ház

A Schóber Gyula által tervezett ház a legkülönlegesebb az egész Kertvárosban.²²⁷ Ez a tömb már nem az alap típustervek alapján készült, mivel a kijelölt területre amúgy is egy egyedi épületet terveztek, ezért a megálmodója jóval szabadabban használhatta fel képzelőerejét. A cél mindenképp az volt, hogy egy olyan típus állítsanak össze, amely jellegzetessége lehet a harmadik számú szerkezeti egységnek és új irányt adhat a formailag igencsak egyhangú építkezéseknek. A százhetvenegy lakásos házban nyolcféle lakástípust alakítottak ki a 45 m²-től egészen a 90 m²-ig. A lakások egy részét a Honvédelmi Minisztérium kapta meg a Bajcsy Zsilinszky laktanyából átengedett területért cserében, de jelentős számú lakást kellett biztosítani a magasház kiürítése miatt, lakás nélkül maradók számára. A lakótömböt nem sikerült teljesen befejezni. Új lökést adott azonban a szociális lakásépítési program, amelynek köszönhetően 2000-ben Vicencz Ottó tervei alapján befejezték az épületet. Érdekesség, hogy az eredeti panelépület mellett ezt a 30 lakást tartalmazó garzonház egységet már hagyományos technológiával építettek, amely egyedivé teszi, mivel panelépület mellé még ezelőtt soha nem próbáltak hagyományos építési technológiával készülő házat építeni Pécsen.

12. kép

171 lakásos ház homlokzata

(Forrás: Pécs, 30 lakásos társasház, Littke utca – <http://www.vicencz.hu/pecs-30-lakasos-garzonhaz-littke-utca/>; utolsó megnyitás: 2015. március 20.)

²²⁷ SCHÓBER 1992. 33.

Csipke utcai 56 lakásos épület (A épület)

A Dél-dunántúli Tervező Vállalat az 1980-as évek vége felé több új típustervet készített, azonban a hagyományos típusoktól sem kívántak megszabadulni. A panelsablonok ugyan már elavultnak számítottak, mégis úgy ítélték meg, hogy a gazdaságosság sokkal fontosabb, mint pl. a homlokzat díszítésének változatossága. Mindezek ellenére több újítás is megfigyelhető ezen épületekben is. Végül úgy tűnt, hogy a Dél-dunántúli Tervező Vállalat mérnöke, Erb Jenő képes a tervek megújítására. Egyrészt új típusú lépcsőházakat alakítottak ki az épületben, másrészt a lakások belső elrendezésén is módosítottak. Megjelennek a kettő plusz két félszobás (76 m²) lakások a megszokott kettő-, két és fél-, illetve háromszobás lakások mellett. A földszinten kizárólag kettő plusz két fél-, illetve háromszobás lakásokat terveztek. Itt kapott helyet egy babakocsi tárolására szolgáló apró helyiség is. Érdekesség még, hogy az étkezőt és a konyhát különválasztották.

Csipke utca B épület

Sok tekintetben hasonlít az „A” jelű épületre, itt azonban a hagyományos építési rendnek megfelelően két TM-51-es épületet illesztettek össze.

Egyedi paneltípus a hetedik szerkezeti egység első ütemében (A–F épületek)

A típust Schóber Gyula és Tillai Ernő tervezte. Az eredeti elképzelések szerint hagyományos tégláépületek hangulatát kívánták visszaidézni az ütem házainak kivitelezése során. Nehezítette a munkát az, hogy a Dél-dunántúli Tervező Vállalat alkalmazásában álló kőművesek száma ne volt elegendő, így nem ragaszkodhattak az eredeti tervekhez. Így végül ismételten a paneltechnológia felé fordultak, mégis igyekeztek a korábbi típusok változatosabbá tételéhez, az elemek monotonijának megszakításához.²²⁸ Az ütem során elsősorban a nagycsaládok számára szerettek volna élhető otthonokat teremteni, vagyis három- és négyszobás, 60–80 m²-es lakások kaptak helyet az épületekben. A típushoz egyedi, új megoldások is társultak. Megújult az erkély, az ablakok kialakítása és a lakások szigetelése.

A hőszigetelést már nem az előre gyártott panel elemekhez illesztették, hanem a vasbeton épületet újra beállványozták, majd kívülről látták el a hőszigetelő réteggel és a festéssel. Ezzel csökkent a beázás veszélye, a fugáknál pedig szintén sokat tudtak javítani a hőveszteségen. Energiatakarékosság szempontjából tehát nagy előrelépésnek számított e típus.²²⁹

²²⁸ Schóber Gyula szóbeli közlése alapján.

²²⁹ Tillai Ernő szóbeli közlése alapján.

13. kép

Egyedi paneltípus a hetedik szerkezeti egység első ütemében A–F épületek homlokzata
(Forrás: Tillai Ernő fotógyűjteménye)

Egyedi épületek (1989–1990)

A rendszerváltás előtti utolsó évben Dél-dunántúli Tervező Vállalat vállalkozói formában, Dél-dunántúli Építő Vállalat (A továbbiakban: BÁZIS–DÉV) néven folytatta tovább tevékenységét. Ennek megfelelően az AP, AT, A-1-A-2-A-3-as és B1-B2-es típusokat is a BÁZIS–DÉV tervezte és kivitelezte. Az új évtized közeledtével a különböző tervező vállalatok – amelyeket ekkor még sikerült egyben tartani – abban reménykedtek, hogy esetleges újításokkal, változatos építészeti megoldásokkal a politikai és gazdasági átalakulás után további megrendeléseket kaphatnak. Azóta természetesen már ismert, hogy többségük az 1990-es évek eleji versenyt sem élte túl. A DTV jogutódja 1995-ig tudott fennmaradni, ekkor azonban az Állami Vagyongyűjtés sikeresen privatizálta a Castor nevű cégcsoportnak.²³⁰

Az építkezések utolsó fázisában készült házak ennek ellenére hűen tükrözik a korszak legfontosabb változtatásait. Kialakításuk és a tervezésük tekintetében azon-

²³⁰ SZOYKA 2001. 298.

nal szembetűnik, hogy nem a tömeges lakásépítés célját, hanem az egyediséget helyezték a középpontba. A panelházak kialakításukban erősen behatároltak voltak a lehetőségek, itt azonban a – elsősorban a technikai innovációk miatt – már érvényesült a tervezői szabadság elve. Szükség is volt e változásokra, hiszen az 1990-es években már nem az államnak vagy az OTP-nek építettek. A jövőbeli lakók igény szintje is jóval magasabbak lett, vagyis kizárólag azok a vállalatok maradtak talpon, amelyek a modern technika innovációit vették alapul a kivitelezés során.

AP

A tervezés a BÁZIS–DÉV nevéhez köthető 1989-ben. Az IMS technológiával épült ház földszint plusz háromemeletes. Az épület alsó szintjein két és félszobás (68 m²), illetve kettő plusz két félszobás (85 m²) étkezős lakásokat, míg a tetőtérben két és félszobás (65 m² és 67 m²) lakásokat alakítottak ki. Számos olyan érdekesség figyelhető meg az épületben, amelyek újdonságot jelentenek az eddig bemutatott panelépítkezéshez képest. Ilyen például a nagyméretű erkély (6 m²), a WC-ben kialakított plusz mosdókagyló vagy a konyhától teljesen elválasztott étkező. Kevésbé számított előnyös megoldásnak, hogy a lakásban minden szoba az étkezőből nyílt.

E típusból mindössze négy épült fel a hetedik szerkezeti egységben 1989–1990 folyamán az Illyés Gyula úton.

AT

Az AP-hez hasonlóan ezt a típust is a BÁZIS–DÉV tervezte, és a kivitelezést is ők végezték. Az ugyancsak IMS technológiával készült földszint plusz háromemeletes ház alsó szintjein négy lakást, míg a tetőtérben – az AP típustól eltérően – hármat alakítottak ki. Az alaprajzi hasonlóságok miatt itt is két és félszobás (68 m²), étkezővel ellátott, valamint két kettő plusz két félszobás, szintén étkezővel ellátott (83 m²) lakásokat, terveztek. A tetőtérben kettő másfélszobás, továbbá étkezővel ellátott (46 m²), valamint ugyancsak másfélszobás – étkező nélküli – (60 m²) lakást alakítottak ki. E típusból csak kettő készült el a hetedik számú szerkezeti egységben az Illyés Gyula úton.

A1-A2-A3 (7/10 A ütem)

Az épületet Brázay János és Erb Jenő tervezték 1989-ben. A hagyományos (tégla) technológiával készült házban vegyesen található egyszobás, kétszobás, két és félszobás, továbbá kettő plusz két félszobás lakás, melyek alapterülete 34,9 m² és 99 m² között változik. A tetőterekben kialakított lakások egy-, másfél-, valamint kétszobások, illetve találkozunk még itt egy plusz két félszobás lakással is. Alapterületük 46 és 83 m² között van. A BÁZIS–DÉV e háztömbjeit már a

piacra szánta a B1-B2-es tömbökkel együtt. Ezek értékesítése viszonylag gyorsan sikerült, a lakások tehát népszerűek voltak, hiszen a korábban bemutatott tömböknél modernebb technikával, illetve innovatív tervek alapján készültek. Mindegyik típusból csak egy-egy készült el, amelyeket a hetedik szerkezeti egység legdélebbi részén, a Fáy utcában kiviteleztek.

B1-B2 (7/10 B ütem)

A BÁZIS-DÉV két mérnöke, Kistelegdi István és Vicencz Ottó által tervezett hagyományos, vagyis téglalapítségű lakótömb, amelyben – a két blokkban összesen – 48 lakást adtak át. A két típus méreteit tekintve azonos, csupán tájolásukban érhető tetten némi különbség. Egy emeleten épületenként négy lakást alakítottak ki. E lakások egymástól eltérő méretűek és alaprajzúak, találunk itt egyszobás lakást, másfélszobásat étkezőhellyel, valamint egy plusz két fél-szobás lakást is.

A rendszerváltás után tervezett háztömbök típusai: 80 lakásos garzonház

Schóber Gyula tervezte 1999-ben. Ahogy erre a korábbi fejezetekben már több alkalommal utaltam, a lakótömbök a fiatal, első gyermekük megszületése előtt álló pároknak szolgáltak otthonként, e funkciójuk pedig a rendszerváltás után sem változott. Az összesen 80 db 26 m²-es garzonlakások alapterületüket tekintve máig a legkisebbek Kertvárosban. A méretükkel kapcsolatban számos kritika megfogalmazódott, amelyek azon kérdést vetették fel, hogy érdemes-e egyáltalán ekkora alapterületű lakások építésébe fogni? A beruházás költsége egyébként 360 millió forintot tett ki.

120 lakásos szociális lakóház

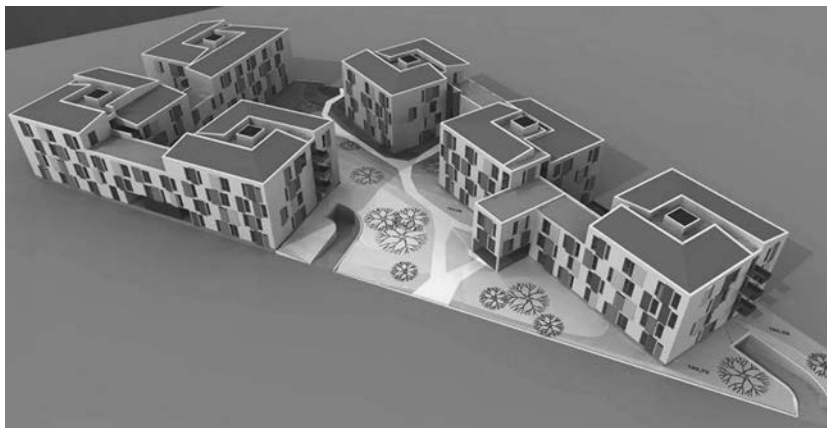
A Pelényi Margit által tervezett épületet (2001) végül 2003 májusában adták át. A három szekcióból álló beruházás során végig azt tartották szem előtt, hogy egyszerű és gazdaságos megoldásokat válasszanak, továbbá elkerüljék a sivárság és a jellegtelenység érzetét.²³¹ Az innovatív megközelítés és módszerek ellenére megfogalmazódott a kritika, mely szerint a lakások – bár rendkívül modernnek – túlságosan szűkösek egy-egy család számára. A tervező sem volt maradéktalanul elégedett a lakások felhasználásával és elosztásával kapcsolatban. Összesen 120 30 és 40 m²-es lakás kivitelezésére került sor a két épületben. Pelényi Margit a „családok elhelyezését a fogatolt elrendezésű épület 40 négyzetméteres lakásaiba képzelte, ráadá-

²³¹ 120 szociális bérlakás Pécsen. (<http://epiteszforum.hu/120-szocialis-berlakas-pecsett-a-kertvarosban>; utolsó megnyitás: 2015. március 20.)

szul többször hangsúlyozta, hogy érdemes lenne az alapvető beépített bútorokkal együtt átadni a lakásokat.”²³² Emellett azt is kifogásolta, hogy „az építészeti kiírásban, sőt, a nyertes pályázókkal való egyeztetés során sem került elő olyan szociológiai tanulmány, felmérés vagy vízió, amely valamit sejtetett volna abból, kik számára építkezik a város. Így tehát minden egyes tervező saját empatikus képességére, na és persze fantáziájára maradt annak eldöntésében, hogy a megkívánt méretű lakások beosztásának kalkulálásakor milyen értékeket helyezzen előtérbe.”²³³

Az „5-ös ütem” – 116 lakásos szociális bérház

Az épületet Ráth Miklós tervezte 2003-ban. A kivitelezésére 2004–2005 folyamán került sor, a bérházat végül 2005-ben adták át. Az építés szakma is kíváncsian várta, hogy a korábbi évek során átadott lakóházakhoz képest előrelépést hozhat-e az új bérház. A közvélemény végül minden tekintetben pozitívként értékelte a beruházást. Ráth a következőképp nyilatkozott alkotásáról: „Az épület rendeltetéséből adódóan puritán kialakítású, az elsődleges szempont a célszerűség és a gazdaságosság volt. [...] Az épületegyüttes, a szabályozási terv iránymutatása alapján, tömegével nyugati oldalán egy térfalat, északi oldalán egy utca vonalat alakít ki, tömegét hat egységre osztottuk, melyből három-há-

14. kép

116 lakásos szociális bérház átnézeti rajz

(Forrás: Szociális bérlakások tervezése. Pécs, déli városnegyed, ötös tömb – <http://epiteszforum.hu/galeria/socialis-berlakasok-tervezese-pecs-deli-varosnegyed-5-os-tomb6/5431>; utolsó megnyitás: 2015. március 20.)

²³² SOMOGYI 2004. 5.

²³³ Uo. 5.

rom összekapcsolva alakítja ki a megkívánt beépítési vonalat. [...] A terep lejtése miatt mindkét lakóegység szinteltolással készült, ebből adódóan részlegesen alapincézettek. [...] Az első és második emeleti szinten 36 lakást alakítottunk ki. [A harmadik emeleten – S. B.] az építménymagasság előírásainak betartása végett, és a lépcsőzött tömeg miatt 25 lakás kialakítására nyílt lehetőség. [...] A lépcsőház a függőlegesen végigfutó tágas orsótér által bevilágított, a lehetőségekhez képest tágas. Szintenként a lépcsőházzal általában két darab kisebb és három darab nagyobb lakás nyílik. Kétfajta lakástípusból áll össze az épület. Egy plusz félszobás (45,47 m²), illetve egy plusz két félszobás (54,68 m²) lakásokból, melyek külön WC-vel, fürdőszobával és konyhával rendelkeznek. 12 lakáshoz erkély is kapcsolódik.”²³⁴

Fellbach lakópark

A Magnum lakótelephez hasonlóan a Fellbach lakóparkot is a Magnum Hungária Lakásépítő Kft. megbízásából építették. A kivitelező a Pentz Kft. volt, amely vállalta, hogy a négy ütemre tervezett 600 lakásos épületkomplexumot 2008-ra befejezi. Az első ütem (A) 2006 nyarára, a második (B) 2006 novemberére, a harmadik (C) 2007 augusztusára, míg az utolsó (D) 2008 októberére készült el. A vásárlói igényeknek megfelelően az egyszobástól a három és félszobásig, az erkélyestől a tetőteraszosig sokféle lakást alakítottak ki, hiszen így kívántak teljes piaci lefedettséget biztosítani.²³⁵ A 2008-as világgazdasági recesszió hatása azonban az építőipart is rendkívül érzékenyen érintette, a lakások felét pedig a mai napig nem sikerült értékesíteni.

15. kép
A Fellbach lakópark (2013)
(a szerző felvétele)

²³⁴ ORTUTAY 2004. 7-9.

²³⁵ Ingatlanok – Fellbach lakópark. (<http://www.pentz.hu/ingatlanok/projektek/1/1/>; utolsó megnyitás: 2013. március 3.)

XI. Pécs–Kertváros demográfiai és lakásállomány-változásai

Pécs lakossága az 1970-es évek közepén – amint ezt a korábbi fejezetekben már említettem – 150 249 fő volt, s növekedés töretlenül folytatódott a következő évek során is. 1980-ra a lakosság 168 715 főre gyarapodott, amely összességében 13%-os emelkedést jelentett.²³⁶ Az 1980-as népszámlálási adatok már a különböző városrészek lakosságszámát is vizsgálták. Ebben azt láthatjuk, hogy Lvov–Kertváros lakossága nyolc év alatt elérte a 22 713 főt. Az új lakók 80%-a 39 évnél fiatalabb volt,²³⁷ melynek eredményeként a vizsgált időszakban Kertváros vált a legfiatalabb városrészé.

A lakáshelyzet tekintetében teljes mértékben eltért az új városrész az eddig épült lakótelepektől. Összesen 7105 lakás készült el 1980-ig (20 garzonlakás, 4790 kétszobás- és 2295 három- vagy annál több szobás). Újmecekalján 1955 és 1973 között 744 garzonlakás, 5852 kétszobás- és 770 három vagy annál több szobás lakás került átadásra.²³⁸ Ezen adatból is világosan látható, hogy már nem a kislakásokat, hanem a nagyobbakat preferálták, gondolva a több gyermeket vállaló családok kényelmes elhelyezésére.

Pécs lakossága 1987-ben érte el a csúcst, a baranyai megyeszékhelyen élők száma ekkor 181 356 fő volt. 1990-re a lakosság szám 170 023-ra apadt, amely egyértelmű és jelentős csökkenést mutatott. Ezt követően még egy nagyon csekély mértékű fellendülés mutatkozott 1990 és 1993 között, hiszen ekkor Pécs lakossága meghaladta a 172 000 főt. A 2000-es évek kezdetére a pécsiek száma 157 332 főre csökkent.²³⁹ A 21. század első évtizede sem hozott erőteljes növekedést, a város lakosságának számára sokkal inkább a stagnálás jellemző, hiszen 2011-ben csupán 400 fővel éltek többen a településen, mint 10 évvel korábban.²⁴⁰

²³⁶ NÉPSZÁMLÁLÁS 1980a. 13.

²³⁷ NÉPSZÁMLÁLÁS 1980b. 370.

²³⁸ Erre I. az 5. táblázatot; NÉPSZÁMLÁLÁS 1980b. 460.

²³⁹ Erre I. a 6. és 7. táblázatot.

²⁴⁰ KSH BARANYA 2011. 41.

19. táblázat
Pécs lakossága között (1949–2012)

Év	A népesség száma (fő)		Az előző népszámlálás (%)	
	a mindenkori	az 1980. évi	a mindenkori	1980. évi
	államigazgatási beosztás szerint			
1949	78 199	89 025	107,1	99,8
1960	120 451	121 277	146,6	129,7
1970	149 253	150 249	123,9	123,9
1980	168 715	168 715	113,0	112,9
1988	181 356	181 356	107,5	107,5
1990	170 023	170 023	93,8	93,8
2001	157 332	157 332	92,5	92,5
2010	157 680	157 680	100,2	100,2

Forrás: KSH, Baranya megye statisztikai évkönyve 1950–2011.

20. táblázat
Pécs város lakásállományára vonatkozó adatok (1980)

Pécs város összesen	Hírd	Vasas	Déli város-rész	Keleti város-rész	Nyugati város-rész	Köz-ponti városész	Területi egység		
							összesen (db)	Szobák száma	Lakás
53 894	475	1 625	9 597	9 748	10 563	21 886	összesen (db)	Lakás	
11 630	44	469	464	3 055	1 468	6 130	1		
28 722	143	731	5 820	4 341	7 175	10 512	2		
13 542	288	425	3 313	2 352	1 920	5 244	3 vagy több		
21,6	9,3	28,9	4,8	31,4	13,9	28,0	szobás lakások	1	
53,3	30,1	45,0	60,7	44,5	67,9	48,0	aránya (%)		
25,1	60,6	26,1	34,5	24,1	18,2	24,0	2 3 vagy több		
27 000	220	1 341	1 147	7 020	3 913	13 359	épült lakások	1960 előtt	
12 217	93	174	965	1 856	5 330	3 799	között	1960–1969	
14 677	162	110	7 485	872	1 320	4 728		1970–1979	

Forrás: Pécs és a városkörnyéki településcsoport általános rendezési terve. Városfejlesztési koncepció, Dél-dunántúli Tervező Vállalat, 1982. 267.

2. diagram

Pécs lakosságának alakulása (1990–2011)

21. táblázat

Pécs lakosságának alakulása (1990–2011)

Év	Lakosságszám (fő)	Év	Lakosságszám (fő)
1990	170 023	2001	159 764
1991	170 542	2002	159 990
1992	171 562	2003	158 942
1993	172 177	2004	156 567
1994	163 367	2005	156 358
1995	162 216	2006	156 116
1996	161 018	2007	156 649
1997	159 950	2008	156 664
1998	158 607	2009	156 974
1999	158 027	2010	157 680
2000	157 332	2011	157 721

Forrás: KSH, Baranya megye statisztikai évkönyve 1990–2012.

A lakásállomány tekintetében is hasonló folyamatok zajlottak le. 1969 és 1987 között átlagosan 1600 lakást adtak át évente,²⁴¹ amelyek tekintélyes részét egészen 1981-ig az állam építette. Az országot sújtó gazdasági és pénzügyi recesszió következtében az állam 1980-as évek közepétől fokozatosan kiszállt a beruházásokból, nagyobb teret engedve az OTP-nek, amely eleinte a lakosság számára kínált kedvező hitelkonstrukciókat.²⁴² Az OTP azonban rövid időn belül már képtelen volt arra, hogy a kamatokat mesterségesen alacsonyan tartsa, így a lakások iránti kereslet is fokozatosan csökkent. A legszemléletesebb példa erre Árpádvaros. Összességében pedig megállapítható, hogy a város lakosságának több mint 50%-a még ma is valamely 1950-es évek óta felépült lakótelepen él.²⁴³

22. táblázat

Lakások építettői Pécssett (1969–1990)

Év	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Épített lakások száma	1 491	1 416	851	1 632	1 247	1 093	1 358	1 371	2 004	1 783	1 754
Állami szektor	1 284	1 218	599	1 402	940	523	688	579	1 502	1 306	1 292
Privát szektor	207	198	252	230	307	570	670	792	502	477	462

Év	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Épített lakások száma	1 825	1 567	1 600	1 346	1 668	1 514	1 813	1 275	1 108	699	526
Állami szektor	1 199	868	767	460	486	442	488	52	88	13	80
Privát szektor	626	699	833	866	1 182	1 072	1 325	1 223	1 020	686	446

Forrás: Baranya Megyei Statisztikai évkönyv 1969–1990 (lakáshelyzet a megyeszékhelyen).

²⁴¹ L. a 22. táblázatot.

²⁴² L. a 4. diagramot.

²⁴³ L. a 9. táblázatot.

3. diagram

Állami és privát lakásépítések száma Pécssett (1969–1990)

A lakásépítési beruházások ezt követően szinte teljesen megtorpantak, az 1990-es évek kezdetétől többnyire családi házakat, villákat, áruházakat és bevásárlóközpontokat építettek. A magas kockázati tényezőket bekalkulálva csupán a 2000-es évek második felében kezdtek kisebb lakótelepek kivitelezésébe.

A 2001-es népszámlálás során az 1980-ashoz hasonlóan részletes kimutatást készítettek a város és az egyes lakótelepek lakosságának összetételéről. Míg a korábbi időpontban Kertváros lakossága csak megközelítette Uránvárosét, addig 2001-ben már közel háromszor annyian éltek a legfiatalabb városrészben, mint az egykor legmodernebb kerületnek tartott Újmecekalján.²⁴⁴ Ezen adat nem is lehet meglepő, hiszen az uránvárosi építkezések 1973-ban már véget értek, míg a kertvárosi munkálatok csak 1990-ben fejeződtek be. Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy Pécs lakosságának mintegy harmada lakik a tárgyalt városrészben. Mindemellett továbbra is Kertváros népessége számít a legfiatalabbnak a városban épült nagyobb lakótelepek között.²⁴⁵

Pécs–Kertváros minden bizonnyal az ország legnagyobb és legnépesebb lakótelepei közé tartozik. Egedy Tamás vizsgálatai szerint a görcső alá vett városrészen terül el hazánk harmadik legnagyobb lakótelepe, ahol összesen 15 866 lakás épült.²⁴⁶ Véleményem szerint azonban ez az adat nem pontos, amit saját kutatásom mellett a Központi Statisztikai Hivatal által közölt statisztika is alátámaszt.²⁴⁷ Amennyiben viszont Egedy többi számítása pontos, és a kertvárosi építkezéseket egyetlen komplex beruházásként értékeljük 1972 és 1990 között, akkor minden kétséget kizáróan e városrész Magyarország legnagyobb lakótelepe.

²⁴⁴ KSH BARANYA 2003. 45.

²⁴⁵ Uo. 49.

²⁴⁶ L. a 24. táblázatot.

²⁴⁷ L. a 25. és 26. táblázatotokat.

23. táblázat

Pécs legfontosabb demográfiai mutatói városrészenként (2001)

	Városrész	Összesen (fő)	Városrész népességének aránya az össz- népességben belül	Korcsoport arány (%)		100 gyermekko- rúra jutó idősko- rú (%)
				0-14	65-X	
I.	Belső városrészek	36 184	22,43	12,3	20,8	171,75
II.	Mecsekoldal	31 421	19,47	14,2	14,0	107,64
III.	Meszési terület	13 817	8,56	16,3	15,9	101,33
IV.	Pécs- Dél	6 474	4,01	15,4	12,7	104,6
V.	Kertváros	53 188	32,92	16,1	10,3	80,2
VI.	Csatolt falvak	6 070	3,76	16,8	14,3	85
VII.	Uránvárosi terület	14 077	8,72	11,7	23,1	182,5
VIII.	Nyugati kereske- delmi övezet	124	0,08	16,1	10,5	65
Pécs összesen		161 355	100	14,5	15,2	112,75

Forrás: Pécs Megyei Jogú Város Hosszú- és Középtávú Stratégiája. (<http://logoweb.pecs.hu/download/tajekoztatok/strategia071126/strat02.pdf>; utolsó megnyitás: 2015. március 20.)

24. táblázat

A használatban lévő lakások száma építési év szerint (Lakótelepek)

Funkció, városrész	1945 előtt	1945– 1959	1960– 1969	1970– 1979	1980– 1989	1990– 2001	Össze- sen
Árpádváros	-	-	-	-	568	2	570
Málom	48	6	36	25	2 710	351	3 176
Megyer	1	5	29	7 066	7 243	167	14 511
Meszési lakótelep	36	1 438	320	2	11	5	1 814
Rókusdomb	106	16	252	757	155	39	1 325
Siklósi külváros	373	359	634	535	24	28	1 953
Szigeti külváros	1 093	387	1 263	2 360	170	124	5 397
Uránváros	-	1 942	3 632	630	27	27	6 258
összesen	1 659	4 153	6 166	11 375	10 908	743	35 004
Kertváros összesen	49	11	65	7091	10 521	520	18 257

Forrás: KSH, Baranya Megyei Igazgatósága: A nagyvárosok belső tagozódása. Pécs. KSH Baranya Megyei Igazgatósága, Pécs, 2003. 83.

25. táblázat

Kertváros nagyobb részeire épített lakásszám (1972–1990)

Településrész	Lakásszám (db)
Megyeri kertváros	4 190
Siklósi városrész	10 233
Málom	2 565
Árpádváros	570
Összesen	17 588

Ahogy erre a korábbiakban már utaltam, a lakásnagyságok tekintetében is számottevő változás állt be az 1980-as évek végére. Az új típuscsalád megjelenésével jelentősen nőtt a kettős és félszobás, illetve a három- és annál több szobás lakások aránya (24,7%-ról 40,6%-ra). Ezzel szemben a másfél- és kétszobás lakások aránya csökkenést mutat Kertvárosban (75,3%-ról 57,5%-ra). Az egyszobás lakások szinte teljesen eltűntek a városrészből, hiszen a garzonházon kívül egyik típus-terv sem tartalmazott ilyen alaprajzokat.

Összegezve, míg eredetileg a másfél- és kétszobás lakások aránya volt a legmagasabb a lakótelepen (61,7%), a beruházások fellendülésének eredményeként jelentős elmozdulás következett be a nagyobb alapterületű lakások javára (36,8%).²⁴⁸

26. táblázat

A Kertvárosba épített lakások száma és aránya szobaszám szerint

	1 szobás	1,5 szobás	2 szobás	1,5–2 szobás	2,5 szobás	3 vagy annál több szobás	2,5 és 3 vagy annál több szobás
Második generációs háztípusok (db)	-	995	2 160	3 155	550	485	1 035
Második generációs háztípusok (arány, %)	-	23,7	51,6	75,3	13,1	11,6	24,7
Harmadik és negyedik generációs háztípusok (db)	260	2 848	4 831	7 682	3 978	1 448	5 426
Harmadik és negyedik generációs háztípusok (arány, %)	1,9	21,3	36,2	57,5	29,8	10,8	40,6
Összesen (db)	260	3 843	6 994	10 837	4528	1 933	6 461
Összesen (arány, %)	1,5	21,9	39,8	61,7	25,8	11,0	36,8

²⁴⁸ Vagyis a lakások nagyságának aránya differenciálódott. Erre ld. a 27. sz. táblázat adatait.

Az új típuscsalád nem csak a lakásnagyságokban hozott változást, hanem a szintarányok tekintetében is. Megyeri kertvárosban a felépült tömbök 35,6%-a közepesen magas, földszint plusz tízemeletes épületben kapott helyet.²⁴⁹ Ezen érték nem változott számottevően a továbbiakban sem, amely főleg annak tudható be, hogy a hetedik szerkezeti egységben korlátozták, a hatodikban pedig tiltották az ötszintesnél magasabb lakóépületek kivitelezését. Árpádvárosban ilyenek már a tervekben sem szerepeltek.

27. táblázat

Kertvárosi lakótelepre épített épületek aránya magasság szerint (%)

Típus	2–5 szint (%)	11 szint (%)
Második generációs panelcsalád	64,4	35,6
Harmadik generációs panelcsalád	63	37

Ehhez szorosan kapcsolódva merülhet fel az a kérdés is, hogy milyen arányban alkalmaztak hagyományos-, IMS-, alagútzsalus-, illetőleg paneltechnológiát a lakótelep építése során? A hagyományos, valamint az IMS technológiával készített épületek aránya alig közelíti meg a 0,5%-ot. Az alagútzsalus blokkok aránya ennél magasabb, összesen 5,5%. Ez azt jelenti, hogy a környék épületeinek túlnyomó többsége (93,5%-a) a paneltechnológia alkalmazásával került kivitelezésre.

²⁴⁹ L. a 27. táblázatot.

XII. Az építkezések

Munkám jelen egységében az építkezés körülményeit igyekszem szemléltetni összesen nyolc újságcikk segítségével, amelyek a *Dunántúli Napló* hasábjain jelentek meg. A lap újságírói (többek között Hársfai István) rendszeresen beszámoltak a kivitelezés állapotáról, valamint az egyes munkafázisokról. A szocialista értékrendet tükrözve szinte minden írásban helyet kapott az építőmunkások méltatása is, akik – amint az alábbi cikkek is illusztrálják – gyakran igen nehéz feladatokkal szembesültek.

A napilap zsurnalisztái már röviddel a kivitelezési munkák megkezdése után pontos tájékoztatással szolgáltak az építkezés legfontosabb mozzanatairól:

„1972. január 19-én reggel 130 ember állt munkába – adja a tájékoztatót Jakab József építésvezető.

– Hány fokot mértek szerdán reggel?

– Mínusz ötöt. Csípős volt, de a munkának megállni nem szabad. [...]

A beépítési területről nagyszerű rálátás kínálkozik a Mecsek hegység körvonalai által keretezett igen gazdag város sziluettre. Ezt az esztétikai élményt tegnap délután eltakarta előlünk a ködös, párás, füsttel teli levegő.”²⁵⁰

A fellelhető dokumentumokból nehéz megállapítani, hogy pontosan hány építőmunkás dolgozhatott a területen. Erre tehát csupán az építész szakfolyóiratok és a témakörrel kapcsolatban publikált rövidebb tanulmányok által közölt számadatok alapján tudunk következtetni. A munkások létszáma a beruházások csúcsideszakában (1976–1985) 700–1000 főre tehető.

„Egy esztendeje [1972-ben – S. B.] egy építésvezetőség dolgozott itt 130 emberrel, most már öt építésvezetőségnak – mintegy 700 embernek – ad munkát a Kertváros.”²⁵¹

A harmadik cikk 1973 őszén látott napvilágot, s egy brigád életébe enged bepillantást. A hangulatjelentést a *Dunántúli Napló* előfizetői egy rendkívül tapasztalt csoportvezető tolmácsolásában olvashatták:

²⁵⁰ DN 1972. január 20. 1.

²⁵¹ DN 1973. január 14. 3.

„Huszonhárom évvel ezelőtt az akkori Dunapentelet építettük [...], amikor [később – S. B.] Pécssett kimentünk a reptérre, nagyon nehezen hittük, hogy itt egyszer harmincezer ember fog lakni. Ekkor már a Baranya Megyei Építőipari Vállalatnál dolgoztam [...] ennek is tizennyolc éve. [...] Valahogy a szívemhez nőtt az Uránváros. [...] Valószínűleg így lesz majd Kertvárossal is.

Amikor idekerültünk – csúnya esős idő volt – egy nagy sártenger fogadta a brigádot. Itt is a kezdet nehézségei, veszekedés az öltözőkért, anyagért, aztán csak helyrejöttek a dolgok. A brigádban jelenleg 17 segédmunkás és 21 kőműves dolgozik, az utóbbiak közül tizenketten fiatal, nemrég végzett szakmunkások. A segédmunkásoknak pedig a kilencven százaléka cigány. Aki kezdetben kételkedett most az is elismeréssel nézi őket.

Hát az építőipar nem éppen leánynevelő intézet. Sokan csak a keményebb szót értik meg. De végül az a fontos, hogy értsék. A másik, amit soha nem szabad elfelejteni, hogy nem mindenkinek áll egyformán jól a kezében ugyanaz a szerszám. Kinek a lapát, kinek a talicska, másnak a vakolókanál, és így tovább. Arra kell beosztani a kőművest és a segédmunkást, amivel szívesebben dolgozik. [...] Előfordult – nem is egyszer, hogy valaki itt igyekezett kímélni magát, aztán munka után maszek építkezéseken dolgozott.

Az apró gondok, percnyi viták töltik meg a napi nyolc órát, közben falak emelkednek, házak épülnek. Aztán új munkaterület következik.²⁵²

A negyedik cikk néhány évvel később, 1976-ban jelent meg, az éjszakai műszak dolgozóinak munkarendjét szemlélteti:

„Az utolsó 39-es fordul, szinte meg sem áll a Lvov–kertvárosi végállomáson, siet vissza a Kossuth térre. Éjfél elmúlt, de nem csendes a környék, munkagépek zúgnak, szétvágott kátrányos hordóban lobog a lélekmelegítő tűz. Jelenleg ez még Kertváros legszéle, épülnek az új lakóházak éjjel is.

A kanyarban sorakoznak a dömperek, itt egy exkavátor harap a sáros talajba, mellette állnak a szintezők, kezükben fakerettel – iker tízesek épülnek, három darab – mondja Hóbor István, a Hóbor-brigád vezetőjének bátyja.

– A brigádoknak készítjük elő a terepet, hogy majd kialakíthassák a pince-tömböket, jöhessen a cölöpverőgép.

Fázósan toppant, míg elmagyarázza, hogy most csak ketten vannak a brigádból, a többiek nappalosok. Rajtuk kívül még hat kubikos, meg öt dömpervezető.

– Mennyi a norma?

– Erőgépé 150–200 köbméter, a dömpereknek egyenként hússzor kell fordulniuk. Persze nem nyolc órában, hanem este héttől reggel hatig dolgozunk.

²⁵² DN 1973. október 28. 3.

Körénk gyűlnek a többiek is, megnyugtattak, hogy most még nincs is olyan hideg. S ha hideg van? A szabadtéri tűz munka közben nemigen melegít, kell a pufajka, alá két kabát, meleg alsó. A munkaszervezés csak úgy oldható meg, ha a nappali munkát éjszaka készítik elő. [...]

Szűcs Lajos gépkezelő négy éve dolgozik a Baranya Megyei Építőipari Vállalatnál. Hogy milyen előnyöket tudna felsorolni?

– Itt van a szabad szombat, meg aki ledolgozta az évi keretét, csúsztathat. És az is szép dolog – teszi hozzá –, hogy amit egy éjszaka elvégeznek, az száz ember munkája, ha lapáttal esnek neki a földnek.

– Mennyi a jövedelme?

– Az átlag háromezer, de van, akinek bejön a hat és fél ezer is.

Sokan évtizedek óta dolgoznak itt. Panaszkodnak, elégedetlenkednek, de föl sem merül bennük a távozás gondolata. Maguknak is keresik az okokat. Dolgozni másutt is kell, jó a szabad hétvége, a kedvezményes lakáslehetőség, bár – mondja egyikük – ez másutt is meglenne. Meg itt vannak a haverok, és [...] végül előkerül az is, amiről eddig hallgattak: szeretik ezt a munkát.

– Látja ott azokat a házakat? – mutat Kovács Mihály néhány nagyon újnak, nagyon szépnek látszó épületre. – Azon a helyen tavaly még csak ökörfarkkóró virágzott. Most meg állnak a házak, és mi csináltuk őket!²⁵³

A következő cikk egy szövetkezeti lakásépítkezésbe nyújt betekintést:

„Egyszerű halandó számára örült meleg van. Nem is a nap sugaraival van a baj, hanem evvel a fülledtséggel: a munkások kék vászonnadrágja az izzadságtól a combra csavarodik, csupasz hátukon a porszemek sorakoznak. Kertváros leendő házát zsaluzzák az Építőipari Szövetkezet dolgozói. Vasárnap délelőtt, tíz óra.

– Nálunk a vasárnap, hétköznapi egyre megy – jegyzi meg Hargitai László művezető. Az emberek hat napot dolgoznak, hármat pihennek.

Így aztán havonként egy vasárnapjuk van. S mit szól ehhez a feleség, a család?

– Megszokták – mondja Tolnai Ferenc. – Nyugodtabban telik az ő vasárnapjuk is...

Boldogasszonyfáról jár be, s mint mondja, szereti ezt a munkabeosztást. A három nap egyvégben jól jön, hisz van elég munka a háztájiban is.

Varga József szintén boldogasszonyfai.

– A pénz vasárnap sem több, így aztán egyszerű munkanap ez is. Teljesítményben vagyunk, s ezért az a jó, ha kevés az állás. Nekünk is, a szövetkezetnek is.

A munkásbusz árnyékában áll, nem messze tőle szánalmasan csordogál az „építők kútja” – egy utcai csap. Ketten mossák az arcukat, az egyikük megjegyzi:

²⁵³ DN 1976. november 25. 2.

„Micsoda tömeg lehet Harkányban!” Aztán indulnak vissza a betonozáshoz.”²⁵⁴

A következő hangulatjelentés 1977 novemberében készült, s a munkálatok befejező fázisát tárja az olvasók elé:

„Fehér szekrények, üvegezett műanyag ajtók „utaznak” felfelé a tízemeletes falán. Emberek lapátolnak, sepernek, fúrnak és hegesztenek, festenek, szerelnek mindenütt az átadás előtt álló házakban. Aki erre jár, el sem hinné, hogy az építőknél éppen szabad szombat van. Túlórában, szombati műszakban végzik munkájukat a Baranya Megyei Építőipari Vállalat dolgozói a Siklósi városrész és Lvov–Kertváros lakásépítkezésein.

A Sarohin tábornok utca nyugati oldalán levő tízemeletesek tövében találok Dick Jánost, az építésvezetőt. Az irányításával dolgozók közül több mint százan jöttek. Ők befejező kőművesmunkákat végeznek, de megjött ehhez a három épülethez az utolsó beépített bútorszállítmány is. Időnyerés, ha feljut valamennyi az emeletre. Csörlőgépek állják körül a házakat, pányvaként lógnak a drótkötelek a tetőre szerelt csigákról, végükön kosárban az ajtók, bútorok. Lent az épületek tövében széles és mély gödör húzódik, benne a távfűtőcsövek, s akik dolgoznak: hegesztők, csőszerelők, szigetelők.

Tető alatt áll ez a három épület, a szakipari és a szerelő munkák vannak hátra. A lakásokban festőkkel, burkolókkal, fűtészerezőkkel találkozunk, de mint ígérték, visszaköszönnek az építésvezetőnek ezen a szombati műszakon az egyik alvállalkozó, a VILLGÉP liftszerelői is.

A két szélső házóriásban 83–83, a középső fehérben pedig 62 lakás alakul, csinosodik a munkások keze alatt. Nem hiába a túlóra, a szombati műszak, év végéig el kell készülniük. Jól halad a munka, a jelenlegi helyzet arról tanúskodik, hogy december közepén és második felében folyamatosan megtörténhetnek az átadások.

Hasonlóan biztató a látvány a Siklósi városrész ötszintes házainál. Hatvan lakás átadása már folyamatban van, s nagyot „dob” ez a szombati műszak a hátralevő kilencven lakás építésének lendületén is. Tető alatt vannak már a házak, a befejező szakipari munkákat végzik.

Az eső után a teherautók körös-körül meggyúrták a maguk kis sártengerét, köveken, deszkákon közlekedik, aki nem akar elmerülni. „Főnök! Homok, meg kisméretű tégl!” – hangzik valamelyik lépcsőházból a szűkszavú, de világosan érthető „anyagigénylés”. És a művezetők intézkednek.

Hetes-nyolcas épületnek hívják maguk közt ezt a házat az építők, ahová hét-főn jöhetnek a melegburkolók, mert szombaton és vasárnap kész lesz a takarítás. Hihetetlen mennyiségű szemetet, törmeléket, forgácsot kell eltávolítani, s bár

²⁵⁴ DN 1977. augusztus 1. 2.

a BÁÉV takarítólétszáma nem volna elég, még sincs hiba. Megjött a segítség: főiskolás egyetemista lányok és fiúk járnak ide csoportosan. Most is sokan dolgoznak, főleg a Tanárképző Főiskola és az Orvostudományi Egyetem diákjai. A vállalatnak aranyat ér ez a segítség, s a fiataloknak is megéri, kétszázat is megkeresnek ilyen napokon. De van más segítség is. Több szövetkezet és vállalat képviselteti magát néhány emberrel, mint például a Tolna megyei ÁÉV. Ők alvállalkozóként bölcsődét építenek, s ha a munka szervezése során felesleges kapacitás marad, pár ember mindig átjön a lakásokhoz.²⁵⁵

A hetedik cikkből kiderül, hogy az építkezéseken nem csak helyiek vállaltak munkát:

„Ez a hétvége nem volt túlzottan hangos a pécsi lakásépítkezéseken. A nagy év végi hajrá elcsitul, és most mintha erőt gyűjtöttek volna az építők a nagy idei feladatokhoz. Csend honolt a Lvov–Kertváros déli építési területén. [...] Egy trafóházban a DÉDÁSZ egyik szerelőbrigádja dolgozott, néhány száz méterrel távolabb pedig a „prérin”, ahol a hideg januári szél szabadon söpört végig ezen a reggelen, a cölöpalapozó körül toporgott négy ember. Gyurkovics János gépkezelő könyékig olajosan iparkodott mihamarabb elhárítani a hibát, ami a többieket átmeneti tétlenségre kárhoztatta. Nem jó, ha áll a gép, hiszen azért dolgoznak most szombaton és vasárnap, hogy jövő héten nyugodtan mehessenek haza a távoli Hajdú és Szabolcs megyékbe.”²⁵⁶

Az utolsón tudósítás 1979-ből arról tanúskodik, hogy a kivitelezési munkálatok még az év leghidegebb napjaiban is folytak:

„A nyolc-tíz emelet magas daru pontosan úgy csikorog, mint a munkába igyekvő talpa alatt a hétfő reggeli mínusz 14–16 fokos hidegben ropogásra fagyott hó. A pécsi Lvov–Kertváros új építkezésein óvatosan lendülnek a gémekek, komótosan váltanak irányt, és ha meg is pihennek, azonnal szélirányba állítják őket. Jobb az elővigyázatosság és még jobb a pontosan szervezett munkatempó. Így is nem egyszer melegítik a daruk alkatrészeit, hogy megmaradjon a viszonylag laza forgás. Fenn a magasban pedig apró rongy és szalmatüzek mellett előmelegítik a panelek összekötő elemeit, hogy a hegesztőpisztolyok ívfényében gyorsan illeszkedjenek.

Az ember és a hideg birkózik egymással, hiszen gyakorta mond csődöt a legmodernebb technika is. Meleg, meleg, ez kell most igazán, de nemcsak a munkásoknak, hanem a berendezéseknek, sőt a felhasználandó anyagoknak is.

²⁵⁵ DN 1977. november 20. 1.

²⁵⁶ DN 1978. január 8. 2.

Az alapozóknál, hogy a betont és a cölöpfejeket leréseljük – a befagyott légkialapácsokat – ahogy ők mondják a puskákat – jégoldó sprével és glicerinnel kezelik. Ruppert Ferenc a 10–12 évvel ezelőtti zord hidegekhez hasonlítja a mostanit, szerinte csak a vas tapadása elviselhetetlen a kézhez és gyakrabban szaladnak be néhány percre is a melegedőbe. Kövesi József az otthoni pulóvert sem sajnálja a nagyon is vastag pufajkakabát alól, és az elhelyezkedést magyarázza el, vagyis jobb, ha a szél a hátba kap, és fázni csak legfeljebb a nagytáblás zsaluk pontos munkát igénylő beállításánál lehet. Mert ekkor hosszasan is igazgatnak, egy helyben többet állnak, hevesebben beléjük mar a hideg. Amikor az erős fizikai munka dandárja jön, akkor nincs idő fázásra. Az alapozók, a zsaluzók gyakran mondanak le a kesztyűről, amikor pusztá kézzel csavaroznak, függőznek, zsinóroznak.

A szabadban szorgoskodnak a szerkezetépítők is a 39-es busz végállomáson túl több épületben. Jelenlétüket a gomolygó, sűrű gőzpára jelzi, ahol ők vannak, ott gőzölögnek a jövődóbeli lakóházak. A vastag ponyva alatt egyszerre három lakás rejtőzik, alája nagy nyomással gőzt fújatnak, hogy a friss beton megkössön: éjjel-nappal gőzölnek, mert egy percnyi megállás is betonrepedést okozhat. A felhasználandó vizet kétszáz literes konténerekben forralják, míg a folyamkavics kupacokba gőzvezetéseket dugnak, így olvasztják a jeget. Bán László az égre mutat: „Ha tiszta, felhőtlen, akkor ismét kegyetlenül-keményen fagy.” Füzesi Ferenc gépész akkor különösen aggódik, ugyanis a szabadban futó gőzvezetékek nem dugulhatnak el a fagytól, mert akkor súlyos bajok keletkeznének.

Már nem késnek a bejárók, a nagyon fiatalok is kevesebbet vacognak. Hőlégfűvők lehelik tele meleggel a szobákat, hogy jól kössön a vakolat és gyorsítják a fűtészereleéseket. Igaz, hogy némileg lassult az építkezés üteme, de hátrányát nem érezheti meg a jövődóbeli lakástulajdonos.²⁵⁷

²⁵⁷ DN 1979. január 9. 1.

XIII. Felmérés

A kertvárosi lakosság összetételével, és a városrész demográfiai vizsgálatával kapcsolatban közölt statisztikai adatok árnyalásának céljából határoztam úgy 2013 nyarán, hogy egy kisebb közvélemény-kutatást végzek. Összesen 68 helyi lakost kérdeztem meg arról, miként vélekednek Kertváros múltjáról, jelenlegi helyzetéről, valamint a környék jövőbeli lehetőségeiről. Valamennyi beszélgetés közlésére jelen munka keretei között nincs lehetőség, így csupán azon fontosabb információkra szorítokozom, amelyeket az általam készített szociológiai felmérés során megtudtam, illetve rendszereztem.

A Siklói városrészben, Megyeri Kertvárosban illetve Árpádvárosban élőket faggattam a környékkel kapcsolatos benyomásaikról, tapasztalataikról, élményeikről. A legfiatalabb válaszadó a kérdőív felvételének időpontjában 35 éves volt, hiszen ez a korosztály már reális képet alkothatott a kertvárosi építkezésekről, valamint az itteni élet minőségéről. A legidősebb válaszadó 2013-ban töltötte be a 83. életévét.

Összesen tíz kérdésre igyekeztem választ találni, bizonyos kategóriákra azonban a beköltözés dátuma, valamint az eltérő életkor miatt nem tudott mindenki értékelhetően válaszolni. 33-an töltötték ki a teljes kérdőívet, míg a további 35 fő átlagosan a kérdések valamivel több, mint 70%-ára felelt.

A válaszokat az adott kérdés alapján öt kategóriába soroltam. A lehetséges válaszok: (1) nagyon negatív, (2) negatív, (3) semleges, (4) pozitív, (5) nagyon pozitív.²⁵⁸ Az interjúalanyoknak minden egyes kérdés után lehetőségük volt egyéni véleményük megfogalmazására is.

Az első kérdés a beköltözéshez kapcsolódott: Milyen érzés volt az újonnan épülő városrészbe költözni? A 33 válaszadó többnyire pozitívan értékelte a lakások átvételét és a beköltözést (4). A válaszadók többsége (60%-a) a beköltözés nehézségeit kifogásolta.

A második kérdés az első benyomásokról kívánt információkat gyűjteni. 35 megkérdezett átlagosan 3,5-ös „osztályzatot” adott. Az elégedetlenkedők elsősorban Megyeri kertvárosiak voltak, továbbá a Siklói városrész hetedik szerkezeti egységének területén vagy Árpádvárosban éltek. Ők a szolgáltató szektor hiányosságaira panaszkodtak, viszont többen kiemelték, hogy bizakodóak voltak a településrész jövőjével kapcsolatban.

²⁵⁸ Az egyes válaszok számszerinti eredményeit a kerekítési szabályokat betartva fél vagy egész számra kerekítettem. Szórt eredmény esetén az előforduló gyakoriságok szélső értékeit adtam meg.

A harmadik kérdés a közintézmények és a szolgáltatások minőségére irányult. E kérdésre negyvenen válaszoltak, és többségében 3-as „osztályzatot” adtak. Elsősorban a különböző szakosított vegyesboltokat (hentes, zöldséges stb.) hiányolták, azonban többen megjegyezték, hogy a városvezetés idővel pótolta e hiányosságokat. A „Szellemvárosban” élők bizonyultak a leginkább kiábrándultaknak, ők ugyanis többnyire 1-es és 2-es osztályzatot adtak e kérdésre.

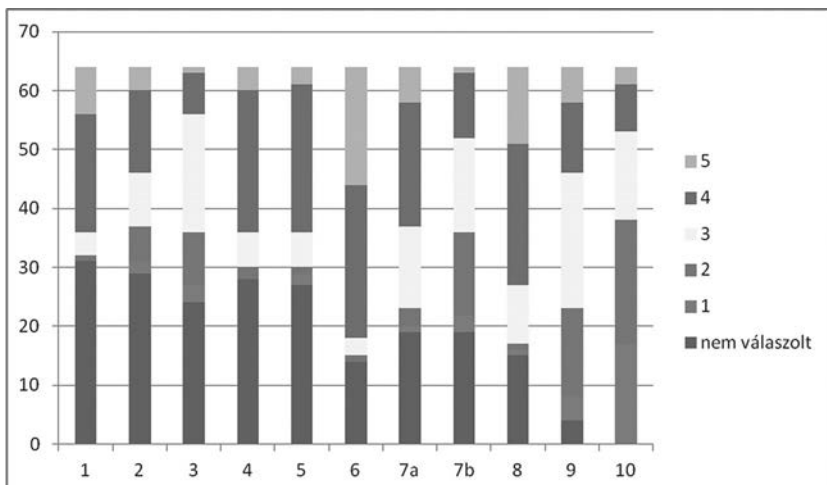
A negyedik kérdésben arra voltam kíváncsi, hogy a beköltözés utáni időkből hogyan változott a véleményük a lakóhelyükről, Kertvárosról? A megkérdezettek (36 fő) 4-es osztályzatot adtak átlagosan a kérdésre. Az alacsonyabb értékeket (2-es és 3-as) ismételtén Árpádvároshoz köthetjük.

Az ötödik kérdés: Milyen volt a lakások állapota és felszereltsége a beköltözéskor? A 37 válaszadó többsége nagyon pozitívan nyilatkozott (4, 5), azonban olyanok is akadtak, akik beázásról és szigetelési hiányosságokról panaszkodtak. Ezekről a problémákról a levéltári források, *Dunántúli Napló*, illetve a későbbiekben a Lvov–Kertváros Televízió is beszámolt.

A hatodik kérdés a lakók beilleszkedésére és a környéken kialakult esetleges baráti kapcsolatokra irányult: Milyenek voltak a szomszédok, illetve kialakult-e jó lakóközösség? Erre a kérdésre 50-en válaszoltak, átlagosan 4,5-ös osztályzattal elégedettségüknek adtak hangot.

A hetedik kérdés a következő volt: Milyenek találta a helyi tömegközlekedést közvetlenül a beköltözés után? Miként változott ez az utóbbi időszak során?

4. diagram
A felmérés eredménye

A 45 válaszadó a múltat összességében pozitívan (4), a jelenlegi körülményeket pedig inkább semlegesen (3,5) értékelte.

A nyolcadik kérdésben a közvetlen lakókörnyezet pozitív és esetleges negatív változásáról érdeklődtem. Elsősorban arra voltam kíváncsi, hogy a rendszerváltás, illetőleg az azt követő évtized milyen átalakulást hozott a kertvárosiak életében? A 49 válaszadó összességében elégedettségét fejezte ki itt is (4).

A kilencedik kérdés a jelenlegi állapotokra fókuszált: Milyennek látja a jelenlegi Kertvárost? A 60 válaszadó e kérdésnél két táborra oszlott: az idősebb korosztály inkább 2-es és 3-as, a fiatalok pedig 3-as és 4-es osztályzatokat adott. Az 50 év felettiek a közbiztonság hiányosságait kifogásolták, míg a fiatalok nem fogalmaztak meg kritikát.

A tizedik kérdés: Milyen jövőt jósol Kertvárosnak? Érdekes, hogy ez volt az egyetlen kérdés volt, amelyre minden megkérdezett választ adott. A kérdőív alanyai eltérően vélekedtek a városrész jövőjéről, a végeredmény tanúsága szerint azonban a pesszimizmus uralkodott el a válaszadókon (2). A kertvárosiak tehát kifejezetten borúsán látják Kertváros jövőjét.

Összességében tehát megállapítható, hogy a megkérdezettek többsége elégedett a múlttal, semlegesen látja a jelent, a jövővel kapcsolatban pedig neutrálisan vagy negatívan vélekedik a jövőbeli lehetőségekről.

XIV. Kertváros közlekedéstörténete

Kertváros közlekedésének az 1971-es esztendőig három alapproblémája volt. Az első az utak állapota, amely teljes körű felújításra szorult. A második a tömegközlekedés elavultsága. A harmadik problémát a Siklósi úti vasúti átjáró jelentette. A kétszer egysávos úton a kora reggeli és a késő délutáni órákban az áthaladó intenzív vasúti forgalom miatt óriási közlekedési dugók alakultak ki. Ennek kiküszöbölése céljából a város vezetése úgy határozott, egy kétszer kétsávos hidat épít fel a vasúti sínpárok fölé. A felüljáró összeszerelését 1971-ben kezdték.

1973-ig csupán három buszjárat (38, 39, 39/A) szolgálta ki Kertváros tömegközlekedését. A 38-as járat Málomig közlekedett, a 39-es járat a Kossuth tértől indult a Vásártér felé, a 39/A járat pedig – egy másik útvonalon – szintén a Vásártérig közlekedett.²⁵⁹ E három vonal az 1972 után ugrásszerűen megemelkedett utazó közönség igényeit már nem tudta megfelelően kiszolgálni. Az Autóbuszközlekedési Vállalat (AKÖV) éppen ezért már 1973 júniusban sűrítette a 39/A járatokat, amelynek a tehermentesítés mellett az újonnan átadott műszergyár munkásainak szállítása volt a fő feladata.²⁶⁰ Kertvárosban 1973-ban a mai Sarolta utcánál készült el a buszforduló, amellyel ideiglenesen kettéválasztották a 39 és a 39/A járatokat (utóbbi fordulóját továbbra is a Vásártér jelentette). A buszvállalat újabb két év elteltével felismerte, hogy kizárólag egy párhuzamosan futó gyorsjárat jelenthet érdemi megoldást a zsúfoltságból adódó problémákra. 1974 tavaszán ezért döntés született a 39/G jelzésű autóbusz forgalomba állításáról. E járat reggelente közlekedett, azonos úton haladva a 39-es autó busszal, de megállót a Táncsics Mihály utca és a Belváros között jelentősen megritkították.²⁶¹ 1974-ben indult a 18-as járat is, Kertvárost és a mai Megyeri híd közelében épített buszfordulót kötötte össze.²⁶² A következő két év során minimális változásokat eszközöltek ugyan a kertvárosi autóbusz-közlekedésben, ezek azonban nem voltak számottevőek. A felüljáró felhajtóágának elkészülte után a 39-es buszjáratból ún. „hurokjáratot” hoztak létre. Ez azt jelentette, hogy a járat mindkét végállomása Kertvárosba került (a járat a Kertváros–Főpályaudvar–Zsolnay szobor–Kossuth tér–Kertváros vonalon közlekedett).²⁶³

²⁵⁹ AKÖV 1972.

²⁶⁰ DN 1972. június 28. 4.

²⁶¹ AKÖV 1974.

²⁶² Uo.

²⁶³ DN 1976. június 11. 3.

Az AKÖV csupán 1977-ben kötötte össze a legújabb városrészt a Budai Álmással és Uránvárossal. Előbbit a 29-es-, utóbbit pedig a 19-es autóbusszal lehetett elérni.²⁶⁴ Az újonnan forgalomba állított járatok csupán hétköznapokon közlekedtek a reggeli és délutáni órákban. 1978-ban megszüntették a 39/G járatot, ezzel párhuzamosan pedig sűrítették a 39 és a 39/A jelű buszjáratokat. Ekkor hozták létre az „ókertvárosiak” számára a 39/B járatot, amely a temető és a Kossuth tér között szállított utasokat. A Siklósi városrész kiépülésével újabb autóbusz-állomást létesítése vált szükségessé. A Megyeri kertvárosban – ideiglenes céllal – épült buszvégállomás ugyanis túlságosan szűkös és alacsony kapacitású lett volna az újabb járatok fogadására. 1979. december 6-án adták át a forgalom számára a Nevelési Központ nevű állomást, amely az új 16-os és a 29-es számú járatok útvonalának végpontját jelentette.

A város vezetői már az 1960-es évek végén fontolgatták, hogy a Siklósi úthoz hasonlóan a Megyeri utat is felüljáróval kellene ellátni. Ez két szempontból is indokolt döntésnek bizonyult. Egyrészt természetesen azért, mert újabb vasúti átjárót sikerült tehermentesíteni. Másrészt, mivel ezt követően két irányból lehetett megközelíteni Kertvárost, ami jelentősen megkönnyítette az Uránváros–Kertváros és Szigeti-városrész–Kertváros közti utazást. A híd építését 1979-ben kezdték,²⁶⁵ a kétszer egysávos hidat pedig végül 1981. augusztus 24-én adták át a forgalomnak.²⁶⁶ Ezzel párhuzamosan nevezték át a 19-es járatot (1-es számú járatra). Az új útvonal az Uránváros–Építők útja–Megyeri híd–Nagy Imre út–Maléter Pál út–Aidinger János ú–Nevelési Központ lett. Hat nappal később indult el a 47-es járat, amely a második és negyedik számú szerkezeti egység lakosait szállította a belváros irányába. A máloomi építkezéseknek köszönhetően 1984-ben összeköttetés létesült a Malomvölgyi út és a Nevelési Központ között a 18-as jelzésű autóbuszjárat beiktatásával. Emellett gyorsjáratokat is indítottak Kertváros és Uránváros (101-es), valamint Kertváros és a városközpont (139, 116, 147) között.

Pécs tömegközlekedésében a viszonylag nagy változtatást hozott az 1987-es év, hiszen ekkor módosították a buszjáratok számozását. A 16-osból 6-os, a 47-esből 7-es, 29-esből 60-as, a 18-asból 61-es, a 39-esből 3-as, a 39/A-ból 50-es, 139-esből 103-as, 116-osból 106-os, a 147-esből 107-es járat lett, míg az 1-es hurokjáratként közlekedett tovább. A változtatásokat eredetileg csupán ideiglenesnek szánták, hiszen még ekkor is úgy gondolták, hogy rövid időn belül átadhatják a forgalomnak az egységes kertvárosi autóbusz-állomást.

Érdekesnek tűnhet, hogy bár a Megyeri híd már 1983-ban elkészült, a Kertváros és Szigeti városrész közötti közvetlen összeköttetés csak 1993. szeptember

²⁶⁴ DN 1977. február 1. 4.

²⁶⁵ DN 1979. február 7. 3.

²⁶⁶ DN 1981. augusztus 24. 5.

1-jén valósult meg, amikor beindították az M55-ös járatokat.²⁶⁷ Emellett gyorsjáratok közlekedtek reggel és este a Malomvölgyi útról, illetve Rózsadombról a belváros irányába. A 2000-es évek racionalizálási törekvései, valamint a buszhiány miatt azonban e gyorsjáratokat sorra megszüntették. Előbb a 103-as, aztán a 107-es, később pedig a 106-os járatok estek ki a közlekedés vérkeringéséből.

Az egységes Kertvárosi autóbusz-állomás 2006. szeptember 1-jére készült el, mintegy 772 millió forintos költségvetésből.²⁶⁸ Ezzel megszűnt a Sarolta utca melletti állomás, amelynek helyén egy üzletközpont létesült. A Nevelési Központ közelében álló megálló is elveszítette közlekedési csomópont-jellegét. Az Európa Kulturális Fővárosa projekt keretében rehabilitálták a környéket, felújították a teret, amely jelenleg a kertvárosiak egyik legnépszerűbb kikapcsolódási helye.

²⁶⁷ DN, 1993. augusztus. 31. 2.

²⁶⁸ DN, 2006. szeptember. 1. 2.

XV. Interjúk

Tillai Ernő

Az első interjút Tillai Ernő Ybl-díjas építésszel készítettem, aki az elismerést a Pécsi Tervező Vállalat munkatársaként kapta. Számos épület és közterület tervének elkészítése köthető a nevéhez nem csupán Péccsett, hanem országszerte. A beszélgetés egészének közlésére e munka keretei nem biztosítanak lehetőséget, mégis úgy vélem, hogy gondolatai közelebbről megismertetik az Olvasót a kertvárosi építkezések légkörével, illetve a korszak gazdasági-társadalmi viszonyaival.

K: Az építkezések mely fázisában vett részt?

V: Elsősorban az épületek és a különböző szolgáltató létesítmények tervezésénél dolgoztam.

K: Élhetőek Ön szerint a panellakások?

V: Szerintem igen. Én magam is éltem panellakásban, és jól éreztem magam benne. Persze vannak hibái, ezt kár lenne letagadni.

K: Melyek ezek a hibák?

V: Három helyiséggel is vannak problémák, de ezekkel egyszerűen nem lehetett mit tenni. A legfontosabb ezek közül a konyha. Ugye a konyha régen a család egyik fő központjának számított, ahol nagyokat lehetett ebédelni, megbeszélni a családot érintő dolgokat. Ez alapjaiban értékelődött át a szocializmus idején. A konyhákat alapból kicsire tervezték, mert azzal számoltak, hogy központi éttermekben fognak étkezni az emberek. Ez a fiatalok esetében be is igazolódott, de amint megjelent a gyerek a családban a konyha újra felértékelődött. A másik ilyen helyiség a fürdőszoba. Némely – és ez főleg a korai tervekre jellemző – háztípusokban nagyon picire tervezték, ezért amikor megjelent az automata mosógép, sokszor sehogy sem fért el benne. A harmadik helyiség az előszoba, amelyek nagyon egységesek lettek. Változtatni ezen lehetett a legkevesebbet. De a valódi probléma leginkább magukban a lakótelepekben van.

K: Milyen problémák merülhetnek fel egy lakónegyedben?

V: Itt sok mindenre ki lehetne térni, kezdve a francia forradalom után megjelent minimalizmus gondolatára, ami meghatározta a lakásépítést a mai napig. Minimál méretek, minimál lakások a szegény ember számára. Ez aztán kereszteződött a 20. századi szocialista gondolatokkal, amelyek aztán számos egyéb problémát is felvetettek.

K: Például? Melyek ezek a problémák?

V: A régi városok keretes szerkezetének feloldása, vagy a közterület és a magánterület szétválasztása, és ilyen mértékekben való eltolódása a közterület irányába. Utóbbi problémával most szembesülhetnek az önkormányzatok és a magánemberek is. Vegyünk egy példát. Ha leesik egy nagyobb adag hó, ugye azt nem árt eltakarítani. Egy panelház esetében a ház előtt szépen eltakarítják a lakók, ha nem akarják, hogy megbírságozzák őket egy esetleges baleset esetén. Na de mi van azokkal a területekkel, amelyek kiesnek a lakóház sugarából? Elvileg az önkormányzat feladata lenne, hogy eltakarítsa a havat, de ez sokszor nem történik meg, és akkor jön a bokatorés és a többi hasonló baleset. Ebből a példából is látszik, hogy a feladatok nagyon áttolódtak a lakóközösségektől az önkormányzatok irányába. És ha már lakóközösség... Egy panelház sosem fogja tudni visszaadni a falusi hangulatot és azt a fajta közösséget. Ne felejtjük el, akik ide beköltöztek, azok jelentős része falvakból jött. Nekik hosszú ideig tartott, míg hozzászoktak a „panelélethez”. Lehet mostanság látni ilyen lakóközösségi kezdeményezéseket, de hát ki tudja mi lesz ezekből.

K: Melyik épületre a legbüszkébb azok közül, amelyeket Ön tervezett?

V: Én mindegyikre büszke vagyok, de talán Kertvárosban a leghíresebb a D-10-es paneltípus, a jellegzetes TV formájú erkélyeivel, amiről a nevét is kapta a modell. Erről eszembe jutott egy történet is. Emlékszem, amikor még a Megyeri kertvárosban dolgoztunk, egy tehetséges kollégánk kapta azt a feladatot, hogy a Krisztina téren és környékén megtervezze a házakat. Ő megpróbálkozott 5,40 méteres elemekkel dolgozni, ami teljes csődöt jelentett. A helyzetet megmentve engem kértek fel, hogy valahogy javítsam ki ezeket a hibákat. Egy teljes héten át dolgoztam éjt nappallá téve, és sikerült. A végeredmény ma is lehet látni.

K: Van olyan épület Kertvárosban, amely nem tetszik Önnek?

V: Van egy épület, amire szerintem semmi szükség nem volt. Nem is értettem minek kellett felépíteni. Ez a Nevelési Központ. Már az építésénél sem értettem,

miért kell ennyi gyereket összezsúfolni egy épületbe? Előtte nem sokkal jártunk kint a Szovjetunióban, és megálltunk Kijevben megnézni egy ilyen nevelési központot. Hát mit mondjak, nem tetszett. Nem sokkal később felkértek egy konferencián, hogy mondjak pár szót a pécsi Nevelési Központról. Hát elég kellemetlen volt, hogy olyan létesítmény mellett kellett kiállnom, aminek felépítésével én magam sem értettem egyet, de ez volt a tervben, így hát felépült.

K: Miben látja a legfontosabb eltérést az Ön által tervezett első kettő- és a Pálmai István által tervezett harmadik generációs paneltípusok között?

V: A szovjet 60 centis modul alapegységként kötelező volt a tervezés során, 3–3,60, 4,20–4,80 méteres egységgel volt szabad csak dolgozni. De 1974-ben a pécsi Pálmai István kitalálta és engedélyt is kapott rá, hogy ne csak 60, hanem 90 centiméteres modullal is dolgozzon. Ezzel ugye új méretekként a 2,70 és a 4,50 méter is beléptek. Ez teljesen forradalmasította a panelépítkezést. Ezután már szinte mindenhol az alapegység ez a bizonyos 2,70–3,60–4,50 méter lett. Ezzel már sokkal jobban lehetett dolgozni.

K: Milyen egyéb létesítményeket tudna kiemelni még?

V: A középületek nagy részét a (bölcsődéket, iskolákat, óvodákat) a Jugoszláviából származó IMS technológiával készítették. A 25 emeletes épületnél ismerjük a kialakult problémákat. Ezeknél a középületeknél is hasonló problémák állnak fenn, azonban mivel ezek csupán két–háromemeletesek, sokkal tovább bírhatják felújítás nélkül.

K: Igaz az, hogy a panelházakat csak 30 évre építették? Van esetleg félnivalónk?

V: Ezekkel a városi legendákkal nem érdemes foglalkozni, mert egy valaki ezt kitalálta, és azóta csak terjed ez a hibás feltételezés. Hogy mindenkit megnyugtassak, a panelházakat 200 évre terveztük, addig semmi bajuk sem lehet. Ellenben a belső vezetékekkel, amelyekkel már 30 év után is akadhatnak gondok. Ezeket időközönként cserélni kell vagy karbantartani. A másik problémát a szigetelés jelenti, amelyet az utóbbi időben elkezdtek megcsinálni, mondjuk ész nélkül...

K: Ész nélkül?

V: Igen, sajnos csak praktikussági szempontokat tartanak szem előtt, amikor becsomagolnak egy panelházat, pedig sok ház kifejezetten egyedire sikerült. Több ház kapott Zsolnay kerámiát az oldalára vagy a tetejére. Ezekből azt hiszem, már semmi sem látszik.

K: Volt remény a Rózsadomb után további építkezésekre?

V: Addig volt meg a remény, amíg a rendszerváltás után ki nem derült, hogy az állami lakásépítés megszűnik, mert nem volt tovább szükség a nagy mennyiségű, egyszerre szervezett állami lakásépítésre.

K: Készültek esetleg tervek arra vonatkozóan, hogy miként nézhetnének ki a „jövő paneljai”?

V: Persze! Például volt egy tanulmány, aminek az volt a lényege, hogy hogyan lehetne a városképet fejleszteni. Ezek apró kis ötletek voltak, egy jelentős része az ablakok árnyékolásáról szólt, de voltak új ötletek másfajta erkélyekre, amelyeken kisebb dekoráció is kapott volna helyet, de a legfontosabb talán az, amit a Rózsadombon már kipróbáltunk, hogy a házat utólag kellett volna ellátni hőszigetelő anyaggal, amivel javítani lehetett a hőveszteségen és a fugák közötti beázás kockázatán is.

Hidegkúti Sándorné

Az alábbi interjút Hidegkúti Sándornéval készítettem, aki 1973-ban költözött Kertvárosba, röviddel az első panelépületek átadását követően. A vele folytatott beszélgetés arra vonatkozóan szolgált fontos információkkal, hogy a városrészben letelepülő lakók miként viszonyultak új otthonaikhoz, illetőleg elégedettek voltak-e közvetlen lakókörnyezetükkel?

K: Miként került Ön Kertvárosba?

V: Én és a családom azért költöztünk Kertvárosba, mert a Szigeti városrészt szánálták. Egy szép nagy sorházunk volt, amely több lakásból állt. Ott lakott a család nagy része. Mindenkinnek volt egy kis saját házrész, ahol volt egy szobája és egy konyhája. Mi nem örültünk neki, hogy el kell költöznünk, de hát menni kellett. Senki sem kérdezte, hogy mi mit szeretnénk, menni vagy maradni. Sokan viszont örültek neki, mivel nagyon szegény környéknek számított, ahol laktunk.

K: Hány lakást kaptak Önök összesen?

V: A nagy házért cserébe három lakást kaptunk. Mind a hármat itt Kertvárosban.

K: Honnan szereztek tudomást arról, hogy Kertváros meg fog épülni?

V: Az újság mindig írta, hogy mik fognak épülni vagy éppen eltűnni. De a tanácstól külön szóltak azoknak, akik arra laktak, hogy főleg itt fognak felajánlani lakásokat. Amikor ezt megtudtuk, akkor egy alkalommal mentünk le a vásárba és úgy gondoltuk, hogy egy kicsit tovább megyünk, és megnézzük, mik épülnek a távolban. Akkor láttuk, hogy az egyik tíz emeletesbe már beköltöztek, illetve hogy az Erika utcát is éppen akkor építették, és hát tudomásul vettük, hogy mi is nemsokára itt fogunk lakni.

K: Milyen érzés volt beköltözni az új lakótelepre?

V: Örültünk a lakásnak. Nehéz körülmények között csináltak egy buszmegállót és hozzá egy utat is panelelemekből. Az útnak két problémája volt. Az első, hogy az egyik nap megcsinálták, de másik nap gyakran már el is vitték az elemeket, ami miatt előfordult, hogy elsüllyedtünk a sárban a buszmegállóba vagy a boltba menet. A második baj, hogy teljesen sötét volt, ugyanis a közvilágítást addig nem csinálták meg, míg készen nem voltak a járdák. De türelmesek voltunk, és reménykedtünk, hogy ahogyan a városrész épül, úgy fog javulni a helyzetünk. Ahol már később építkeztek, ott már mindjárt megcsinálták a járdákat, a világítást, de itt látszott a kapkodás.

K: Melyik házak készültek el elsőként?

V: Eleinte még csak pár ház volt kész. A Varsány utcai tízemeletes, a Gyöngyös utca, ahova költöztem, a Zsuzsanna és a Júlia utcában is vagy átadtak házakat vagy pedig az 1973. év elején készültek el, mint például a Varsány 14–16 is. A többi csak később készült el. A Maléter túloldalán is sokáig csak kukoricás volt.

K: Milyen volt a lakás felszerelése?

V: A lakás üres volt, fehérre volt meszelve minden, mindössze csak egy előszobaszekrény, egy gáztűzhely, egy beépített szekrény (a konyhában), radiátorok, kád és mosdók voltak a lakáshoz. De volt elég bútorunk, így nem okozott problémát, hogy üres volt. De voltak – főleg a fiatal családosok –, akiknek gondot okozott az üres lakás.

K: Milyen volt az ellátás?

V: Volt egy kisbolt, ahol háromszor álltunk sorba, nem türelmetlenkedtünk. Először bementünk, elsoroltuk az eladónak, hogy mit akarunk venni, majd félretette. Utána mentünk a pénztárhoz, kifizettük, majd vissza az eladóhoz, aki odaadta az árut. Volt később még egy bolt a Keszüi úton, egy barakk-épületben,

mert akkor kezdődött az Éva utcai tízemeletes házak építése. Oda elsősorban akkor mentünk, amikor valami hiányzott az első kisboltból, és hátha ott akkor szerencsénk volt. Később kezdték csak el építeni az ABC-t.

K: Osztotta azon nézetet, mely szerint Kertváros el volt vágva mindentől?

V: Hát, visszagondolva az emberek tényleg úgy érezték, mintha el lennének szeparálva a várostól, mert Kertváros egy kicsit tényleg messze volt a belvárostól. Sokan próbáltak inkább Uránvárosban, vagy az épülő Szigeti városrészben lakást szerezni. Főleg Uránvárosban, mert akkor nagy divat volt ott lakni. Bementünk a Tanácshoz és megkérdezték, hogy hova szeretnének költözni? Szigeti városrész vagy Kertváros, de együtt akartuk tartani mindenképp a családot – és ugye nagy családunk volt – ezért inkább Kertvárost választottuk, mivel nem tudták garantálni, hogy egy helyen kapjuk meg a lakásokat, ha a Szigeti városrészt választjuk. A távolság inkább a munkahely és Kertváros között volt feltűnően nagy, de a belvárosba általában 20 perc alatt eljutottunk. Ahogy épült ki a városrész, egyre jobban kezdett feloldódni ez az elszeparáltság érzése.

K: Milyen volt a városrészben a közlekedés?

V: Amikor beköltöztünk egy buszjárat volt, a 39-es. A Sarolta utcában alakítottak ki egy buszpályaudvart. A közlekedés nehézkes volt, főleg a vasúti átjárónál, ahol gyakran kellett megvárni, míg a vonatok elmennek. A 39-es járat ment egészen a Kossuth térig. Nekem Uránvárosban volt a munkahelyem. Be kellett menni a 39-sel és hát gyakran már bent állt az uránvárosi busz, a 40-es, és akkor rohanni kellett át a másik oldalra. Később megépült a nagyobb felüljáró, ami után kicsit könnyebbé vált a közlekedésünk, mivel már nem kellett várni a vonatot az átjárónál, mert ugye az ember mégis csak sokszor időre ment. Aztán elkészült a kis felüljáró és utána már sokkal könnyebb volt Uránváros felé is a közlekedés, mert egy busszal ki lehetett oda is menni.

K: Kik költöztek elsősorban ide, és milyen korosztályhoz tartoztak?

V: Egyes korosztály volt. Én is 28 éves voltam, testvéreim is fiatalabbak voltak. Sok volt a kisgyerekes pár, de az átlagéletkor 24–60 év között alakult. A feltűnőbb inkább az volt, hogy egy házban laktunk orvossal, tanárral, postással, vasutassal, ügyvéddel, de emlékszem, hogy egy tudós is lakott egykoron a házunkban, majd szép lassan elszivárogtak.

K: Elszivárogtak?

V: Igen. Úgy az 1980-as évek végén elköltöztek. Sokan nem mondták meg hova és miért költöznek el, de tudok olyanról, aki a Mecseken vett magának szép nagy házat. De voltak olyanok is, akik megunták a várost és ki akartak költözni vidékre.

K: Milyenek voltak az 1980-as és az 1990-es évek?

V: Szépen terebélyesedett a városrész. Kicserélődtek szép lassan az emberek, majd eljött a rendszerváltás. A rendszerváltáskor 1990-ben felajánlották, hogy meg lehet venni a lakásokat. Valamennyit be kellett fizetni és utána vagy részletre, vagy készpénzben lehetett megvásárolni. Én eleinte részletfizetést választottam, majd miután egyre drágábbak lettek a törlesztő részletek, kifizettem egyben készpénzben.

K: Milyenek a jelenlegi benyomásai Kertvárosról?

V: Nem valami jók. Az emberek nagyon megváltoztak. Nem mondom azt, hogy mindenki mindenkit ismert és jó viszonyban volt mindenkivel, de könnyebb volt az egymás mellett élés régebben, mint most. Odafigyeltek legalább a szomszédok egymásra, gyakoriak voltak a nagy beszélgetések, és este kilenc óra után többé-kevésbé csend volt az utcákon. Most meg üvöltöznek a részeg emberek, a házak össze vannak firkálva, és ami a legviszataszítóbb, hogy a közvetlen környezetünkre sem figyel oda senki. Régen a fiatalok, mint én is voltam, virágágyásokat telepítettünk a házak közé, hogy jobb legyen az emberek és a saját közérzetünk is. Most valahogy nem merne senki sem erre vállalkozni, mert egészen biztosan ellopják.

XVI. Konklúzió

Kertváros tervutasításos építése 18 éven keresztül folyt. E városrész születését rendkívül nehéz, sőt szinte lehetetlen összevetni más pécsi lakótelepek beruházási programjaival. Ennek magyarázata egyrészt a terület hatalmas kiterjedésében keresendő. Kertvárosban rengeteg lakó- és középület kivitelezésére került sor, hiszen a városvezetés több tízezer fő elhelyezéséről kívánt ilyen módon gondoskodni. A másik különbség a településrész felépítésének időtartamában áll. Pécs déli területét leszámítva valamennyi nagyobb volumenű beruházás befejeződött az 1980-as esztendőre. Ez azt jelenti, hogy e kerületekben – Kertvárossal ellentétben – a tervezés és a kivitelezés fázisában nem érződött az 1980-as évek második felének mind inkább elmélyülő gazdasági-társadalmi válsága.

A Kertváros területén 1950 és 1990 között elvégzett munkálatokban mindössze egy közös pontot találhatunk, mégpedig azt, hogy egyetlen épület sem úgy készült el, mint ahogy az eredeti elképzelések szerint tervezték. Az eredeti koncepcióban szereplő elemek bizonyos részéről szinte minden alkalommal le kellett mondaniuk a kivitelezőknek, az idő előrehaladtával, illetőleg a rendszer-váltás közeledtével pedig mind a városvezetés, mind pedig az építetők egyre nagyobb kompromisszumok megkötésére kényszerültek. Sok esetben még napjainkra is jellemző, hogy a különböző szolgáltató- és közintézmények hiányoznak a városrészből. Ez az átfogó rendezési tervekkel együtt bizonyítja azt, hogy a tervezők és az építetők egy önálló városrészként tekintettek Kertvárosra, ahonnan a lakosság „csupán” kenyérkereseti céllal járt át más településrészekbe. Mindez azt jelenti, hogy néhány évtized alatt kiépült egy közel 60 000 fős, alvó városrész, amely hosszú ideig szinte kizárólag lakhatási funkcióval rendelkezett, az itt élők ellátásához ugyanis hiányoztak az alapvető kereskedelmi- és közintézmények, szolgáltatások.

Mindenképp szükséges kihangsúlyozni azon szoros összefüggésrendszert, amely a baranyai megyeszékhely gazdasági helyzete, valamint az átfogó lakás-építési program között tetten érhető. Amíg a város gazdasága elegendő potenciállal rendelkezett ahhoz, hogy a távolabb fekvő településről Pécsre csábítsa a munkavállalókat, addig megállás nélkül, s hatalmas intenzitással zajlottak a kertvárosi építkezések. A beruházások célja egyúttal az 1950-es évekre visszanyúló lakásínség megszüntetése volt, de természetesen elengedhetetlennek bizonyult az újonnan beköltözők zökkenőmentes és viszonylag olcsó elhelyezésére is. Az 1980-as évek pénzügyi recessziója (hitelek, adósságspirál), valamint a rendszer-váltás által bekövetkező politikai, gazdasági és társadalmi átalakulás azonban a

kertvárosi beruházásoknak is rövid időn belül szinte teljesen véget vetett (erre l. Árpád város példáját).

Az 1990-es évek során egyre több, korábban még csupán lappangó problémával kellett szembenéznie mind a lakosságnak, mind pedig a város önkormányzatának. A bányüzemek bezárása az ipari szektorban foglalkoztatottak jelentős részét sokként rázta meg, számos család megélhetése vált rendkívül bizonytalanná. A privatizáció és korszak gazdasági életének bizonytalansága miatt a befektetők nem vállaltak nagyobb kockázatot, a gyárak egy része megszűnt, a még működők pedig sok esetben minimalizálni igyekeztek a termelésüket és az alkalmazottaik számát. Meredeken ívelt tehát felfelé a munkanélküliek száma, akik közül sokan végül a város elhagyására kényszerültek.

Pécs építőiparát a beruházási kedv csökkenése miatt szintén a pangás jellemezte az 1990-es évek során. Újabb fellendülést csak a 2000-es évek eleje hozott. Ekkor – egyéb fejlesztések mellett – a kertvárosi építkezések is folytatódhattak, ám a korábbiaknál jóval szerényebb keretek között. A Fellbach lakótelep és a közelében átadott szociális lakópark korántsem tekinthetőek olyan nagy ívű beruházásnak, mint amilyenek az 1990-es év előtt zajlottak e területen. A 2008-as hitelválság ismételten megtörte a fejlődés ívét, a 2010-es Európa Kulturális Fővárosa projekt azonban optimizmusra adhat okot: a városvezetők ekkor ugyanis már nem csak felismerték, hanem orvosolni is igyekeztek Kertváros problémáit: a városba áramló anyagi támogatásból számos kertvárosi tér teljesen új köntöst kaphatott. A fennálló gondok e rekonstrukciós munkálatokkal azonban még korántsem tekinthetők megoldottnak. Az önkormányzatnak még rengeteg olyan nehézséggel kell szembenéznie, amelyek részben az építkezésekkor elkövetett hibákkal, részben pedig a környék egyéb társadalmi-gazdasági problémáival hozhatók összefüggésbe.

XVII. Summary

The construction history of Pécs after 1945 encompassed numerous novelties. The city had already possessed substantial industry before the Second World War. Besides the already existing coal-mines, in 1953 Soviet scientists found uranium as well, and starting from 1955, they began its mining, thus turned into Pécs into an influential centre of industry.

The first constructed parts of the city were Meszes, Uránváros, and later the Szigeti part of the city. However, the exponential growth of the city population made the insertion of further areas into constructions necessary. The city authorities had the opportunity to choose from two possibilities: they would either build in those parts of the city, which were monopolized, or they would appoint a new place. In the end, the city governors chose the latter possibility.

The name of Kertváros brings into people's mind a city area filled with houses with gardens. However, in case of Pécs, this is different. Kertváros is made up of five big areas: Régi kertváros, Megyeri kertváros, the Siklós area, Árpádváros and Málom.

The antecedents of the construction of Régi Kertváros reach back to 1933, when the manager of Pécs Savings Bank, the landowner Ernő Visnya decided that he would build up the area beyond the railways. On the appointed area 580 semi-detached houses were planned for approximately 5 000 inhabitants. Nevertheless, the city area, initially housing 5 000 people, by 1960 rose to 8 000 inhabitants. Since Régi Kertváros was not considered to be one of the preferred city areas of Pécs, by the 1960s numerous problems arose. The area did not have a pharmacy, its only school was overcrowded, the houses were getting wet, traffic towards the centre of the city was ponderous, the road conditions were catastrophic, and even the population was aged.

As early as in 1966, the first acquittance plan for Kertváros was ready, in which they would have formed a new city area for 50 000 inhabitants. However, the management of the city considered the time to be too early for constructions towards south. Nevertheless, the National Savings Bank would have liked to build its own residential district for which they chose the area south of the old Kertváros, later known as Megyeri-Kertváros, renamed to Lvov-Kertváros in 1975. The planning lasted for three years, but now with the agreement from the management of the city, who had realized that the expansion towards south is inescapable. In the end, based on the plans of the famous city organizer, Ödön Dénesi, from 1971, they started to construct the new area in 1972. The first

inhabitants could occupy their flats on 21st December 1972. Less than five years later Megyeri-Kertváros was entirely built.

In 1974, the city decided to reconsider the plans from 1966, which they reworked to a great extent. As a result, in 1975 they started building the area south of Megyeri-Kertváros, now known as the Siklós area. This city area, which consisted of five structural parts, planned for 36 000 people, should have been finished by 1990. The city management, seeing the positive prospects, expanded the plan with two further structural parts, which thus encompassed Málom civil parish that had already been part of Pécs. In the middle of the 1980s, the plan for three further structural parts of the Siklós area was devised, which thus would have contained ten distinct structural parts with an estimate of 80 000 inhabitants. However, the country's bad economic condition and the long-term prospects of the city persuaded the management to take a better course of action. Thus, by 1991 they could finish the Siklós area, made up of seven structural parts, and gave up on constructing the other three.

As the result of constructions from 1972 until 1990, Kertváros became the biggest city area of Pécs, and thus a substantial proportion of the population is concentrated around this area. Today they estimate the population around 50 000 – 60 000, the area being often characterized as the sleeping area. After the regime change, with the advent of different multinational corporations, this picture has also greatly changed, but Kertváros could never really get rid of this label.

If we examine the area from an architectural perspective, we have to point out the fact that the technology for constructing blocks has reached its apex here. At the beginning of the constructions (in Megyeri-Kertváros), there were mostly blocks constructed in the old ways. However, in 1957, during the construction of the Siklós area, a completely new block group took over the old one, being more spacious than the ones before. At the beginning of the 1980s, these renewed plans went through another improvement, which resulted in a more varied picture of the city area. In sum, roughly 90% of the buildings were built with this technology, and due to this, people often consider this city area to be boring and unchanging.

After the regime change, a completely new situation emerged in the history of this city area. The state as procurer left the construction market. From the 1990s up until today, there are blocks built only by the local government and the private sector. The local government, due to the huge number of flat applications, has already decided in the years following the regime change that they would like to continue the constructions, all of them in Kertváros. After the stagnation of the 1990s, in the 2000s, new constructions have started, but they were by far less massive than those preceding the regime change.

XVIII. Mellékletek

Hátszámjegyzék

Utca neve	Hátszám	Típus	Építés éve
Megyeri Kertváros			
Anikó utca	2.	D-10	1976
Anikó utca	4.	D-10	1976
Anikó utca	6.	C-41	1976
Anikó utca	8.	C-41	1976
Anikó utca	10.	D-10	1976
Anikó utca	12.	D-10	1976
Anikó utca	14.	C-41	1976
Anikó utca	16.	C-41	1976
Anikó utca	18.	C-41	1976
Anikó utca	20.	C-41	1976
Erika utca	1.	D-4	1974
Erika utca	3.	D-4	1974
Erika utca	5.	PEVA	1975
Erika utca	7.	PEVA	1975
Erika utca	9.	PEVA	1975
Erika utca	11.	PEVA	1975
Gyöngyös utca	1.	D-4	1973
Gyöngyös utca	2.	D-4	1973
Gyöngyös utca	3.	D-4	1972
Gyöngyös utca	4.	D-4	1972
Gyöngyös utca	5.	D-4	1972
Gyöngyös utca	6.	D-4	1973
Gyöngyös utca	7.	D-4	1973
Gyöngyös utca	8.	PEVA	1973
Gyöngyös utca	9.	D-4	1973
Gyöngyös utca	10.	PEVA	1973
Gyöngyös utca	11.	D-4	1973
Gyöngyös utca	12.	PEVA	1973
Gyöngyös utca	13.	D-4	1973
Gyöngyös utca	14.	PEVA	1973
Gyöngyös utca	15.	D-4	1973

Utca neve	Hátszám	Típus	Építés éve
Gyöngyös utca	17.	D-4	1973
Melinda utca	1.	C-41	1977
Melinda utca	3.	C-41	1977
Melinda utca	5.	C-41	1977
Melinda utca	7.	TD-51	1977
Melinda utca	9.	TD-51	1977
Melinda utca	11.	TD-51	1977
Melinda utca	13.	TD-51	1977
Melinda utca	15.	TD-51	1977
Melinda utca	17.	TD-51	1977
Melinda utca	19.	TD-51	1977
Melinda utca	21.	TD-51	1977
Melinda utca	23.	TD-51	1977
Melinda utca	25.	TD-51	1977
Melinda utca	27.	TD-51	1977
Melinda utca	29.	TD-51	1977
Melinda utca	31.	TD-51	1977
Melinda utca	33.	TD-51	1977
Melinda utca	35.	TD-51	1977
Melinda utca	37.	PEVA	1978
Melinda utca	39.	PEVA	1978
Melinda utca	41.	PEVA	1979
Melinda utca	43.	PEVA	1979
Melinda utca	45.	PEVA	1978
Melinda utca	47.	PEVA	1978
Melinda utca	49.	PEVA	1978
Melinda utca	51.	PEVA	1978
Melinda utca	53.	PEVA	1978
Melinda utca	55.	PEVA	1978
Melinda utca	57.	KC-51	1977
Melinda utca	59.	KC-51	1977
Melinda utca	63.	KM-51	1978
Melinda utca	65.	KM-511	1978
Nagy Imre út	2.	TM-531	1977
Nagy Imre út	3.	PEVA	1977
Nagy Imre út	4.	TM-51	1977
Nagy Imre út	5.	PEVA	1977
Nagy Imre út	6.	TM-51	1977
Nagy Imre út	7.	PEVA	1977

Utca neve	Házzszám	Típus	Építés éve
Nagy Imre út	8.	TM-53	1977
Nagy Imre út	9.	PEVA	1977
Nagy Imre út	10.	TM-531	1976
Nagy Imre út	11.	PEVA	1977
Nagy Imre út	12.	TM-51	1976
Nagy Imre út	13.	PEVA	1977
Nagy Imre út	14.	TM-51	1976
Nagy Imre út	15.	PEVA	1977
Nagy Imre út	16.	TM-51	1978
Nagy Imre út	18.	TM-51	1978
Nagy Imre út	20.	TM-531	1978
Nagy Imre út	32.	KM-51	1978
Nagy Imre út	34.	KM-511	1978
Nagy Imre út	36.	PEVA	1977
Nagy Imre út	38.	PEVA	1977
Nagy Imre út	40.	PEVA	1978
Nagy Imre út	42.	PEVA	1978
Nagy Imre út	44.	PEVA	1978
Sarolta utca	1.	C-41	1976
Sarolta utca	3.	C-41	1976
Sarolta utca	5.	C-41	1976
Sarolta utca	7.	C-41	1976
Sarolta utca	9.	C-41	1976
Sarolta utca	11.	C-41	1976
Sarolta utca	13.	C-41	1976
Sarolta utca	15.	C-41	1976
Keszüi út	77.	PEVA	1977
Keszüi út	79.	PEVA	1977
Keszüi út	81.	PEVA	1977
Dóra utca	1.	PEVA	1975
Dóra utca	2.	PEVA	1976
Dóra utca	3.	PEVA	1975
Dóra utca	4.	PEVA	1976
Dóra utca	5.	PEVA	1975
Dóra utca	6.	PEVA	1976
Dóra utca	7.	PEVA	1975
Dóra utca	8.	PEVA	1976
Dóra utca	9.	PEVA	1975
Dóra utca	11.	PEVA	1975

Utca neve	Házaszám	Típus	Építés éve
Dóra utca	13.	PEVA	1975
Kamilla utca	1.	PEVA	1976
Kamilla utca	2.	PEVA	1976
Kamilla utca	3.	PEVA	1976
Kamilla utca	4.	PEVA	1976
Kamilla utca	5.	PEVA	1976
Kamilla utca	6.	PEVA	1976
Kamilla utca	7.	PEVA	1976
Kamilla utca	8.	PEVA	1976
Kamilla utca	9.	PEVA	1976
Kamilla utca	10.	PEVA	1976
Berek utca	1.	A-41	1973
Berek utca	3.	A-41	1973
Berek utca	5.	A-41	1973
Berek utca	7.	A-41	1973
Berek utca	9.	A-41	1973
Berek utca	11.	A-41	1973
Berek utca	13.	A-41	1973
Berek utca	15.	A-41	1973
Berek utca	17.	A-41	1973
Varsány utca	2.	K-8	1973
Varsány utca	4.	K-8	1973
Varsány utca	6.	K-8	1973
Varsány utca	8.	K-8	1973
Varsány utca	14.	K-8	1973
Varsány utca	16.	K-8	1973
Varsány utca	18.	K-8	1973
Varsány utca	20.	K-8	1973
Varsány utca	22.	D-4	1973
Varsány utca	24.	D-4	1973
Varsány utca	26.	D-4	1973
Zsuzsanna utca	1.	D-4	1973
Zsuzsanna utca	2.	D-4	1973
Zsuzsanna utca	3.	D-4	1973
Zsuzsanna utca	4.	D-4	1973
Zsuzsanna utca	5.	D-4	1973
Zsuzsanna utca	6.	D-4	1973
Zsuzsanna utca	7.	D-4	1973
Zsuzsanna utca	8.	D-4	1973

Utca neve	Hákszám	Típus	Építés éve
Zsuzsanna utca	9.	D-4	1973
Zsuzsanna utca	10.	D-4	1973
Zsuzsanna utca	11.	D-4	1973
Zsuzsanna utca	13.	D-4	1973
Zsuzsanna utca	15.	D-4	1973
Zsuzsanna utca	17.	D-4	1973
Zsuzsanna utca	19.	D-4	1973
Júlia utca	1.	D-4	1973
Júlia utca	3.	D-4	1973
Júlia utca	5.	D-4	1972
Júlia utca	7.	D-4	1972
Júlia utca	9.	D-4	1972
Júlia utca	11.	D-4	1973
Júlia utca	13.	D-4	1973
Júlia utca	17.	D-4	1973
Éva utca	1.	D-10	1973
Éva utca	3.	D-10	1973
Éva utca	5.	D-10	1973
Éva utca	7.	D-10	1973
Éva utca	9.	D-10	1973
Éva utca	11.	D-10	1973
Éva utca	13.	D-10	1973
Éva utca	15.	D-10	1973
Lívia utca	1.	C-41	1975
Lívia utca	3.	C-41	1975
Lívia utca	5.	C-41	1975
Etelka utca	1.	C-41	1975
Etelka utca	2.	C-41	1975
Etelka utca	3.	C-41	1975
Etelka utca	4.	C-41	1975
Etelka utca	5.	C-41	1975
Etelka utca	6.	C-41	1975
Etelka utca	8.	C-41	1975
Etelka utca	10.	C-41	1975
Etelka utca	12.	C-41	1975
Regina utca	1.	C-41	1976
Regina utca	2.	C-41	1976
Regina utca	3.	C-41	1976
Regina utca	4.	C-41	1976

Utca neve	Hátszám	Típus	Építés éve
Regina utca	5.	C-41	1976
Regina utca	6.	C-41	1976
Olga utca	1.	D-10	1976
Olga utca	3.	D-10	1976
Olga utca	5.	D-10	1976
Olga utca	7.	D-10	1976
Olga utca	9.	D-10	1976
Olga utca	11.	D-10	1976
Olga utca	13.	D-10	1976
Izabella utca	2.	A-41	1976
Izabella utca	4.	A-41	1976
Izabella utca	6.	A-41	1976
Izabella utca	8.	A-41	1976
Viktória utca	1.	K-81	1973
Viktória utca	3.	K-81	1973
Viktória utca	5.	K-81	1973
Viktória utca	7.	K-81	1973
Viktória utca	9.	C-41	1973
Viktória utca	11.	C-41	1973
Viktória utca	13.	C-41	1973
Viktória utca	15.	A-41	1973
Viktória utca	17.	A-41	1973
Diána tér	2.	KM-511	1977
Diána tér	4.	KM-51	1977
Diána tér	6.	KM-511	1977
Diána tér	8.	KM-51	1977
Krisztina tér	1.	C-41	1973
Krisztina tér	2.	C-41	1973
Krisztina tér	3.	C-41	1974
Krisztina tér	4.	C-41	1974
Krisztina tér	5.	C-41	1973
Krisztina tér	6.	C-41	1973
Krisztina tér	7.	C-41	1974
Krisztina tér	8.	C-41	1974
Krisztina tér	11.	D-10	1974
Krisztina tér	12.	D-10	1974
Krisztina tér	13.	D-10	1974
Krisztina tér	14.	D-10	1974
Krisztina tér	15.	D-10	1974

Utca neve	Hátszám	Típus	Építés éve
Krisztina tér	16.	D-10	1974
Krisztina tér	20.	K-81	1974
Krisztina tér	21.	K-81	1974
Krisztina tér	22.	K-81	1974
Krisztina tér	23.	K-81	1974
Krisztina tér	25.	C-41	1974
Krisztina tér	26.	C-41	1974
Krisztina tér	27.	C-41	1974
Enyezd utca	2.	C-41	1974
Enyezd utca	4.	C-41	1974
Enyezd utca	6.	C-41	1974
Enyezd utca	8.	C-41	1974
Enyezd utca	10.	C-41	1974
Enyezd utca	12.	C-41	1974
Enyezd utca	16.	K-81	1974
Enyezd utca	18.	K-81	1974
Enyezd utca	20.	K-81	1974
Enyezd utca	22.	K-81	1974
Enyezd utca	24.	C-41	1974
Enyezd utca	26.	C-41	1974
Enyezd utca	28.	C-41	1974
Enyezd utca	30.	C-41	1974
Enyezd utca	32.	C-41	1974
Enyezd utca	34.	C-41	1974
Enyezd utca	36.	C-41	1974
Enyezd utca	38.	C-41	1974
Siklósi városrész I. számú szerkezeti egység			
Nagy Imre út	46.	A-2	1980
Nagy Imre út	48.	A-1	1980
Nagy Imre út	50.	A-1	1980
Nagy Imre út	52.	A-1	1980
Nagy Imre út	54.	A-2	1980
Nagy Imre út	56.	KC-51	1982
Nagy Imre út	58.	KC-51	1982
Nagy Imre út	60.	KC-51	1982
Nagy Imre út	62.	KC-51	1982
Nagy Imre út	66.	KC-51	1982
Nagy Imre út	68.	KC-51	1982
Nagy Imre út	78.	KC-51	1982

Utca neve	Hátszám	Típus	Építés éve
Nagy Imre út	80.	KC-51	1982
Nagy Imre út	82.	KC-51	1982
Nagy Imre út	84.	KC-51	1982
Nagy Imre út	88.	KC-51	1982
Nagy Imre út	90.	KC-51	1982
Nagy Imre út	92.	KC-51	1982
Nagy Imre út	94.	KC-51	1982
Nagy Imre út	96.	KC-51	1982
Nagy Imre út	98.	KC-51	1982
Nagy Imre út	100.	KC-51	1982
Nagy Imre út	102.	KC-51	1982
Nagy Imre út	104.	K3+A5	1981
Nagy Imre út	106.	K3+A5	1981
Nagy Imre út	108.	K3+A5	1981
Nagy Imre út	110.	K3+A5	1981
Lahti utca	1.	TM-531	1980
Lahti utca	2.	A-1	1981
Lahti utca	3.	TM-52	1980
Lahti utca	4.	A-1	1981
Lahti utca	5.	TM-51	1980
Lahti utca	6.	A-2	1981
Lahti utca	7.	TM-53	1980
Lahti utca	8.	A-1	1981
Lahti utca	10.	A-1	1981
Lahti utca	12.	A-1	1981
Lahti utca	14.	A-2	1981
Lahti utca	16.	A-1	1981
Lahti utca	20.	TM-53	1982
Lahti utca	22.	TM-51	1982
Lahti utca	24.	TM-51	1982
Lahti utca	26.	TM-51	1982
Lahti utca	28.	TM-531	1982
Lahti utca	30.	TM-53	1982
Lahti utca	34.	TM-51	1982
Lahti utca	36.	TM-51	1982
Lahti utca	38.	TM-51	1982
Lahti utca	40.	TM-51	1982
Lahti utca	42.	TM-53	1982
Lahti utca	44.	TM-531	1982

Utca neve	Házzszám	Típus	Építés éve
Lahti utca	48.	TM-53	1982
Lahti utca	50.	TM-51	1982
Lahti utca	52.	TM-531	1982
Lahti utca	54.	TM-53	1982
Eszék utca	1.	TM-51	1982
Eszék utca	3.	TM-51	1982
Eszék utca	5.	TM-51	1982
Eszék utca	7.	TM-51	1982
Eszék utca	9.	TM-53	1982
Eszék utca	11.	TM-51	1982
Eszék utca	13.	TM-51	1981
Eszék utca	15.	TM-51	1981
Eszék utca	17.	TM-53	1981
Eszék utca	19.	TM-51	1981
Eszék utca	21.	TM-51	1981
Eszék utca	23.	TM-531	1981
Eszék utca	25.	K3+A5	1981
Eszék utca	27.	K3+A5	1981
Eszék utca	29.	K3+A5	1981
Eszék utca	31.	K3+A5	1981
Eszék utca	33.	K3+A5	1981
Eszék utca	35.	K3+A5	1981
Eszék utca	37.	K3+A5	1981
Eszék utca	39.	K3+A5	1981
Eszék utca	41.	K3+A5	1981
Eszék utca	43.	K3+A5	1981
Eszék utca	45.	K3+A5	1981
Eszék utca	47.	K3+A5	1981
Eszék utca	49.	K3+A5	1981
Eszék utca	51.	K3+A5	1981
Eszék utca	53.	K3+A5	1981
Eszék utca	55.	K3+A5	1981
Siklói városrész II. számú szerkezeti egység			
Nagy Imre út	17.	TD-51	1978
Nagy Imre út	19.	TD-51	1978
Nagy Imre út	21.	TM-51	1978
Nagy Imre út	23.	TM-51	1978
Nagy Imre út	25.	KM-51	1978
Nagy Imre út	27.	KM-51	1978

Utca neve	Házszám	Típus	Építés éve
Nagy Imre út	29.	KM-51	1979
Nagy Imre út	31.	KM-51	1979
Nagy Imre út	35.	KC-51	1979
Nagy Imre út	37.	KC-51	1979
Nagy Imre út	39.	KC-51	1979
Nagy Imre út	41.	KC-51	1979
Nagy Imre út	55.	KC-51	1979
Nagy Imre út	57.	KC-51	1979
Nagy Imre út	59.	KC-51	1979
Nagy Imre út	61.	KC-51	1979
Nagy Imre út	63.	KC-51	1979
Nagy Imre út	65.	KC-51	1979
Nagy Imre út	67.	KC-51	1980
Nagy Imre út	69.	KC-51	1980
Maléter Pál út	2.	TM-53	1978
Maléter Pál út	4.	TM-51	1978
Maléter Pál út	6.	TM-52	1978
Maléter Pál út	8.	TM-531	1978
Maléter Pál út	10.	TM-52	1978
Maléter Pál út	12.	TM-521	1978
Maléter Pál út	14.	TD-51	1978
Maléter Pál út	16.	TD-51	1978
Maléter Pál út	18.	TD-51	1978
Maléter Pál út	20.	TD-51	1978
Maléter Pál út	22.	TM-531	1978
Maléter Pál út	24.	TM-51	1978
Maléter Pál út	26.	TD-51	1978
Maléter Pál út	28.	TD-51	1978
Maléter Pál út	30.	TM-53	1978
Maléter Pál út	32.	TM-51	1978
Maléter Pál út	34.	TM-52	1977
Maléter Pál út	36.	TM-531	1977
Maléter Pál út	38.	TM-52	1977
Maléter Pál út	40.	TM-521	1977
Maléter Pál út	42.	TD-51	1977
Maléter Pál út	44.	TD-51	1977
Maléter Pál út	46.	TD-51	1978
Maléter Pál út	48.	TD-51	1978
Maléter Pál út	50.	TM-531	1978

Utca neve	Házzszám	Típus	Építés éve
Maléter Pál út	52.	TM-51	1978
Maléter Pál út	54.	TD-51	1978
Maléter Pál út	56.	TD-51	1978
Maléter Pál út	60.	TD-51	1980
Maléter Pál út	62.	TD-51	1980
Maléter Pál út	64.	TM-52	1980
Maléter Pál út	66.	TM-531	1980
Maléter Pál út	68.	TD-51	1980
Maléter Pál út	70.	TD-51	1980
Maléter Pál út	72.	TM-531	1980
Maléter Pál út	74.	TM-521	1980
Maléter Pál út	76.	TM-52	1980
Maléter Pál út	78.	TM-53	1980
Maléter Pál út	80.	TM-51	1980
Maléter Pál út	82.	TM-52	1980
Maléter Pál út	84.	TM-531	1980
Maléter Pál út	86.	TM-51	1980
Maléter Pál út	88.	TM-51	1980
Maléter Pál út	90.	TM-52	1980
Maléter Pál út	92.	TM-531	1980
Maléter Pál út	94.	TD-51	1980
Maléter Pál út	96.	TD-51	1980
Maléter Pál út	98.	TD-51	1980
Maléter Pál út	100.	TD-51	1980
Maléter Pál út	102.	TM-531	1980
Maléter Pál út	104.	TM-52	1980
Maléter Pál út	106.	TM-51	1980
Maléter Pál út	108.	TM-51	1980
Maléter Pál út	110.	TD-51	1980
Maléter Pál út	112.	TD-51	1980
Maléter Pál út	114.	TM-52	1980
Maléter Pál út	116.	TM-531	1980
Aidinger János út	2.	TD-51	1980
Aidinger János út	4.	TD-51	1980
Aidinger János út	6.	TM-52	1980
Aidinger János út	8.	TM-521	1980
Aidinger János út	10.	TM-531	1980
Aidinger János út	12.	KC-51	1980
Aidinger János út	14.	KC-51	1980

Utca neve	Hátszám	Típus	Építés éve
Aidinger János út	16.	KC-51	1980
Aidinger János út	18.	KC-51	1980
Aidinger János út	26.	KM-51	1981
Aidinger János út	28.	KM-51	1981
Aidinger János út	30.	KM-51	1981
Aidinger János út	32.	KM-51	1981
Aidinger János út	40.	KM-51	1981
Aidinger János út	42.	KM-511	1981
Aidinger János út	44.	KM-511	1981
Aidinger János út	46.	KM-511	1981
Aidinger János út	50.	KM-511	1981
Aidinger János út	52.	KM-511	1981
Aidinger János út	54.	KM-511	1981
Aidinger János út	56.	KM-511	1981
Kassák Lajos utca	2.	TM-51	1979
Kassák Lajos utca	4.	TM-51	1979
Kassák Lajos utca	6.	TM-53	1979
Kassák Lajos utca	8.	TD-51	1979
Kassák Lajos utca	10.	TD-51	1979
Kassák Lajos utca	12.	TM-51	1979
Kassák Lajos utca	14.	TM-51	1979
Kassák Lajos utca	16.	TM-51	1979
Kassák Lajos utca	18.	TM-53	1979
Esztergályos János utca	1.	TD-51	1979
Esztergályos János utca	2.	TD-51	1979
Esztergályos János utca	3.	TD-51	1979
Esztergályos János utca	4.	TD-51	1979
Esztergályos János utca	5.	TM-52	1979
Esztergályos János utca	6.	TM-52	1979
Esztergályos János utca	7.	TM-521	1979
Esztergályos János utca	8.	TM-521	1979
Esztergályos János utca	9.	TD-51	1979
Esztergályos János utca	10.	TD-51	1979
Esztergályos János utca	11.	TD-51	1979
Esztergályos János utca	12.	TD-51	1979
Esztergályos János utca	13.	TM-531	1979
Esztergályos János utca	14.	TM-53	1979
Esztergályos János utca	15.	TM-53	1979
Esztergályos János utca	16.	TM-531	1979

Utca neve	Házzszám	Típus	Építés éve
Uitz Béla utca	1.	KC-51	1979
Uitz Béla utca	2.	TM-53	1979
Uitz Béla utca	3.	KC-51	1979
Uitz Béla utca	4.	TM-51	1979
Uitz Béla utca	5.	KC-51	1979
Uitz Béla utca	6.	TM-51	1979
Uitz Béla utca	7.	KC-51	1979
Uitz Béla utca	8.	TM-51	1979
Uitz Béla utca	10.	TD-51	1979
Uitz Béla utca	12.	TD-51	1979
Uitz Béla utca	15.	KC-51	1979
Uitz Béla utca	17.	KC-51	1979
Csontváry utca	8.	KM-511	1978
Csontváry utca	10.	KM-511	1978
Fülep Lajos utca	2.	KM-511	1978
Fülep Lajos utca	4.	KM-511	1978
Fülep Lajos utca	6.	TD-51	1978
Fülep Lajos utca	8.	TD-51	1978
Fülep Lajos utca	10.	TM-53	1978
Fülep Lajos utca	12.	TM-51	1978
Fülep Lajos utca	14.	TM-51	1978
Fülep Lajos utca	16.	TM-51	1978
Fülep Lajos utca	18.	TM-531	1978
Fülep Lajos utca	20.	TM-52	1978
Fülep Lajos utca	22.	TM-51	1978
Fülep Lajos utca	24.	TM-53	1978
Fülep Lajos utca	26.	TM-51	1978
Fülep Lajos utca	28.	TM-53	1978
Fülep Lajos utca	30.	TM-51	1978
Fülep Lajos utca	32.	TM-51	1978
Fazekas Mihály utca	2.	KM-511	1979
Fazekas Mihály utca	4.	KM-511	1979
Fazekas Mihály utca	6.	TM-51	1978
Fazekas Mihály utca	8.	TM-51	1978
Fazekas Mihály utca	10.	TM-52	1978
Fazekas Mihály utca	12.	TM-521	1978
Fazekas Mihály utca	14.	TM-531	1978
Fazekas Mihály utca	16.	TM-52	1978
Fazekas Mihály utca	18.	TM-51	1978

Utca neve	Házsám	Típus	Építés éve
Fazekas Mihály utca	20.	TM-53	1978
Fazekas Mihály utca	22.	TM-521	1978
Fazekas Mihály utca	24.	TM-52	1978
Fazekas Mihály utca	26.	TM-53	1978
Várkonyi Nándor utca	3.	KC-51	1978
Várkonyi Nándor utca	5.	KC-51	1978
Földes Ferenc utca	1.	KC-51	1978
Földes Ferenc utca	3.	KC-51	1978
Erdei Ferenc utca	1.	KC-51	1978
Erdei Ferenc utca	2.	TM-53	1978
Erdei Ferenc utca	3.	KC-51	1978
Erdei Ferenc utca	4.	TM-51	1978
Kodolányi János utca	1.	KC-51	1981
Kodolányi János utca	3.	KC-51	1981
Kodolányi János utca	7.	TM-521	1980
Kodolányi János utca	9.	TM-52	1980
Kodolányi János utca	11.	TM-531	1980
Kodolányi János utca	13.	TM-52	1980
Kodolányi János utca	15.	TM-521	1980
Kodolányi János utca	17.	TM-52	1980
Kodolányi János utca	19.	TM-521	1980
Kodolányi János utca	21.	TM-52	1980
Kodolányi János utca	23.	KC-51	1978
Kodolányi János utca	25.	KC-51	1978
Kodolányi János utca	29.	KC-51	1981
Kodolányi János utca	31.	KC-51	1981
Kodolányi János utca	35.	KC-51	1978
Kodolányi János utca	37.	KC-51	1978
Siklósi városrész III. számú szerkezeti egység			
Enyezd utca	7.	TD-51	1982
Enyezd utca	9.	TD-51	1982
Enyezd utca	11.	TD-51	1982
Enyezd utca	13.	TD-51	1982
Enyezd utca	15.	TM-531	1982
Enyezd utca	17.	TM-52	1982
Enyezd utca	19.	TM-51	1982
Enyezd utca	21.	TM-53	1982
Málomi út	3.	garzonház	1985
Málomi út	5.	garzonház	1985

Utca neve	Házzszám	Típus	Építés éve
Boros István utca	1.	TM-51	1984
Boros István utca	2.	TM-51	1984
Boros István utca	3.	TD-51	1984
Boros István utca	4.	TD-51	1984
Boros István utca	5.	TM-51	1984
Boros István utca	6.	TM-531	1984
Boros István utca	7.	TM-53	1984
Boros István utca	8.	TM-531	1984
Littke József utca	1.	TM-53	1986
Littke József utca	2.	KC-520	1985
Littke József utca	3.	TM-51	1986
Littke József utca	4.	KC-520	1985
Littke József utca	5.	TM-51	1986
Littke József utca	6.	KC-520	1985
Littke József utca	7.	TM-51	1986
Littke József utca	9.	TM-531	1986
Littke József utca	10.	171 lakásos	1989
Littke József utca	11.	TM-51	1986
Littke József utca	12.	171 lakásos	1989
Littke József utca	13.	TM-51	1986
Littke József utca	14.	171 lakásos	1989
Littke József utca	15.	TM-53	1986
Littke József utca	16.	171 lakásos	1989
Littke József utca	17.	TM-531	1986
Littke József utca	18.	171 lakásos	1989
Littke József utca	19.	TM-51	1986
Littke József utca	20.	171 lakásos	1989
Littke József utca	21.	TM-51	1986
Littke József utca	22.	171 lakásos	1989
Littke József utca	23.	TM-51	1986
Littke József utca	24.	171 lakásos	1989
Littke József utca	26.	171 lakásos	1990
Littke József utca	28.	171 lakásos	1990
Littke József utca	30.	171 lakásos	1991
Littke József utca	32.	171 lakásos	1991
Littke József utca	34.	171 lakásos	1992
Littke József utca	36.	171 lakásos	1992
Littke József utca	38.	171 lakásos	2002

Utca neve	Házzszám	Típus	Építés éve
Siklósi városrész IV. számú szerkezeti egység			
Maléter Pál út	118.	TM-53	1981
Maléter Pál út	120.	TM-51	1981
Maléter Pál út	122.	TD-51	1981
Maléter Pál út	124.	TD-51	1981
Maléter Pál út	126.	TD-51	1981
Maléter Pál út	128.	TD-51	1981
Maléter Pál út	130.	TM-52	1981
Maléter Pál út	132.	TM-531	1981
Aidinger János út	1.	KC-51	1981
Aidinger János út	3.	KC-51	1981
Aidinger János út	7.	KC-51	1981
Aidinger János út	9.	KC-51	1981
Aidinger János út	11.	KC-51	1982
Aidinger János út	13.	KC-51	1982
Aidinger János út	15.	KC-521	1982
Aidinger János út	17.	KC-52	1982
Aidinger János út	25.	KC-521	1982
Aidinger János út	27.	KC-52	1982
Aidinger János út	29.	TM-51	1982
Aidinger János út	31.	TM-51	1982
Aidinger János út	33.	TM-52	1982
Aidinger János út	35.	TM-521	1982
Aidinger János út	37.	TM-53	1982
Aidinger János út	39.	TM-51	1982
Wallenstein Zoltán utca	1.	TM-51	1981
Wallenstein Zoltán utca	3.	TM-51	1981
Wallenstein Zoltán utca	2.	KC-51	1981
Wallenstein Zoltán utca	4.	KC-51	1981
Wallenstein Zoltán utca	5.	KC-51	1983
Wallenstein Zoltán utca	7.	KC-51	1983
Wallenstein Zoltán utca	8.	KC-51	1983
Wallenstein Zoltán utca	10.	KC-51	1983
Wallenstein Zoltán utca	11.	TM-53	1983
Wallenstein Zoltán utca	13.	TM-51	1983
Wallenstein Zoltán utca	15.	TM-52	1983
Wallenstein Zoltán utca	17.	TM-521	1983
Wallenstein Zoltán utca	19.	TM-52	1983
Wallenstein Zoltán utca	21.	TM-531	1983

Utca neve	Házzszám	Típus	Építés éve
Siklósi út	70.	TD-51	1983
Siklósi út	72.	TD-51	1983
Siklósi út	74.	TD-51	1983
Siklósi út	76.	TD-51	1983
Siklósi út	78.	TM-531	1983
Siklósi út	80.	TM-52	1983
Siklósi út	82.	TM-51	1983
Siklósi út	84.	TM-53	1983
Siklósi út	86.	TD-51	1983
Siklósi út	88.	TD-51	1983
Siklósi út	90.	TM-53	1983
Siklósi út	92.	TM-51	1983
Siklósi út	94.	TM-52	1983
Siklósi út	96.	TM-531	1983
Siklósi út	98.	TD-51	1983
Siklósi út	100.	TD-51	1983
Siklósi út	102.	TD-51	1983
Siklósi út	104.	TD-51	1983
Németh László utca	2.	TM-51	1981
Németh László utca	4.	TM-51	1981
Németh László utca	6.	KM-51	1982
Németh László utca	8.	KM-511	1982
Németh László utca	10.	KM-51	1982
Németh László utca	12.	KM-511	1982
Németh László utca	14.	KM-51	1982
Németh László utca	16.	KM-511	1982
Németh László utca	18.	TD-51	1982
Németh László utca	20.	TD-51	1982
Németh László utca	22.	TM-52	1982
Németh László utca	24.	TM-531	1982
Németh László utca	28.	TM-52	1982
Németh László utca	30.	TM-521	1982
Németh László utca	32.	TM-53	1982
Németh László utca	34.	TM-51	1982
Németh László utca	36.	TM-52	1982
Németh László utca	38.	TM-521	1982
Németh László utca	40.	TM-52	1982
Németh László utca	42.	TM-52	1982

Utca neve	Házszám	Típus	Építés éve
Siklósi városrész V. számú szerkezeti egység			
Nagy Imre út	112.	TM-53	1984
Nagy Imre út	114.	TM-51	1984
Nagy Imre út	116.	TM-52	1984
Nagy Imre út	118.	TM-521	1984
Nagy Imre út	120.	TM-52	1984
Nagy Imre út	122.	TM-521	1984
Nagy Imre út	124.	TM-52	1984
Nagy Imre út	126.	TM-521	1984
Nagy Imre út	128.	TM-53	1985
Nagy Imre út	130.	TM-51	1985
Nagy Imre út	132.	TM-53	1985
Nagy Imre út	134.	TM-51	1985
Nagy Imre út	136.	TD-51	1985
Nagy Imre út	138.	TD-51	1985
Nagy Imre út	140.	TM-52	1985
Nagy Imre út	142.	TM-521	1985
Nagy Imre út	144.	TM-52	1985
Nagy Imre út	146.	TM-521	1985
Nagy Imre út	148.	TM-52	1985
Nagy Imre út	150.	TM-531	1985
Nagy Ferenc tér	1.	KM-51	1984
Nagy Ferenc tér	2.	KM-511	1984
Nagy Ferenc tér	3.	KM-511	1984
Nagy Ferenc tér	4.	KM-51	1984
Nagy Ferenc tér	6.	KM-511	1984
Nagy Ferenc tér	7.	KM-51	1984
Nagy Ferenc tér	9–10.	garzonház	1985
Tildy Zoltán utca	1.	TM-52	1984
Tildy Zoltán utca	3.	TM-531	1984
Tildy Zoltán utca	5.	TD-51	1984
Tildy Zoltán utca	7.	TD-51	1984
Tildy Zoltán utca	9.	TM-52	1984
Tildy Zoltán utca	11.	TM-521	1984
Tildy Zoltán utca	13.	TD-51	1984
Tildy Zoltán utca	15.	TD-51	1984
Tildy Zoltán utca	17.	TD-51	1984
Tildy Zoltán utca	19.	TD-51	1984
Tildy Zoltán utca	21.	TM-52	1984

Utca neve	Házzszám	Típus	Építés éve
Tildy Zoltán utca	23.	TM-521	1984
Tildy Zoltán utca	25.	TM-52	1984
Tildy Zoltán utca	27.	TM-531	1984
Tildy Zoltán utca	29.	KC-51	1984
Tildy Zoltán utca	31.	KC-51	1984
Tildy Zoltán utca	33.	KC-51	1984
Tildy Zoltán utca	35.	KC-51	1984
Tildy Zoltán utca	37.	KC-51	1984
Tildy Zoltán utca	39.	KC-51	1984
Tildy Zoltán utca	41.	KC-51	1985
Tildy Zoltán utca	43.	KC-51	1985
Tildy Zoltán utca	45.	KC-51	1986
Tildy Zoltán utca	47.	KC-51	1986
Tildy Zoltán utca	49.	KC-51	1986
Tildy Zoltán utca	51.	KC-51	1986
Tildy Zoltán utca	53.	KC-51	1986
Tildy Zoltán utca	55.	KC-51	1986
Tildy Zoltán utca	57.	KC-51	1986
Tildy Zoltán utca	59.	KC-51	1986
Tildy Zoltán utca	61.	TM-521	1986
Tildy Zoltán utca	63.	TM-52	1986
Tildy Zoltán utca	65.	TM-521	1986
Tildy Zoltán utca	67.	TM-52	1986
Szabó Ervin tér	2.	KC-51	1984
Szabó Ervin tér	3.	KC-51	1984
Szabó Ervin tér	7.	KC-51	1985
Szabó Ervin tér	8.	KC-51	1985
Szabó Ervin tér	9.	KC-51	1985
Szabó Ervin tér	10.	KC-51	1985
Szabó Ervin tér	11.	KC-51	1985
Szabó Ervin tér	12.	KC-51	1985
Siklősi városrész VI. számú szerkezeti egység			
Visnya Ernő utca	1.	TM-51	1984
Visnya Ernő utca	2.	TM-51	1984
Visnya Ernő utca	3.	TM-51	1984
Visnya Ernő utca	4.	TM-51	1984
Visnya Ernő utca	5.	TM-52	1984
Visnya Ernő utca	6.	TM-531	1984
Visnya Ernő utca	7.	TD-51	1984

Utca neve	Hátszám	Típus	Építés éve
Visnya Ernő utca	8.	TD-51	1984
Visnya Ernő utca	9.	TM-531	1984
Visnya Ernő utca	10.	TM-52	1984
Visnya Ernő utca	11.	TM-51	1984
Visnya Ernő utca	12.	TM-51	1984
Visnya Ernő utca	13.	TD-51	1984
Visnya Ernő utca	14.	TD-51	1984
Derék-réti út	1.	TD-51	1984
Derék-réti út	2.	TD-51	1984
Derék-réti út	3.	TM-52	1984
Derék-réti út	4.	TM-531	1984
Derék-réti út	6.	TM-52	1984
Derék-réti út	7.	TM-53	1984
Derék-réti út	8.	TM-51	1984
Derék-réti út	9.	TM-51	1984
Derék-réti út	10.	TD-51	1984
Derék-réti út	11.	TD-51	1984
Derék-réti út	12.	TD-51	1984
Derék-réti út	13.	TD-51	1984
Kis-réti utca	1.	TD-51	1985
Kis-réti utca	2.	TD-51	1985
Kis-réti utca	3.	TD-51	1985
Kis-réti utca	4.	TD-51	1985
Kis-réti utca	5.	TM-52	1985
Kis-réti utca	6.	TM-531	1985
Kis-réti utca	8.	TM-531	1985
Kis-réti utca	9.	TM-52	1985
Kis-réti utca	10.	TM-531	1985
Kis-réti utca	11.	TM-52	1985
Kis-réti utca	12.	TM-51	1985
Kis-réti utca	13.	TM-51	1985
Kis-réti utca	14.	TD-51	1985
Kis-réti utca	15.	TD-51	1985
Kenderföld utca	1.	TD-51	1985
Kenderföld utca	2.	TD-51	1985
Kenderföld utca	3.	TM-52	1985
Kenderföld utca	4.	TM-531	1985
Kenderföld utca	5.	TD-51	1985
Kenderföld utca	6.	TD-51	1985

Utca neve	Házzszám	Típus	Építés éve
Kenderföld utca	7.	TM-531	1985
Kenderföld utca	8.	TM-52	1985
Kenderföld utca	9.	TM-51	1985
Kenderföld utca	10.	TM-51	1985
Kenderföld utca	11.	TD-51	1985
Kenderföld utca	12.	TD-51	1985
Malomvölgyi út	3.	TD-51	1984
Malomvölgyi út	5.	TD-51	1984
Malomvölgyi út	7.	TM-51	1984
Malomvölgyi út	9.	TM-53	1984
Malomvölgyi út	13.	TM-531	1985
Malomvölgyi út	15.	TM-52	1985
Malomvölgyi út	17.	TD-51	1985
Malomvölgyi út	19.	TD-51	1985
Siklósi városrész VII. szerkezeti egység			
Gadó utca	1.	TM-531	1986
Gadó utca	3.	TM-53	1986
Gadó utca	5.	TD-51	1986
Gadó utca	7.	TD-51	1986
Gadó utca	9.	TD-51	1986
Gadó utca	11.	TD-51	1986
Gadó utca	13.	TM-52	1986
Gadó utca	15.	TM-531	1986
Gadó utca	17.	TM-51	1986
Gadó utca	19.	TM-51	1986
Gadó utca	21.	TM-52	1986
Gadó utca	23.	TM-531	1986
Fagyöngy utca	2.	TD-51	1987
Fagyöngy utca	4.	TD-51	1987
Fagyöngy utca	6.	TM-52	1987
Fagyöngy utca	8.	TM-531	1987
Fagyöngy utca	10.	TM-52	1987
Fagyöngy utca	12.	TM-521	1987
Fagyöngy utca	14.	TM-531	1987
Fagyöngy utca	16.	TM-52	1987
Fagyöngy utca	18.	TM-52	1987
Fagyöngy utca	20.	TM-531	1987
Fagyöngy utca	22.	TM-52	1987
Fagyöngy utca	24.	TM-521	1987

Utca neve	Hátszám	Típus	Építés éve
Fagyöngy utca	26.	TM-531	1987
Fagyöngy utca	28.	TM-52	1987
Fagyöngy utca	30.	TM-52	1987
Fagyöngy utca	32.	TM-531	1987
Fagyöngy utca	34.	TM-52	1987
Fagyöngy utca	36.	TM-521	1987
Fagyöngy utca	38.	TM-52	1987
Fagyöngy utca	40.	TM-531	1987
Fagyöngy utca	42.	TM-53	1987
Fagyöngy utca	44.	TM-51	1987
Fagyöngy utca	46.	TD-51	1987
Fagyöngy utca	48.	TD-51	1987
Polgárszőlő utca	3.	KC-524	1986
Polgárszőlő utca	7.	F+3 TM-51	1986
Polgárszőlő utca	9.	F+3 TM-52	1986
Polgárszőlő utca	11.	F+3 TM-51	1986
Polgárszőlő utca	13.	F+3 TM-51	1986
Polgárszőlő utca	15.	F+3 TM-51	1986
Polgárszőlő utca	2.	ismeretlen típus	1986
Polgárszőlő utca	4	ismeretlen típus	1986
Polgárszőlő utca	6.	ismeretlen típus	1986
Polgárszőlő utca	8.	ismeretlen típus	1986
Polgárszőlő utca	10	ismeretlen típus	1986
Polgárszőlő utca	14.	TM-53	1986
Polgárszőlő utca	16.	TM-51	1986
Polgárszőlő utca	18.	ismeretlen típus	1986
Polgárszőlő utca	20.	TM-51	1986
Polgárszőlő utca	22.	TM-51	1986
Polgárszőlő utca	24.	TM-51	1986
Polgárszőlő utca	26.	TM-51	1986
Polgárszőlő utca	28.	TM-531	1986
Polgárszőlő utca	30.	TM-52	1986
Polgárszőlő utca	32.	TM-51	1986
Polgárszőlő utca	34.	TM-51	1986
Illyés Gyula út	12.	AP	1989
Illyés Gyula út	14.	AP	1989
Illyés Gyula út	16.	AP	1989
Illyés Gyula út	18.	AP	1989
Illyés Gyula út	20.	AT	1989

Utca neve	Házzszám	Típus	Építés éve
Illyés Gyula út	22.	AT	1989
Illyés Gyula út	24.	TD-51	1986
Illyés Gyula út	26.	TD-51	1986
Illyés Gyula út	28.	TD-51	1986
Illyés Gyula út	30.	KC-524	1986
Illyés Gyula út	32.	KC-524	1986
Illyés Gyula út	34.	TM-52	1986
Illyés Gyula út	36.	TM-531	1986
Illyés Gyula út	38.	TM-51	1986
Illyés Gyula út	40.	TM-51	1986
Illyés Gyula út	41.	TM-51	1987
Illyés Gyula út	42.	TD-51	1986
Illyés Gyula út	43.	TM-53	1987
Illyés Gyula út	44.	TD-51	1986
Illyés Gyula út	46.	TM-51	1986
Illyés Gyula út	48.	TM-51	1986
Illyés Gyula út	50.	TM-53	1987
Illyés Gyula út	52.	TM-51	1987
Illyés Gyula út	54.	TM-51	1987
Illyés Gyula út	56.	TM-51	1987
Illyés Gyula út	58.	TM-52	1987
Illyés Gyula út	60.	TM-531	1987
Illyés Gyula út	62	TM-531	1987
Illyés Gyula út	64.	TM-531	1987
Illyés Gyula út	66.	TM-51	1987
Illyés Gyula út	68.	TM-51	1987
Illyés Gyula út	70.	TM-51	1987
Illyés Gyula út	72.	TM-53	1987
Illyés Gyula út	74.	TD-51	1987
Illyés Gyula út	76.	TD-51	1987
Illyés Gyula út	78.	TM-51	1987
Illyés Gyula út	80.	TM-51	1987
Csipke utca	1.	TM-51 ²⁶⁹	1987
Csipke utca	3.	TM-51 ²⁷⁰	1987
Csipke utca	5.	TM-51 ²⁷¹	1987
Csipke utca	7.	TD-51 ²⁷²	1987
Csipke utca	9.	TM-51	1987

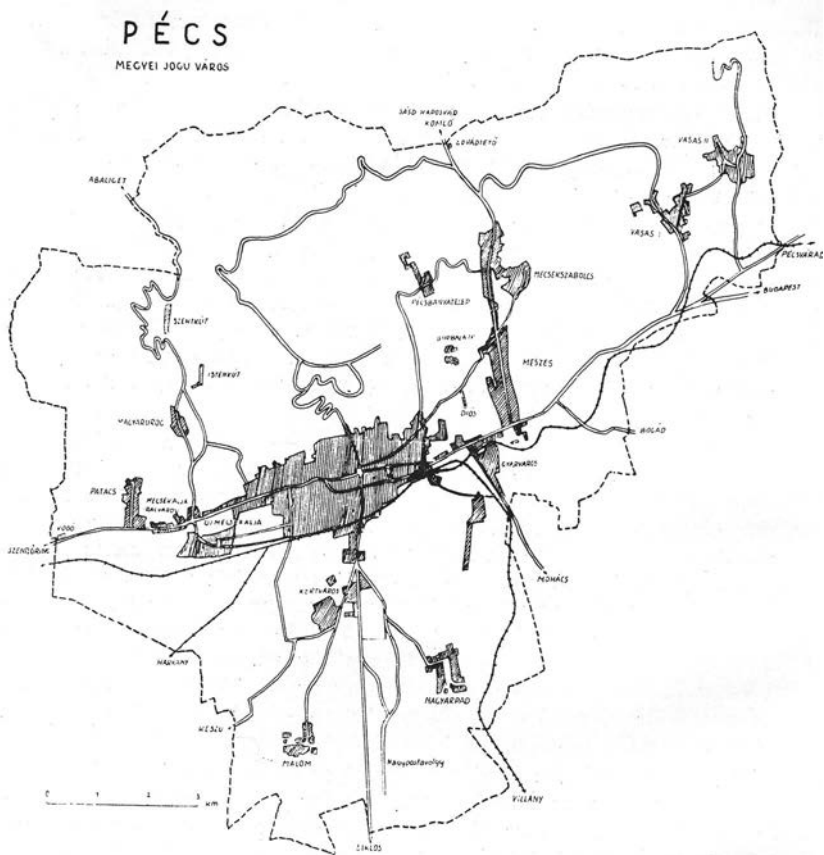
²⁶⁹ A Csipke utcai házak egy része (1–7-ig) 1987 folyamán teljes áttervezésen esett át. Ezek elsősorban a külső homlokzatban jelentettek nagyobb változásokat, de némiképp módosítottak a belső tereken.

Utca neve	Házaszám	Típus	Építés éve
Csipke utca	11.	TM-51	1987
Csipke utca	13.	TD-51	1987
Csipke utca	15.	TD-51	1987
Fáy András utca	5.	TM-52	1987
Fáy András utca	7.	TM-531	1987
Fáy András utca	22.	A/3	1989
Fáy András utca	24.	A/3	1989
Fáy András utca	26.	A/3	1989
Fáy András utca	28.	A/3	1989
Fáy András utca	30.	A/2	1989
Fáy András utca	32.	A/2	1989
Fáy András utca	34.	A/2	1989
Fáy András utca	36.	A/1	1989
Fáy András utca	38.	A/1	1989
Fáy András utca	40.	A/1	1989
Mécsvirág utca	7.	B/1	1992
Mécsvirág utca	9.	B/1	1992
Mécsvirág utca	11.	B/2	1992
Mécsvirág utca	13.	B/2	1992
Mécsvirág utca	15.	B/2	1992
Mécsvirág utca	17.	B/2	1992
Mécsvirág utca	19.	B/1	1992
Mécsvirág utca	21.	B/1	1992
Árpádvaros			
Csikor Kálmán utca	1.	TD-51	1988
Csikor Kálmán utca	3.	TD-51	1988
Csikor Kálmán utca	5.	TD-51	1988
Csikor Kálmán utca	7.	TD-51	1988
Csikor Kálmán utca	9.	TM-53	1988
Csikor Kálmán utca	11.	TM-51	1988
Csikor Kálmán utca	13.	TM-51	1988
Csikor Kálmán utca	15.	TM-51	1988
Csikor Kálmán utca	17.	TM-51	1988
Csikor Kálmán utca	19.	TM-51	1988
Csikor Kálmán utca	21.	TM-51	1988

²⁷⁰ Uo.²⁷¹ Uo.²⁷² Uo.

Utca neve	Házzszám	Típus	Építés éve
Csikor Kálmán utca	23.	TM-51	1988
Csikor Kálmán utca	25.	TD-51	1988
Csikor Kálmán utca	27.	TD-51	1988
Csikor Kálmán utca	29.	TM-53	1988
Csikor Kálmán utca	31.	TM-53	1988
Csikor Kálmán utca	33.	TM-51	1988
Csikor Kálmán utca	35.	TM-51	1988
Csikor Kálmán utca	37.	TD-51	1988
Csikor Kálmán utca	39.	TD-51	1988
Csikor Kálmán utca	2.	TD-51	1988
Csikor Kálmán utca	4.	TD-51	1988
Csikor Kálmán utca	6.	TD-51	1988
Csikor Kálmán utca	8.	TD-51	1988
Csikor Kálmán utca	10.	TM-51	1988
Csikor Kálmán utca	12.	TM-51	1988
Csikor Kálmán utca	14.	TD-51	1988
Csikor Kálmán utca	16.	TD-51	1988
Mátyás Flórián tér	1.	TM-51	1988
Mátyás Flórián tér	2.	TM-51	1988
Mátyás Flórián tér	3.	TM-53	1988
Mátyás Flórián tér	4.	TM-51	1988
Mátyás Flórián tér	5.	TM-51	1988
Mátyás Flórián tér	6.	TM-531	1988
Mátyás Flórián tér	7.	TD-51	1988
Mátyás Flórián tér	8.	TD-51	1988
Mátyás Flórián tér	9.	TD-51	1988
Mátyás Flórián tér	10.	TD-51	1988

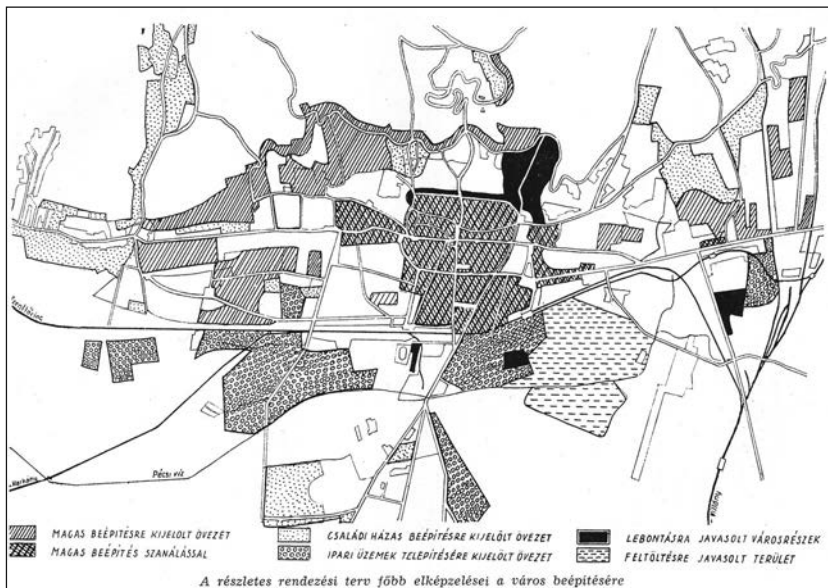
Térképek

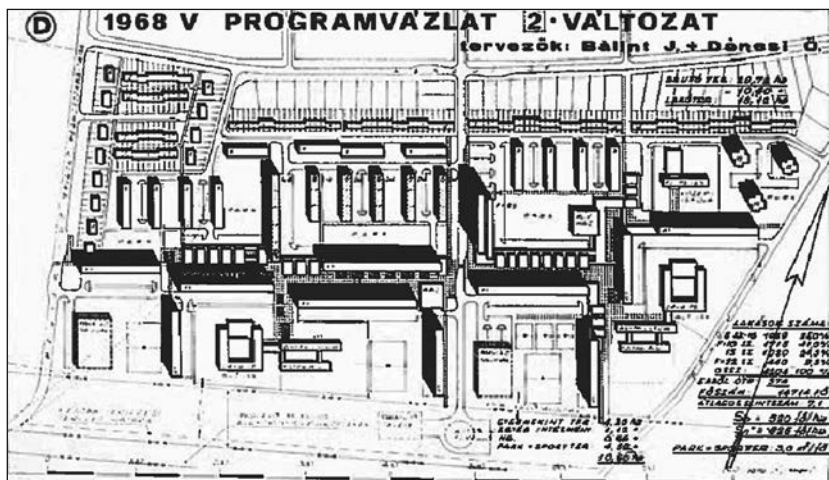
Pécs megyei jogú város közigazgatási területe

1. térkép

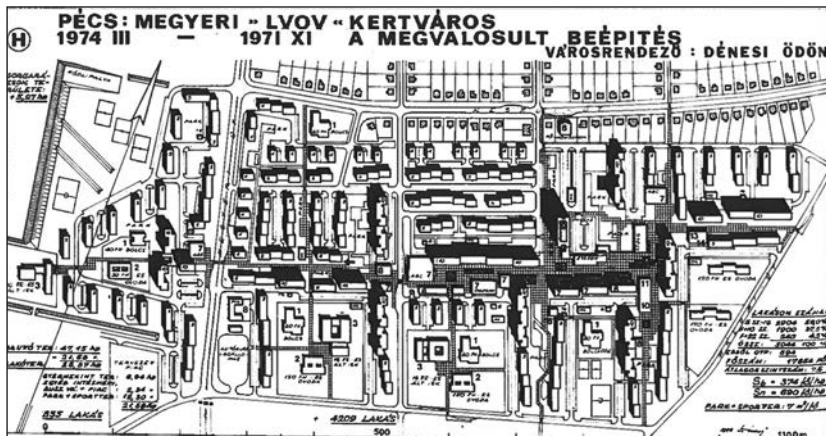
Pécs közigazgatási határai 1955 után
(Forrás: DÉNESI 1961. 34.)

2. térkép
 Pécs 1960. évi részletes rendezési tervének főbb elemei
 (Forrás: DÉNESI 1961. 41.)

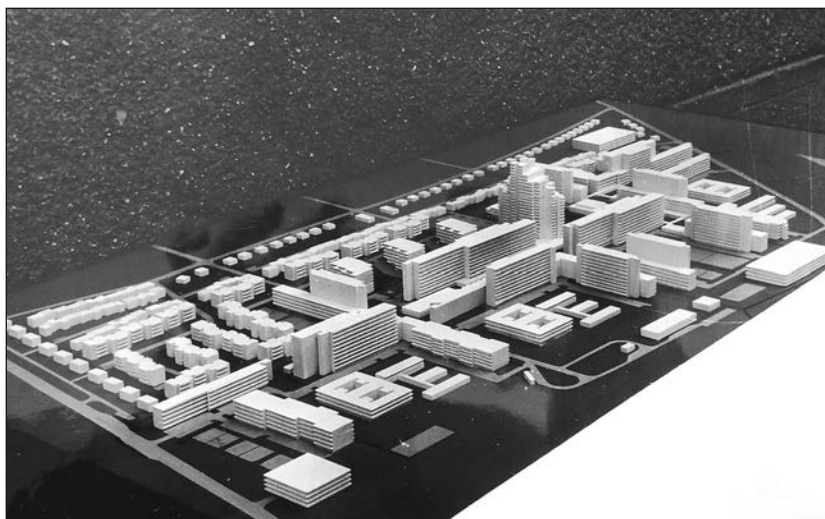
3. térkép
 Megyeri kertváros 1968. évi rendezési terve Bálint János és Dénesi Ödön tervei alapján
 (Forrás: DÉNESI 1979. 40.)

4. térkép

Megyeri kertváros megvalósult beépítése Dénési Ödön tervei alapján (1974)

(Forrás: DÉNESI 1979. 42.)

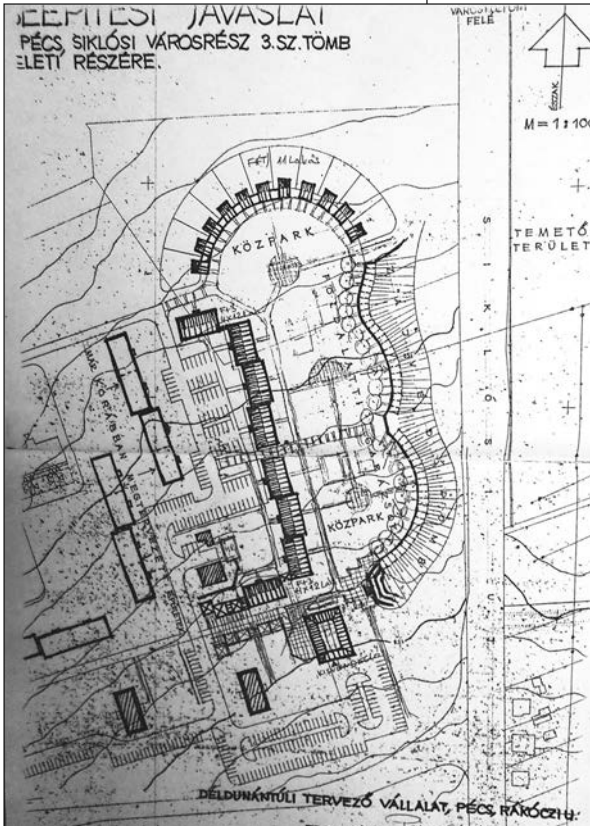

5. térkép, modell

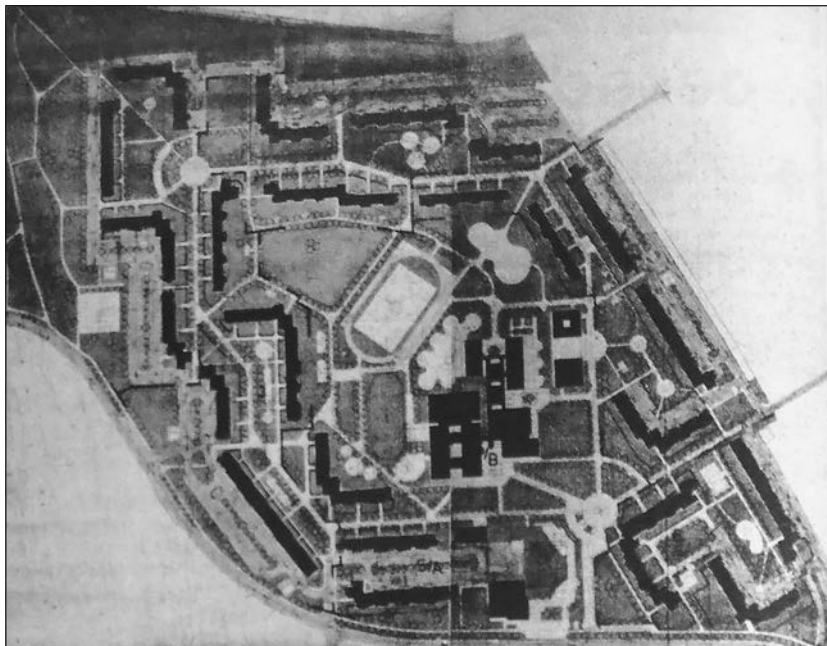
Kertváros a negyedik ötéves tervben (Gerő)

(Forrás: MNL BML XXIII. 108. 18014-4/1969: Kertváros a negyedik ötéves tervben)

6. térkép
 Az első számú szerkezeti egység
 egyszerűsített terve az új
 utcaelnevezésekkel
 (Forrás: DN 1979. február 10. 2.)

7. térkép
 A Siklói városrész
 harmadik számú
 szerkezeti egységének
 3/6. üteme Pap József
 tervei alapján (nem
 valósult meg)
 (Forrás: Pécs Megyei
 Jogú Város Tervtára,
 ismeretlen jelölés)

8. térkép

Árpádváros 1984. évi részletes rendezési terve

(Forrás: DN 1984. november 7. 4.)

További képek Kertvárosról

1. kép

Megyeri kertváros látképe 1974-ből

(Forrás: Csorba Győző Könyvtár Helytörténeti Osztály, fotótár)

2. kép

D-10-es lakóház összeszerelése

(Forrás: Tillai Ernő fotógyűjteménye)

3. kép

C-41-es épület teteje Zsolnay porcelánnal díszítve
(Forrás: Tillai Ernő fotógyűjteménye)

4. kép

Óvoda az Enyezd utcában
(Forrás: Tillai Ernő fotógyűjteménye)

5. kép

*A második számú szerkezeti egység centruma a Nevelési Központtal 1981-ben
(a tereprendezés még nem készült el)*

(Forrás: Csorba Győző Könyvtár Helytörténeti Osztály fotótár)

6. kép

*Kertváros madártávlatból 1981-ben (a második szerkezeti egység utolsó lakóházainak
befejezése, a negyedik szerkezeti egység építésének megkezdése)*

(Forrás: Csorba Győző Könyvtár Helytörténeti Osztály, fotótár)

7. kép
Garzonház a Málomi úton
(Forrás: Laufer László fotógyűjteménye, DN)

8. kép
Félkész állapotú panelépületek a Tildy Zoltán utca északi részén
(Forrás: Laufer László fotógyűjteménye, DN)

9. kép
Aidinger János út (1987)
(Forrás: Laufer László fotógyűjteménye, DN)

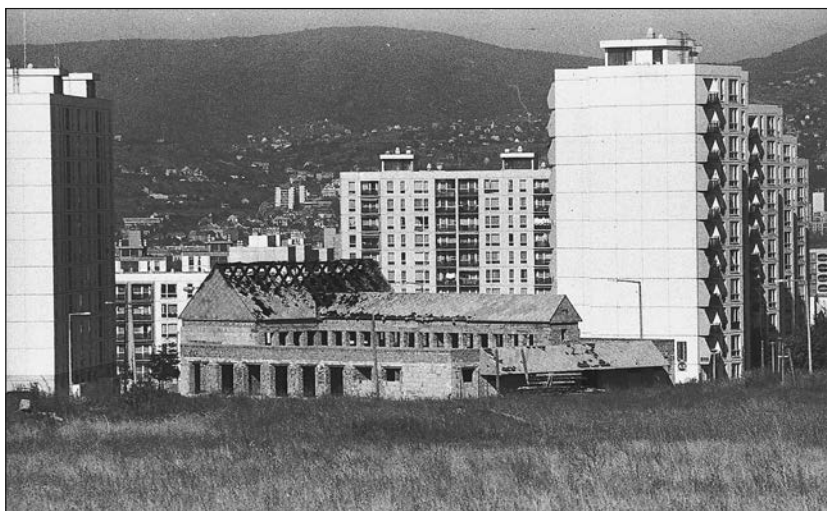

10. kép
Rózsadombi építkezések 1988-ban
(Forrás: Laufer László fotógyűjteménye, DN)

11. kép

A második garzonház az 1980-as évek második felében
(Forrás: Csorba Győző Könyvtár Helytörténeti Osztály, fotótár)

12. kép

Gyógyszertár az Aidinger úton 1988-ban
(közvetlenül átadása előtt a lángok martalékává vált)
(Forrás: Laufer László fotógyűjteménye, DN)

13. kép
Egyedi IMS házak építése az Illyés Gyula úton 1989-ben
(Forrás: Laufer László fotógyűjteménye, DN)

14. kép
A 171 lakásos épület kivitelezése 1990-ben
(Forrás: Laufer László fotógyűjteménye, DN)

15. kép
ABC Áruház az 1970-es évek végén
(Forrás: Tillai Ernő fotógyűjteménye)

16. kép
Az „ideiglenes” autóbuszállomás
(Forrás: <http://www.pkrt.hu/tortenetunk.php> – letöltés dátuma: 2013. március 20.)

17. kép

Előterben az első szerkezeti egység épülő, az út túloldalán a már elkészült második szerkezeti egység házai (1981)

(Forrás: Csorba Győző Könyvtár Helytörténeti Osztály, fotótár)

18. kép

A kertvárosi református templom

(Forrás: Tillai Ernő fotógyűjteménye)

19. kép

A 171 lakásos épület körülötti terület rendezése (1990)
(Forrás: Laufer László fotógyűjteménye, DN)

20. kép

A Rózsadomb északi része légi felvételen (1988)
(Forrás: Csorba Győző Könyvtár Helytörténeti Osztály, fotótár)

21. kép
Árpádvárosi házak az átadás előtt (1988)
(Forrás: Laufer László fotógyűjteménye, DN)

22. kép
Rózsadombi panelépületek az Illyés Gyula úton (1988)
(Forrás: Laufer László fotógyűjteménye, DN)

23. kép

Rózsadombi egyedi panelépület építésének utolsó simításai (1988)
(Forrás: Laufer László fotógyűjteménye, DN)

24. kép

Málom „község” körülépítve panelházakkal (1988)
(Forrás: Csorba Győző Könyvtár Helytörténeti Osztály, fotótár)

25. kép

Málomi út- Maléter Pál út- Aindinger János út kereszteződésének átalakítása (1987)
(Forrás: Laufer László fotógyűjteménye, DN)

26. kép

Félig kész panelépületek a Tildy Zoltán utca északi részén
(Forrás: Laufer László fotógyűjteménye, DN)

27. kép
A 80 lakásos Garzonház (2013)
(a szerző felvétele)

28. kép
A1-A2-A3 (7/10 A ütem) homlokzata (2014)
(a szerző felvétele)

29. kép
Peva típusú ház homlokzata, Kamilla u. 10-12. (2013)
(a szerző felvétele)

XIX. Irodalomjegyzék

Levéltári- és sajtóforrások, tervtári dokumentumok, fotók

- III. 35. 396-2/1983: Siklósi 8 (Málomi szőlőhegy) részletes rendezési terv. Ügyiratok.
(Pécs Megyei Jogú Város Tervtára; a továbbiakban: PMJV Tervtár)
- 4/1259/66/1972: A Pécs, Megyeri kertváros II. szakasz beruházási programjának 10. ütemében épülő 17 lakószintes magas lakóház programszintű jóváhagyási engedélyirata
- 53/1988./IV.15/VB. számú határozat (=Az autós bevásárlóközpont pályázatának elbírálása. *Pécs Megyei Város Tanácsának Közlönye.* (1988): 4–5.)
- Árpádváros rendezési terve 2001. Pécsiterv stúdió, 2000. (PMJV Tervtár)
- Déldúnántúli Tervező Vállalat/ Beépítési Javaslat/ Pécs–Siklósi városrész 3. sz. tömbkeleti részéről készült térképe alapján. (jelölőszám ismeretlen) (PMJV Tervtár)
- Dunántúl* (1933)
- Dunántúli Napló* (1966–1990)
- Laufer László fotógyűjteménye
- Házgyári Tanulmány. Pécsi Tervező Vállalat, Pécs, 1969. (PMJV Tervtár)
- Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára (MNL BML) XXIII. 108. 18014-4/1969: Kertváros a negyedik öt éves tervben
- MNL BML XXIII. 108. 18015-17/23/1971. Végleges, jóváhagyott típustervek
- MNL BML XXIII. 108. 18015-19/1971 Siklósi városrész tanulmányterv
- MNL BML XXIII. 108. 22464/1975. LVOV–Kertváros elnevezése
- MNL BML XXIII. 108. 13027-41/1976. Pécsi Siklósi városrész 1. szakasz beépítési és tanulmányterve
- MNL BML XXIII. 108. 13028/1977 (ismeretlen jelölőszám)
- MNL BML XXIX. 15. (jelölőszám nélküli) 8. doboz: Pécs, Illyés Gyula utca AP-AT típusú házak)
- MNL BML XXIX. 15. (jelölőszám nélküli) 10. doboz: Pécs, Siklósi városrész 7/10 ütem
- MNL BML XXIX. 15. (jelölőszám nélküli) 11. doboz: Pécs, Gálovics utcai 56 lakásos
- P-1629/2: Pécs Megyeri kertváros. Részletes rendezési terv, beépítési lap/II. változat/ (Térkép)
- P-1629/5: Pécs Megyeri kertváros lakótelep II. szakasz beruházási programjához /2. változat/ (PMJV Tervtár)
- P-5056/III: Siklósi Városrész, 2. tömb beépítési javaslat (térkép melléklet) 1975. (PMJV Tervtár)
- P-5059/III.: Pécs Siklósi városrész II. szerkezeti egység részletes rendezési terve (1972) (PMJV Tervtár)

- P-87.136/3: Műszaki leírás a Pécs, Lvov-Kertváros területén kialakítható új lakásépítési területek vizsgálatához (PMJV Tervtár)
- P-5059/III.: Pécs Siklósi városrész II. szerkezeti egység részletes rendezési terv (PMJV Tervtár)
- Pécs és a városkörnyéki településcsoport általános rendezési terve. Városfejlesztési koncepció, Dél-dunántúli Tervező Vállalat, 1982. (PMJV Tervtár)
- Tillai Ernő fotógyűjteménye
- V-2455: Pécs Siklósi városrész részletes rendezési terve 1974. térkép alapján (PMJV Tervtár)
- V-7197: Pécs Siklósi Városrész a részletes rendezési terv módosítását tartalmazó tervek 1978 Térkép alapján (PMJV Tervtár)
- V-80.170: Pécs Siklósi városrész 3 szerkezeti egység részletes rendezési tervének módosításához /kiegészítő dokumentáció (PMJV Tervtár)
- V-80 380: Pécs Siklósi városrész, 7 szerk. egység „A” típusú R. R. T. (V-2/A). (PMJV Tervtár)
- V-2000-034, Pécs, Fáy utca és környéke sz. t. (PMJV Tervtár)
- V-377/1980: 150 db kecskeméti házgyári panellakás beruházási program. (PMJV Tervtár, raktár)
- V-4193/1982: KC-520-ról szóló általános leírás. (PMVJ Tervtár, raktár)

Szakirodalom

AKÖV 1972	12. számú Autóbuszközlekedési Vállalat 1972. évi Pécsi menetrendje.
AKÖV 1974	12. számú Autóbuszközlekedési Vállalat 1974. évi Pécsi menetrendje.
AKÖV 1983	12. számú Autóbuszközlekedési Vállalat 1983. évi Pécsi menetrendje.
AKÖV 1988	12. számú Autóbuszközlekedési Vállalat 1988. évi Pécsi menetrendje.
ASBOTH 1976	ASBOTH Gyula: Pécs kertváros. OP 150 lakásos lakóépület. <i>Magyar Építőipar</i> 25. (1976):1. 12.
BALLAI 1977	BALLAI László: A 15 éves lakásépítési terv teljesítésének tapasztalatai. <i>Társadalmi Szemle</i> 32. (1977):6. 14-22.
BALOGH 1979	BALOGH Gyula: Az 1990-ig szóló hosszú távú lakásépítési terv (a II. 15 éves lakásépítési program) városépítési előkészítése, jelentősége városaink átalakulási folyamatában. <i>Várostervezés</i> 8. (1979):2. 11-13.

- DÉNESI-PAPP-SZOYKA 1974 DÉNESI Ödön–PAPP József–SZOYKA Pál: Sajátos helyi vonások a pécsi rendezési tervekben. *Városépítés* 11. (1974):1. 14-19.
- DÉNESI 1961 DÉNESI Ödön: Pécs város általános rendezési tervének alapelvei In: Erdélyi Ernő (szerk.): Az épülő Pécs, Városrendezési kérdései. Pécs, 1961. 34.
- DÉNESI 1979 DÉNESI Ödön: Megyeri–(Lvov) Kertváros, Pécs. *Magyar építőművészet* 28. (1979):4. 38-43.
- EGEDY 2000 EGEDY Tamás: A magyar lakótelepek helyzetének értékelése. *Földrajzi értesítő* 49. (2000):3-4. 274.
- ERB 1944 ERB Imre: Pécs Szabad Királyi Város térképe, utcajegyzékkel. Pécs, 1944.
- FARKAS-GYÖRFFY-JAKAB-KISMARTY-LECHNER-MECHTL 1979 FARKAS Tibor–GYÖRFFY Lajos–JAKAB Sándor–KISMARTY-LECHNER Gyula–MECHTL Alfréd: A II. 15 éves lakásépítési program városépítési előkészítése. *Várostervezés* 8. (1979):2. 29-38.
- FONÁL 1959 FONÁL Sándor: A 15 éves lakásépítési tervről. *Társadalmi Szemle* 14. (1959):12. 8-22.
- HAJDÚ 2006 HAJDÚ Zoltán. Dél-Dunántúl. Pécs–Budapest, 2006.
- HÁZGYÁRI TANULMÁNY 1969 A Pécsi házgyár megvalósításával üzemeltetésével kapcsolatos feladatok. Tanulmány I. változat. Pécs, 1969.
- JANKOVICS 1987 JANKOVICS Tibor. Pécs, Siklósi városrész, Nevelési központ. *Magyar Építőipar* 36. (1987): 7–8. 380-382.
- KAPOSI 2006 KAPOSI Zoltán: Pécs gazdasági fejlődése 1867-2000. Pécs, 2006.
- KOLLER 1985 KOLLER László. Félidőben a második 15 éves lakásépítési terv. *Magyar építőipar* 34. (1985):5. 289-298.
- KSH 1963 KSH Statisztikai Évkönyv 1963. Budapest, 1964.
- KSH 1976 KSH Statisztikai Évkönyv 1976. Budapest, 1977.
- KSH 1989 KSH Lakásépítés és lakásmegszűnés 1976–1988. Budapest, 1989.
- KSH 1990 KSH Statisztikai Évkönyv 1990. Budapest, 1991.
- KSH 2003 KSH Baranya Megyei Igazgatósága. A nagyvárosok belső tagozódása: Pécs. Pécs, 2003.
- KSH 2011 KSH Baranya Megyei Igazgatósága. Baranya Megyei Statisztikai Évkönyv 2011. Pécs, 2012.
- KSH 2012 KSH Baranya Megyei Statisztikai Évkönyv. 1950–2011. Pécs. 2012.
- LAKÁSÉPÍTÉS 1976 KSH. Lakásépítés a IV. ötéves tervidőszakban. Budapest, 1976.

- LUGOSI 1998 LUGOSI Ágnes (szerk.): Kortárs Pécsi Építészet, 1980-1998. Pécs, 1998.
- MAGAY 2006 MAGAY Miklós: Uránváros kialakulásának és fejlődésének története. In: Tanulmányok Pécs történetéből 18. Szerk. Pilkhoffer Mónika-Vonyó József. Pécs, 2006. 323-341.
- MENDÖL 1998 MENDÖL Zsuzsanna: Építésszépítő pályák a két világháború szorításában: Hoffmann László (1897-1943). A *Jannus Pannonius Múzeum Évkönyve* 41-42. (1996-1997)
- MOT 1976 Pánelos lakóépületek típusúterv katalógusa. Tervezésfejlesztési és Típustervező Intézet, Budapest, 1976.
- MÜLLER 1986 MÜLLER Mária: Garzonház Pécsen, a Siklói városrészben. *Magyar Építőművészet* 35. (1986): 1-2. 19-21.
- NÉMETH 2001 NÉMETH János (szerk.): Az uránbányászat története. Pécs, 2001.
- NÉPSZÁMLÁLÁS 1980b Népszámlálás-KSH. 1980. évi népszámlálás adatai. 25/1. A lakótelepek főbb adatai. Budapest, 1981.
- NÉPSZÁMLÁLÁS 1981a Népszámlálás-KSH. 1980. évi népszámlálás. 2. b. Pécs népessége és társadalma. Budapest, 1981.
- NOVÁKNÉ 1984 NOVÁKNÉ JUHÁSZ Márta: 16 tantermes szakmunkásképző iskola, Pécs-Siklói városrész. *Magyar Építőipar*. 33. (1984): 1-2. 56-57.
- ORTUTAY 2004 Ortutay Miklós: Szociális törölve. Építészeti tervpályázat szociális bérlakás-tervezés, Pécs, déli városnegyed, 5-ös tömb. *Echo* 7.(2004): 2.
- PÁLMAI-TILLAI-GETTO 1984 PÁLMAI István-TILLAI Ernő-GETTO József: Baranya, Békés-, Somogy, Tolna megyei új panelos tervcsalád. Pécs, 1984.
- PAPP 1971 PAPP József: Pécs általános rendezési terve (1971). *Műszaki tervezés* 11. (1971): 12. 34-37.
- PÉCS LEXIKON 2010a SZŐCS Gyöngyike: Testvérvárosi kapcsolatok. In: Romváry Ferenc (szerk.): Pécs Lexikon. II. kötet (N-Zs). Pécs, 2010. 298.
- PÉCS LEXIKON 2010b KULT László: Testvérvárosok Terei Általános Iskola. In: Romváry Ferenc (szerk.): Pécs Lexikon. II. kötet (N-ZS). Pécs, 2010. 298-299.
- PÉCS LEXIKON 2010c TIGYI-SURJÁN-WEILER: Apáczai Nevelési Központ. In: Romváry Ferenc (szerk.): Pécs Lexikon. II. kötet (N-ZS). Pécs, 2010. 46-47.
- PESTI 2013 PESTI János: Pécs utcanevei 1554-2004. Pécs, 2013.
- PILKHOFFER 2008 PILKHOFFER Mónika: A bányászat és építészet Pécsen a 19-20. században. Pécs, 2008.

- PILKHOFFER KÉZIRAT PILKHOFFER Mónika. Megyeri-Kertváros területi védelem alá helyezéseinek anyaga. (Kézirat)
- ROZVÁNY 2000 ROZVÁNY György. A pécsi panel története I.: A kísérleti időszak, egy technológia hőskora (1957–1962). *Pécsi Szemle* 3. (2000):4. 93-105.
- ROZVÁNY 2001 ROZVÁNY György. A pécsi panel története II.: A nagypaneles gyártástól az IMS-ig (1963–1973). *Pécsi Szemle* 4. (2001):1. 115-127.
- SALLAY 2001 SALLAY Árpád. Az uránérc-bányászat szerepe Pécs 20. századi fejlődésében. *Pécsi Szemle* 4. (2001): 3. 94-103.
- SCHÓBER 1992 SCHÓBER Gyula: Lakóegyüttes 171 lakással, Pécs Siklósi városrész. *Magyar Építőművészet* 41. (1992):5. 33.
- SOMOLYÓDY 1991 SOMLYÓDY Sándor: Panelépületek tetőtér-beépítése. Pécs, 1991.
- SOMOGYI 2004 SOMOGYI Krisztina: Minimum otthon: empátia az ismeretlen bérlő iránt. *Echo* 7. (2004):2. 5-6.
- SZOYKA 2001 SZOYKA Pál: PÉCSITERV, Dél-dunántúli Tervező Vállalat 1950-1995. In: Schéry Gábor (szerk.): A magyar tervezőirodák története. Budapest, 2001.
- TILLAI 1974 TILLAI Ernő. D-10 jelű tízemeletes panelos lakóépület *Magyar Építőipar* 24. (1974): 1. 4-5.
- TILLAI 1980 TILLAI Ernő: Pécsi korszerűsített panelos homlokzatjavaslatok. Pécs, 1980.
- VALUCH 2006 VALUCH Tibor: A Magyar művelődés 1948 után. In: Kósa László (szerk.): Magyar Művelődéstörténet. Osiris, Budapest, 2006.
- VALUCH 2013 VALUCH Tibor. Magyar Hétköznapiak. Fejezetek a mindennapi élet történetéből a második világháborútól az ezredfordulóig. Napvilág, Budapest, 2013.
- VUICS 2000 VUICS Tibor. A Megyeri kertváros kialakulás és funkcionális átalakulása. In: Tanulmányok Pécs történetéből 5–6. Szerk. Font Márta–Vonyó József. Pécs, 2000.

Internetes források

- 120 szociális bérlakás Pécssett. (<http://epiteszforum.hu/120-szocialis-berlakas-pecsett-a-kertvarosban>; utolsó megnyitás: 2015. március 20.)
1949. évi XXV. törvény a Magyar Népköztársaság első öt éves népgazdasági tervéről, az 1950. január 1-től az 1954. december 31-ig terjedő időszakra. (<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8370>, utolsó megnyitás: 2015. március 20.)

1951. évi II. törvény az ötéves tervről szóló 1949. évi XXV. törvény módosításáról. (<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8380>; utolsó megnyitás: 2015. március 20.)
1958. évi II. törvény- az 1958–1960. évi hároméves népgazdaság fejlesztési terv irányelveiről. (<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8423>; utolsó megnyitás: 2015. március 20.)
- Lakás és üdülőépítés (1960-).
(http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_zrs001.html; utolsó megnyitás: 2015. március 15.)
- Pécs, 30 lakásos társasház, Littke utca. (<http://www.viczencz.hu/pecs-30-lakasos-garzonhaz-littke-utca/>; utolsó megnyitás: 2015. március 20.)
- Pécs Megyei Jogú Város Hosszú- és Középtávú Stratégiája. (<http://logoweb.pecs.hu/download/tajekoztatok/strategia071126/strat02.pdf>; utolsó megnyitás: 2015. március 20.)
- Ingatlanok – Fellbach lakópark. (<http://www.pentz.hu/ingatlanok/projektek/1/1>; utolsó megnyitás: 2013. március 3.)
- Szociális bérlakások tervezése. Pécs, déli városnegyed, ötös tömb. (<http://epiteszforum.hu/galeria/szocialis-berlakasok-tervezese-pecs-deli-varosnegyed-5-os-tomb6/5431>; utolsó megnyitás: 2015. március 20.)

Jelen elektronikus könyv a PTE BTK Kari Tudományos Diákköri Tanács
gondozásában 2015-ben megjelent kötet változatlan kiadása.

ISSN 2064-079X
pdf ISBN 978 963 642 747 4

Kiadja a PTE BTK Kari Tudományos Diákköri Tanácsa
Felelős Kiadó a PTE BTK KTDT elnöke

Digitális szerkesztés és borító: Virágmandula Kft.
Felelős vezető a kft. ügyvezetője.

www.mandulavirag.hu